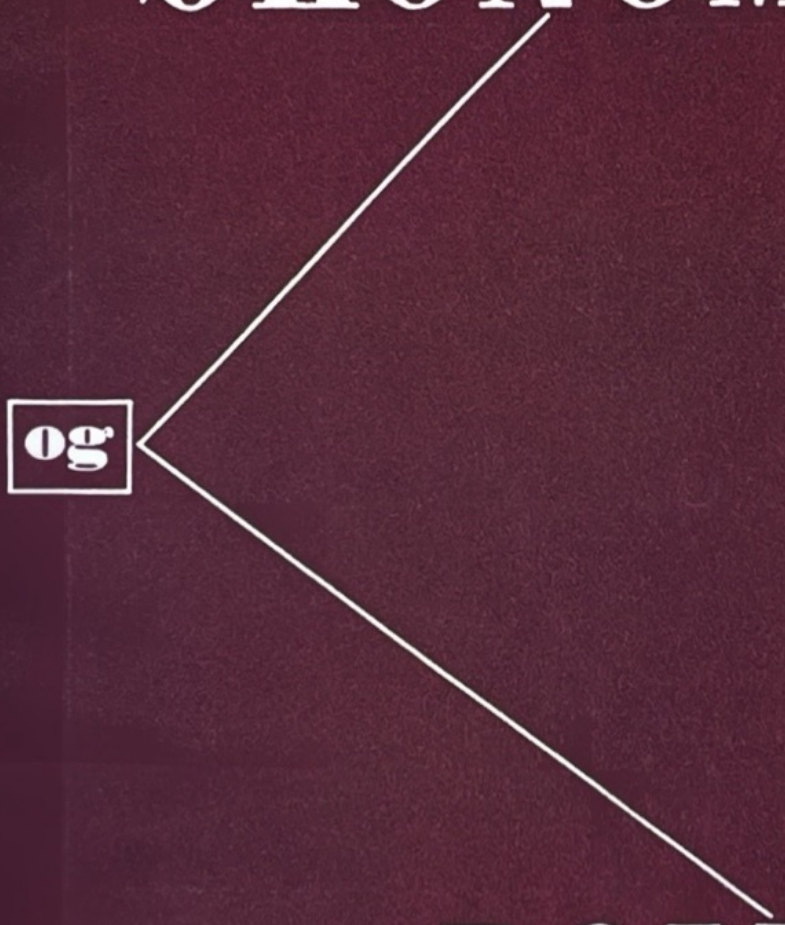
ØKONOMI

POLITIK

Kvartalsskrift udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi . 41. Argang . Nummer 4 . 1967
København 1968

STATSANSTALTEN
FOR
LIVSFORSIKRING

✱

ÆLDST - STØRST
STATSGARANTERET

ØKONOMI OG POLITIK

41. ÅRGANG . NR. 4 . 1967

INDHOLD

MOGENS BOSERUP: Beskyttelsen af sukkerproduktion i europæisk og dansk perspektiv 351

BERTEL HEURLIN: Forbundsrepublikken Tyskland i international politik 372

PETER ANDREAS BØGGILD: En international valutareform 416

Den internationale økonomiske situation 432

Den danske økonomiske situation 450

Politisk kronik 456

KVARTALSSKRIFT UDGIVET AF
SELSKABET FOR HISTORIE OG SAMFUNDSØKONOMI
KØBENHAVN 1968

FORFATTERNE

MOGENS BOSERUP: Afdelingsleder ved Københavns Universitets Økonomiske Institut, universitetslektor, cand. polit.

BERTEL HEURLIN: Amanuensis, cand. mag.

PETER ANDREAS BØGGILD: Stud. polit.

De løbende økonomiske oversigter udarbejdes af cand. polit. Peter Wendt, Danmarks Nationalbank og amanuensis, cand. polit. Lars Lund, Handelshøjskolens økonomiske Forskningsinstitut.

Eftertryk uden kildeangivelse ikke tilladt.

ØKONOMI OG POLITIK udkommer med et hæfte i hvert kvartal. Årsabonnement 25 kr. Enkelte hæfter 7 kr. Ansvarshavende redaktør: Amanuensis, cand. polit. H. THUSTRUP HANSEN. Redaktionsudvalg: Professor, dr. phil. SVEN HENNINGSEN, professor, dr. polit. SV. AAGE HANSEN, professor, dr. polit. ANDERS ØLGAARD, amanuensis, cand. mag. OLE KARUP PEDERSEN og lektor, cand. polit. HANS BOSERUP. Redaktør, ekspedition og abonnement: Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Studiestræde 6, København K, telefon (01) 14 51 82. Abonnement kan endvidere tegnes i alle boglader og hos postvæsenet samt for boghandlernes vedkommende også gennem Danske Boghandleres Kommissionsanstalt.

Printed in Denmark, Aarhuus Stiftsbogtrykkerie A/S.

Udsendt i boghandelen den 25. marts 1968.

BESKYTTELSEN AF SUKKERPRODUKTION I EUROPÆISK OG DANSK PERSPEKTIV

MOGENS BOSERUP

I. INDLEDNING

Spørgsmålet om den danske sukkerproduktions fremtid har fået fornyet aktualitet, dels fordi koncessionen for A/S De Danske Sukkerfabrikker udløber i 1971, og dels fordi der nu, i modsætning til 1961 da den nuværende koncession blev givet, er en politisk stærkt artikuleret interesse for problemet om udviklingslandenes eksport til industrilandene. Da den danske sukkerpris steg kraftigt i efteråret 1966 – i skarp kontrast til den ekstraordinært lave pris på det »fri« (d. v. s. ikke-præferencebundne) verdensmarked – kom forbrugerinteresser også ind i billedet, og det trak op til en debat om berettigelsen af en fortsat dansk produktion af roesukker. Sukkerfabrikkerne udsendte til sine aktionærer en redegørelse som også fik udførlig omtale i pressen i forbindelse med Sukkerfabrikkernes generalforsamling i juni 1967.

Spørgsmålet får yderligere aktualitet ved Danmarks anmodning om optagelse i fællesmarkedet hvis sukkerordning skal træde i kraft i sommeren 1968.

Der kan derfor være grund til at undersøge hovedproblemerne omkring beskyttelsen af roesukkerproduktionen. En sådan redegørelse falder naturligt i to afsnit: dels det mere generelle spørgsmål om beskyttelsen af europæisk roesukkerproduktion, herunder den ny ordning inden for fællesmarkedets rammer, og dels det specielle spørgsmål om den danske sukkerproduktions berettigelse nu og i fremtiden.

Ved drøftelsen af det første spørgsmål – det europæiske – kan man tage udgangspunkt i en ret indgående diskussion i de senere år, med bidrag af så prominente økonomer som Jan Tinbergen, Harry G. Johnson og Raúl Prebisch[1]). Baggrunden for denne interesse er naturligvis at den europæiske

[1]) Tinbergen, *Shaping the World Economy,* New York, 1962 (passim); R. H. Snape, »Some Effects of Protection in the World Sugar Industry«, i *Economica,* 1963, s. 63 ff; Harry G. Johnson, »Sugar Protectionism and the Export Earnings of Less Developed Countries: Variations on a Theme by R. H. Snape«, i *Economica,* 1966, s. 34 ff, og David Jones, »The Commonwealth Sugar Agreement and European Economic Community«, i *Bulletin of The Oxford University Institute of Economics and Statistics,* August 1967, s. 211 ff. Spørgsmålet om omkostningerne ved beskyttelse og beskatning af sukker i industrilandene er yderligere belyst, teoretisk og empirisk, i en artikel af R. H. Snape i et kommende nr. af *Economica.* Endvidere må nævnes sekretariatsrapporten til første UNCTAD-konference, og forskellige FAO-

sukkerproduktion står som skoleeksemplet på en beskyttelse af landbrugsproduktion i de industrialiserede lande som påviseligt er til skade for et antal udviklingslande og – under rimelige forudsætninger – også for de pågældende industrilande selv. Om andre eksempler på europæisk beskyttelse af landbrugsproduktion gælder det *enten* at beskyttelsen særlig går ud over de relativt højtudviklede oversøiske lande – Argentina, Australien m. fl. (korn, kød) – *eller* at den beskyttede europæiske produktion, når alt kommer til alt, ikke er så omfattende (f. eks. ris, olieplanter). Når det gælder sukkeret er det derimod betydelige beløb der står på spil, og den økonomiske omkostning ved beskyttelsen bæres for en stor del af udviklingslande.

II. DEN EUROPÆISKE SUKKERBESKYTTELSE[2])

Den europæiske produktion af sukkerroer voksede frem næsten uforvarende i 19. århundrede. I begyndelsen var en beskyttelse af europæisk dyrkning af sukkerroer slet ikke tilsigtet. Finansministrene ønskede tværtimod billigt råsukker som et givtigt beskatningsobjekt, og de kunne derfor let enes med de politisk stærke plantageselskaber om at en europæisk roeproduktion som konkurrence til rørsukkeret var uønsket. Den almindelige fremgangsmåde var da at lægge en udligningsafgift på sukkerroer, således at roesukker beskatningsmæssigt blev ligestillet med rørsukkeret. Denne fiskalt motiverede udligningsafgift *pr. kg. roe* kom imidlertid med det stadigt stigende sukkerudbytte pr. vægtenhed af roer til at betyde at råsukker udvundet af roer blev lavere beskattet end råt rørsukker. Da så først en betydelig roeproduktion var vokset frem i ly af denne utilsigtede beskyttelse blev den forståeligt nok fastholdt, så meget mere som man i mellemtiden var gledet ind i en periode med stærkere europæisk landbrugsbeskyttelse[3]).

Den europæiske sukkerbeskyttelses historie skal ikke skildres her. Det må blot nævnes at roesukkeret i de seneste år har udgjort mellem 40 og 45 pct. af verdens samlede sukkerproduktion; i årene før første verdenskrig dækkede roesukkeret en noget større andel, omkring 60 pct. Tabel 1 giver en oversigt over fordelingen af sukkerproduktion og -forbrug på hovedregioner i 1962, det nyeste år for hvilket en fuldstændig statistik foreligger.

---

publikationer, især *The World Sugar Economy in Figures, 1880–1959* (1962) og Viton og Pignalosa, *Trends and Forces of World Sugar Consumption*, Rom 1961. Endelig World Sugar Council's 2-binds værk fra 1964 og løbende oversigter fra WSC.

[2]) Fremstillingen i dette afsnit bygger en del på de to nævnte artikler af R. H. Snape og Harry G. Johnson. Der tilstræbes ikke her en egentlig beskrivelse af den nuværende tilstand på det europæiske sukkermarked eller en skildring af de internationale pris- og kvoteringsordninger, udover det minimum af oplysninger der er nødvendigt som baggrund for problemdiskussionen.

[3]) Alt dette er udførligt beskrevet i to bøger af L. V. Birck, *Sukkerets Historie*, København 1909, og *Vigtige Varer*, København 1915, s. 343–442.

TABEL 1

Hovedtal for produktion og forbrug af sukker

	Produktion 1962/63		Forbrug 1962	
	Mill. tons			
	Ialt	Heraf roesukker	Ialt mill. tons	pr. indb. kg
Vesteuropa	7,8	7,7	11,8	34
heraf Danmark	0,21	0,21	0,26	57
Østeuropa (incl. Jugoslavien)	4,1	4,1	3,4	29
USSR	6,7	6,7	8,4	38
U. S. A. og Canada	3,2	2,5	9,8	48
Kina (fastland)	1,3	0,3	(2,1)	(3)
Resten af verden	28,1	0,5	19,2	13
Ialt	51,2	21,8	54,7	17

Kilde: Sammenstillet efter oplysninger i *The World Sugar Economy, Structure and Policies*, vol. II, International Sugar Council, London, 1964.

Noget over halvdelen af importen af rørsukker til Europa og Nordamerika foregår under særlige præferenceordninger, som sikrer produktionslandet en pris der nogenlunde svarer til den pris der opnås af producenter af roesukker i importlandet[4]). Resten af verdenshandelen, ca. 40 procent, sælges på det fri verdensmarked. De internationale sukkerordninger der har været gældende i forskellige perioder har haft til formål at regulere denne »fri« handel gennem en kvotering. Den seneste aftale blev indgået i 1958, men har været suspenderet siden 1962[4a]).

Hvis beskyttelsen skulle afvikles eller lempes i de vigtigste europæiske producentlande kunne der være tale om i hvert fald tre forskellige formler eller trin:

A. *Kompensation ved prisforhøjelse*

Mindst radikal er vel den af Raúl Prebisch ved det første UNCTAD-møde (1964) antydede løsning, nemlig at man tilstår de oversøiske lande der ikke eksporterer under en præferenceordning samme priser som de der

[4]) Vigtigst er (1) kvotaordningen under *U. S. Sugar Act* som fordeler det amerikanske marked for sukker mellem a) de hjemlige producenter, b) Hawai og Puerto Rico, c) Philippinerne og d) Cuba, og (2) *The Commonwealth Sugar Agreement*, som fastlægger kvoter og priser for sukkereksport fra Vestindien, Guyana, Fiji, Mauritius og andre områder i Commonwealth.

[4a]) Ved den anden UNCTAD-konference i New Delhi, februar–marts 1968, forelægges et forslag til ny international overenskomst for sukker.

betales til importlandets egne producenter eller dets eventuelle præferenceleverandører[5]).

En sådan løsning er dog et ret utilfredsstillende kompromis: Ret beset går forslaget ud på at importlandene med et økonomisk bidrag skal bestikke de udviklingslande hvis eksport ikke er dækket af nogen præferenceordning til at akceptere fortsættelsen af en uøkonomisk produktion af roesukker som et *fact of life*.

Den økonomiske virkning af en sådan ordning er let at overse: De udviklingslande der eksporterer i det fri marked vinder et beløb svarende til den allerede eksisterende eksportmængde gange forskellen mellem den ny pris og den hidtidige fri pris. Det er herved forudsat at importlandene ikke forhøjer forbrugerpriserne i takt med stigningen i gennemsnitlig importpris, men lader skatteyderne dække differencen. Gevinsten for udviklingslandene svarer til tabet for importlandene, idet ræsonnementet indebærer at både produktion og forbrug af sukker forbliver uændret i mængde og landefordeling. Der sker altså ingen ændring i beskyttelsens omfang, men udviklingslandene får en vis kontant kompensation.

B. *Udlignende subsidier (»deficiency payments«)*

Der er velkendte fordele ved at en beskyttelse ydes i form af såkaldte *deficiency payments* eller anden form for tilskud frem for prisstøtte. Derved opnås nemlig at relative priser og dermed grænsekalkuler hos konsumenter og andre aftagere af de beskyttede produkter forbliver upåvirket af beskyttelsen. Sådanne tilskud kan arrangeres på forskellige måder, f. eks. som et varierende tilskud der dækker den i det givne år opstående manko, således at en garanteret rentabilitet opnås for den enkelte virksomhed eller som gennemsnit. Tilskuddet kan også gives som et forud fastsat beløb uanset det enkelte års resultat. Dette kan især være hensigtsmæssigt ved industribeskyttelse hvor man ellers let glider ind i en beskyttelse i form af *stop-gap* tilskud til dækning af konstaterede underskud i bestemte industrivirksomheder[6]).

Hvis en *deficiency payments* ordning blev indført til afløsning af den nuværende beskyttelse af roesukkerproduktionen og med samtidig ophævelse af sukkerbeskatningen i importlandene, men dog således at den beskyttede produktion fastholdtes på det hidtidige niveau, så ville eksportlandene dels vinde fordelen ved forøget eksport (som følge af den lavere forbrugerpris) og dels ville der blive tale om en prisforhøjelse på hele eksporten, idet

[5]) Se *Towards a New Trade Policy for Development*, United Nations 1964, sales no. 64. II. B. 4.

[6]) Om den almindelige begrundelse for at foretrække *deficiency payments* frem for prisforhøjende beskyttelse, se f. eks. den af en ekspertgruppe under GATT afgivne rapport *Trends in International Trade*, Geneva 1958, s. 97 ff.

udbudsprisen måtte ventes at stige ved øget eksport fra de rørsukkerproducerende lande.

Hertil kan for det tredje lægges en fordel for importlandene ved at beskyttelsen får en ikke-prisforhøjende form, nemlig »konsumentrenten« på det forøgede forbrug af sukker. Denne kan med tilnærmelse beregnes som halvdelen af produktet af produktionsudvidelsen og det prisfald som følger med beskatningens ophør[7]).

C. *Fuld frihandel*

Den tredje og mest grundige løsning ville være overgang til fuld frihandel i sukker.

Lad os med Harry G. Johnson gøre de to antagelser, *at* en tænkt afskaffelse af beskyttelsen ville medføre fuldstændigt bortfald af produktionen af roesukker i de vigtigste europæiske lande og U.S.A., og *at* de derved sparede ressourcer ville være fuldt mobile til overførsel til anden anvendelse uden fald i produktivitet.

TABEL 2

Gevinst- og tabsposter ved overgang til frihandel i sukker

(Baseret på forholdene i 1959)

	Mill. $ pr. år
1. *For importlandene.*	
(a) Sparede ressourcer ved bortfald af produktion af råt roesukker. Produktion 1959 multipliceret med det beløb hvormed den ubeskattede engrospris for hjemmeproduceret råsukker overstiger importprisen cif *efter* overgang til fri handel, som anslås til 5 cts./lb.[1])	321
(b) Fragår: Stigning (anslået til 1¼ cts/lb)[1]) i cif-prisen for den i forvejen eksisterende import	212
Gevinst (netto) for importlandene	109
2. *For eksportlandene.*	
(a) Gevinsten ved den ekstra eksport. Beregnet som en »producentrente« svarende til halvdelen af stigningen i grænseomkostninger (idet der forudsættes lineært stigende omkostningskurve). Ifølge Johnson ¾ cts/lb[2])	119
(b) Gevinsten ved prisstigning på den i forvejen eksisterende eksport (som ovenfor under 1 (b)	212
Ialt for eksportlandene	331
Tilsammen im- og eksportlande	440

[1]) Det er forudsat (af Johnson) at overgang til frihandel hæver verdensmarkedsprisen fra 3 til 4¼ cts/lb fob, hvortil kommer oceanfragt ¾ cts, i alt 5 cts/lb cif.

[2]) Nemlig halvdelen af forskellen mellem 4¼ og 2¾, idet det forudsættes at grænseomkostningerne i udgangssituationen ligger ¼ ct under eksportprisen.

[7]) Se Harry G. Johnson, anf. skr. s. 39 og W. M. Corden, »The Calculation of the Cost of Protection«, i *The Economic Record*, April 1957, s. 37 f.

Man kan da opgøre henholdsvis importlandenes og eksportlandenes gevinst ved overgang til frihandel i sukker som vist i tabel 2. Tallene angiver Johnson's beregninger for året 1959 for U.S.A. og de seks vigtigste vesteuropæiske producentlande for roesukker, nemlig Vesttyskland, Frankrig, Italien, Holland, Belgien og UK. Opstillingen følger Johnson (anf. skr. side 40) med mindre ændringer i præsentation og med rettelse af en mindre regnefejl.

Tallene vedrører alene det i forvejen eksisterende samlede forbrug. Der er altså ikke taget hensyn til importlandenes »konsumentrente« og eksportlandenes »producentrente« ved den stigning i det samlede sukkerforbrug som følger med den lavere forbrugerpris for sukker under fri handel. Tog man dette med, ville den samlede beregnede gevinst for im- og eksportlande tilsammen komme op omkring 500 millioner dollars årligt. På den anden side er tallet dog en del for højt for så vidt som det bygger på den forudsætning at hele importen til Europa-U.S.A.[8]) købes til verdensmarkedsprisen, medens som nævnt en betydelig del indføres under præferenceordninger som giver ikke blot garanteret afsætning men også højere priser. Opstillingen i tabel 2 tager nærmest sigte på at tydeliggøre ræsonnementet, og for vort formål er det mindre vigtigt at nå frem til et præcist tal. Lad os nøjes med at sige at for import- og eksportlande tilsammen drejer det sig i hvert fald om en besparelse på nogle hundrede millioner dollars årligt. Det må understreges at der her ikke er taget hensyn til den yderligere gevinst som kunne følge af en nedlægning af beskyttet roesukkerproduktion i Østeuropa og Sovjetunionen.

Det ses af opstillingen at en ikke uvæsentlig del af den samlede gevinst ville tilfalde de sukkerimporterende lande. Da den toldpolitiske ændring som her drøftes i givet tilfælde ville fremkomme hovedsagelig som resultat af et pres fra udviklingslandenes side er der imidlertid god grund til at hæfte sig ved tallet for im- og eksportlandenes gevinst tilsammen. Det er nemlig nærliggende at betragte importlandenes gevinst som repræsenterende det beløb som disse lande ville få til rådighed til ekstra finansiel bistand til udviklingslandene i tilfælde af en afvikling af den beskyttede produktion[9]).

Det må stærkt fremhæves at den i tabel 2 anvendte metode til beregning af udviklingslandenes gevinst ved nedlægning af vesteuropæisk roesukkerproduktion er meget forsigtig, idet der er regnet med at ressourcerne til fremstilling af den forøgede produktion af rørsukker måtte tages fra anden produktiv anvendelse. I stedet for denne forsigtige og udførlige beregning kunne man også have angivet ganske enkelt hvor meget udviklingslandenes eksportindtægter (netto) ville stige ved en given reduktion af roesukker-

[8]) Dog bortset fra importen til U. S. A. fra Unionsterritorier, der her betragtes som hjemmeproduktion i U. S. A.

[9]) Således også Johnson, anf. skr. s. 42.

produktionen. Man ville da komme til et betydeligt større tal, op mod en milliard dollars alene ved afløsning af den vesteuropæisk-nordamerikanske roesukkerproduktion; og man kunne da ræsonnere videre over den vækst i nationalproduktet som en sådan eksportstigning ville give grundlag for.

De mere forsigtige udregninger i tabel 2 vedrører som nævnt året 1959. Siden da har produktions- og handelsmønstret for de berørte importlande ikke ændret sig væsentligt, og en ajourføring af beregningerne på basis af forholdene i f. eks. 1966 ville derfor næppe lønne møjen.

Ny er derimod den sukkerordning for det europæiske fællesmarked som blev vedtaget efter hårde forhandlinger i sommeren 1967[10]). Ordningen kan ganske kort beskrives som en plan for sikring af fuldstændig selvforsyning med sukker indenfor fællesmarkedets område. Ligesom for andre landbrugsvarer skal der indføres en fælles pris, men sukkerordningen er mere restriktiv end de andre landbrugsordninger, idet der ikke foreløbig bliver tale om fri handel indenfor markedsområdet. I hvert fald indtil 1975 vil garantien for at opnå den fælles pris (den »retningsgivende« pris) kun gælde for bestemte produktionskvoter.

Ser man sagen fra udviklingslandenes interessesynspunkt kan man nok sige at sukkerordningen er et frastødende træk ved fællesmarkedet, og man kan tilføje at den også fra et mere alment økonomisk synspunkt indebærer et misbrug af arbejdskraft i en tid hvor der ingenlunde er mangel på alternative beskæftigelsesmuligheder for arbejdskraft i det europæiske landbrug. Fra engelsk synspunkt er sukkerordningen en alvorlig anstødssten ved indgang i fællesmarkedet. En tilslutning uden undtagelsesbestemmelse ville nemlig være en økonomisk katastrofe for de lande i Commonwealth hvis eksport er stærkt koncentreret om rørsukker, heriblandt f. eks. Fijiøerne, Guyana og Mauritius.

III. ER DET DANSKE ROESUKKER EN UNDTAGELSE?

Danmark indtager en ret flatterende særstilling i de foreliggende udenlandske undersøgelser om den europæiske roesukkerproduktions problematik. I Snape's undersøgelse fremtræder den danske produktion som nærmest konkurrencedygtig med rørsukkeret. Harry G. Johnson undlader at give tal specielt for Danmark, men det er ikke klart om det skyldes landets lidenhed eller en formodning om at produktionen ville kunne stå sig også under fri handel. I Tinbergen's undersøgelse, der ligeledes er nogle år gammel, synes det også forudsat at den danske sukkerproduktion er konkurrencedygtig.

[10]) Ordningen er nærmere beskrevet i den af Udenrigsministeriet i 1967 udgivne »gule« rapport om fællesmarkedet, bind II, side 48 ff. Det vigtige spørgsmål om den engelske præferenceordnings skæbne ved eventuelt engelsk medlemsskab i fællesmarkedet er udførligt behandlet i den i note 1 nævnte artikel af David Jones.

Det kunne således se ud til at der kan hentes nogen støtte i den udenlandske litteratur for den ofte fremsatte påstand om at Danmark er Europas billigste sukkerproducent, og at sukker ikke *i det lange løb* kan skaffes billigere udefra. Derimod nægtes det ikke fra nogen side at den i de sidste tre år gældende verdensmarkedspris cif for rørsukker med tillæg af raffineringsomkostninger ligger langt under den pris hvortil dansk roesukker kan leveres ab fabrik (raffineret) – hvorfor jo også eksporten til Norge i nogle perioder er foregået med tab[11]).

Før påstanden om den danske roesukkerproduktions konkurrencedygtighed i nutiden tages op til nærmere belysning skal der ganske kort gøres rede for de opfattelser om betimeligheden af en dansk roesukkerproduktion som man finder i den økonomiske litteratur gennem de sidste årtier.

I tiden fra sukkerroedyrkningens indførelse i midten af 1870'erne og op til den første verdenskrig blev det ikke anfægtet at dyrkning af sukkerroer var et økonomisk velmotiveret indslag i den danske landbrugsproduktion. I modsætning til hvad der gjaldt for raffineringsprocessen var den nettobeskyttelse[12]), det danske *råsukker* nød godt af yderst beskeden, og i en del af perioden var der slet ingen nettobeskyttelse. Den i nogle perioder ret høje beskyttelse af raffineringen tog mere sigte på at skærme den danske sukkerproduktion mod subsidieret dumpingeksport fra andre europæiske lande end at beskytte mod import af oversøisk rørsukker. Så vidt man kan se var det muligt i denne periode at byde de danske kontraktavlere en pris for sukkerroer som var afstemt efter den til enhver tid gældende Londonnotering for råsukker og som dog var gunstig i forhold til nettoudbyttet ved alternative anvendelser af de pågældende landbrugsarealer. Den stærke kritik af den danske sukkerindustri, med krav om socialisering, som blev ført frem af Socialdemokratiet i årene før første verdenskrig begrundedes alene med henvisning til en kopskatagtig forbrugerudbytning gennem beskatningen og til høje profitter for sukkerindustrien.

Allerede i det første tiår efter første verdenskrig mærkedes en vigtig ændring i den internationale sukkerøkonomi i form af en billiggørelse af rørsukker i forhold til roesukker, og da de danske toldsatser forblev uændret var kontraktprisen vigende gennem 1920'erne[13]).

---

[11]) Denne eksport til Norge er et eksempel på dumping af en art som importlandet ikke kan have noget at indvende imod, idet man i Norge hverken kan eller vil dyrke sukkerroer, og importen fra Danmark ikke hindrer Norge i når som helst at skifte til andre leverandører. Tabet ved eksport af dansk roesukker til verdensmarkedspris bæres nu af dyrkerne i form af en lavere afregningspris. – Foruden denne eksport af dansk produktionsoverskud foregår der også en rentabel eksport af sukker der indføres som råsukker til raffinering i Danmark.

[12]) D. v. s. forskel mellem told og intern udligningsafgift.

[13]) Om de produktionstekniske og andre årsager til denne ændring, se P. P. Sveistrup og

Under den store depression blev båndet mellem den danske roesukkerproduktion og verdensmarkedet brudt og det er ikke senere blevet knyttet igen, thi siden sukkerordningen 1932 har import af sukker i realiteten været forbudt. Ved debatten om denne første ordning i en række af »midlertidige« sukkerordninger blev der fremført både valutamæssige og beskæftigelsesmæssige motiver, ligesom det – mindre relevant – blev hævdet at sukkerroen er en gunstig afgrøde i rotationen som forhøjer udbyttet af den følgende afgrøde[14]).

Den helt nye situation for dansk sukkerproduktion i 20'erne blev drøftet af Jens Warming i *Danmarks Erhvervs- og Samfundsliv* (1930), s. 270-71. Det nævnes med forsigtig tilslutning at statsstøtte i en krisesituation som den der udviklede sig i 1929 kunne begrundes med at det derved blev muligt at organisere en afvikling med mindre tab end det ellers ville være muligt. I næste udgave af bogen (1938) udformes argumentationen for en støtteordning nærmere, men Warming gjorde udtrykkeligt rede for forudsætningen for ræsonnementets gyldighed, nemlig mangelen på alternativ beskæftigelse. Det hedder derefter (s. 266):

> »Ordningen må nærmest betragtes som *afvikling,* indtil man kan finde anden beskæftigelse og indtil fabrikkerne er passende slidt og forældet; foreløbig kan disse produktionsfaktorer næppe udnyttes bedre; men hvis konjunkturerne for varen ikke bedres, må fortsat produktion derefter betragtes som submarginal. Dog hævdes det, at marker i så høj kultur, som sukkerroer kræver og skaber, er en reserve af frugtbarhed under en krig ... Mest sandsynligt er det dog, at man må tilstræbe en afvikling, og at de garanterede priser derfor *gradvis bør nedsættes* ...«

I Kjeld Philips bog om *Den danske Kriselovgivning 1931-38* (København 1939), gives en udførlig skildring af erfaringerne ved sukkerordningen i 30'erne. Det understreges at ordningen, der allerede da følte som et permanent led i den danske kriselovgivning, havde medført en så høj pris til dyrkerne at arealet måtte rationeres, uagtet en del af den gunstigere aflønning var ledt videre til landarbejderne. Det nævnes også at ordningen har social slagside, idet omkostningerne bæres af forbrugerne ved højere sukkerpris, d. v. s. ved en slags kopskat. Som man måtte vente i en bog der udkom i 1939, lægger Philip på den anden side stor vægt på den sikring af beskæftigelse som ordningen indebar.

Næste gang der fra nationaløkonomisk hold blev taget stilling til sukkerordningens problematik var i en omfattende historisk redegørelse af P. P.

Rich. Willerslev, *Den danske Sukkerhandels og Sukkerproduktions Historie,* udg. af Instituttet for Historie og Samfundsøkonomi, København 1945, s. 314 ff.

[14]) Denne fordel kommer jo dyrkeren af vedkommende areal tilgode. Den må derfor indgå som en indtægtspost i hans kalkulation og kan ikke begrunde subsidie eller beskyttelse.

Sveistrup og Rich. Willerslev fra 1945[15]). Det hedder her i en sammenfattende vurdering:

> »Det synes. . . som om myndighederne ikke har gjort sig klart, at hvad man for en menneskealder siden kunne betegne som normale forhold, næppe vil kunne ventes udover i kortere perioder. *Det normale i fremtiden vil utvivlsomt blive, at sukkeret kan leveres på verdensmarkedet fra troperne til en billigere pris, end det kan fremstilles for i Danmark* (udh.her), og man må derfor inden alt for længe tage stilling til, om det danske samfund af valutamæssige, beskæftigelsesmæssige eller andre grunde ønsker at bevare en sukkerindustri her i landet og vil betale dette med højere priser for forbrugerne, eller om man vil tillade indførsel som tidligere med det resultat, at dansk roesukkerproduktion før eller senere må ophøre.
>
> Om nogen tilbagevenden til forhold, hvor De Danske Sukkerfabrikker kan fortsætte som tidligere uden statslige reguleringer, vil der udover kortere perioder næppe blive tale.«

I de tyve år der er gået siden ovenstående blev skrevet har spørgsmålet om det danske roesukkers konkurrencedygtighed overfor rørsukkeret fået større rækkevidde. Dengang, før koloniernes frigørelse, var man vel tilbøjelig til at identificere rørsukkerinteresserne med engelske og hollandske plantageinteresser, og man drøftede derfor spørgsmålet om beskyttelsen af roesukker alene under hensyn til den danske interesse, altså tab eller gevinst for den danske økonomi ved at producere en vare der kunne importeres billigere. Nu er derimod den opfattelse ved at trænge igennem at det af hensyn til udviklingslandenes eksportinteresser er utilstedeligt for de højtudviklede lande at beskytte produktionen af en vare der kan indføres fra udviklingslandene. Og som det blev nævnt i indledningen til denne artikel er roesukkeret netop det mest overbevisende og kvantitativt vigtige eksempel på en sådan vare.

Det spørgsmål trænger sig da på om det danske roesukker under de nuværende produktionsvilkår er konkurrencedygtigt overfor rørsukkeret.

Med udgangspunkt i de foran omtalte undersøgelser af Snape og H. G Johnson er der her gjort et forsøg på at sammenligne den danske detailpris for sukker med den hypotetiske danske detailpris man under passende forudsætninger måtte vente at finde for sukker fremstillet af indført råt rørsukker. I et tillæg til denne artikel gøres der mere udførligt rede for enkeltheder og særlige problemer i denne sammenligning. Her skal blot hovedresultaterne nævnes:

For 1959 – det år Snape og Johnson arbejder med – peger beregnin-

[15]) Sveistrup og Willerslev, anf. skr. s. 359.

gerne mod en hypotetisk dansk detailpris for rørsukker på 103 øre/kg, hvilket ligger ret nær ved den faktiske detailpris for dansk roesukker på det tidspunkt. Denne er nemlig beregnet til 111 øre/kg efter fradrag af det beløb hvormed den danske forbruger af husholdningssukker subsidierede eksporten og leverancerne til industrien, som allerede dengang havde adgang til at købe dansk sukker til priser der fulgte verdensmarkedets.

Men i de år der siden er gået har de to priser der her sammenlignes udviklet sig meget forskelligt. Den danske detailpris (excl. moms) steg med ca. 80 pct. til ca. 180 øre/kg, stadig efter fradrag for subsidier til industrileverancer.

Heroverfor står en hypotetisk dansk detailpris på rørsukker som – med ny dollarskurs – er beregnet til 119 øre under den forudsætning at Danmark *alene* går over til fri import. Hvis det drejer sig om en fælles vesteuropæisk-amerikansk ophævelse af beskyttelsen for roesukker må man som foran nævnt indregne en vis stigning i udbudsprisen for rørsukker (fob). Under denne forudsætning kommer man til en hypotetisk dansk detailpris på 140 øre/kg – altså stadig en betydeligt lavere pris end den nu faktisk gældende.

For at få et udgangspunkt for disse beregninger og skøn måtte der naturligvis gøres en antagelse om hvilken fob-pris for råt rørsukker man med

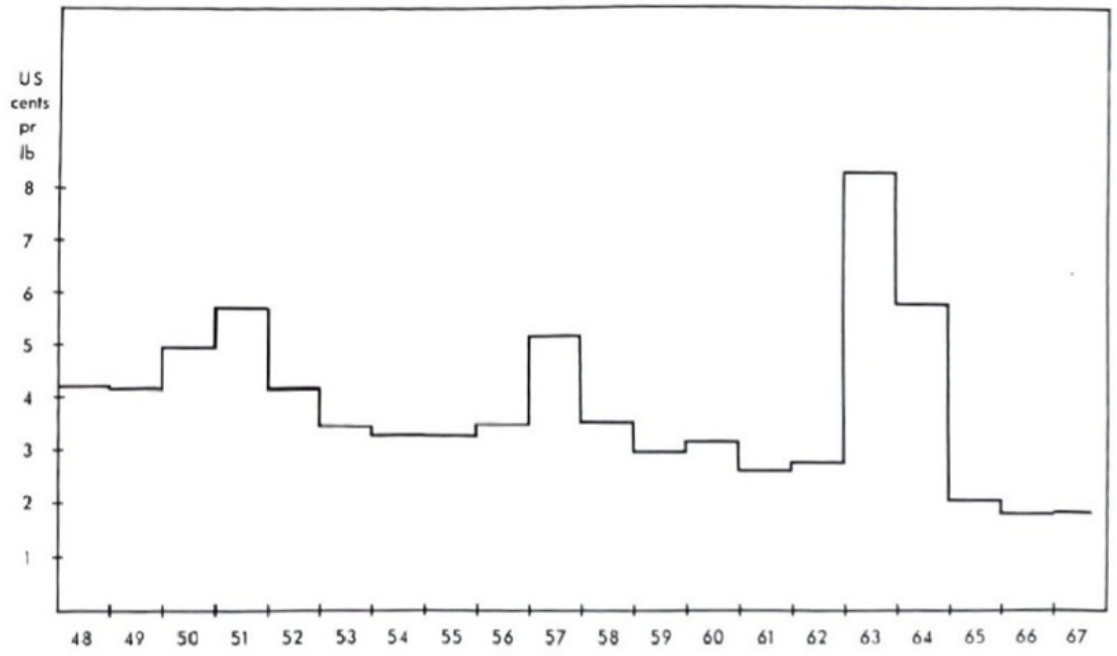

Fig. 1.

Noteringer for råt rørsukker (fob) 1948–67.

Årsgennemsnit, for 1967 gnsn. af jan.–okt. Fra 1948 til og med 1960: New York Coffee & Sugar Exchange, no. 4, contract, f. a. s. Cuba. Fra 1961: Gennemsnit af London daily price og New York no. 8, begge omregnet til f. a. s. Cuba basis.

Kilde: Statistical Bulletins, International Sugar Council.

nuværende produktionsstruktur og nuværende afsætningsmuligheder for tropesukkeret kan anse for normal. Vi har taget det af Snape og Johnson foreslåede tal på 3 cts/lb. Fig. 1 giver nogen vejledning til bedømmelse af dette valg, som naturligvis må bero på et skøn.

Sammenfattende kan man om den nuværende situation sige at de foretagne sammenligninger tyder på at der mangler meget i at den danske sukkerproduktion – med den roepris der nu betales – er konkurrencedygtig på basis af rimelige antagelser om den pris hvortil rørsukker kan fås fra udviklingslandene. Under de forudsætninger vi her regner med skulle fobprisen for råt rørsukker endog stige til 6¾ cts/lb før den beregnede detailpris for rørsukker kom op på 180 øre/kg. Fig. 1 viser at kun i året 1963 har vi kendt en gennemsnitlig fob-pris af den størrelsesorden. Det var en ganske ekstraordinær situation hvor dårlig høst i Europa i to på hinanden følgende år tidsmæssigt faldt sammen med en politisk betinget drastisk nedskæring af produktionen i Cuba.

IV. DEN DANSKE SUKKERPRODUKTIONS FREMTID

Det må understreges at konklusionen i det foregående afsnit kun gælder under den udtrykkelige forudsætning om nuværende roepris. Sagen er jo at det er lykkedes sukkerroedyrkerne, under de mange års udespærring af tropesukkeret, at presse avlerprisen for sukkerroer op på et niveau hvor sukkerroedyrkning er særdeles rentabel i sammenligning med andre afgrøder. Hertil kommer at der er en indtjeningsreserve i de meget rentable aktiviteter »uden for koncessionen« som De danske Sukkerfabrikker har taget op i de senere år: eksport af sukkerroefrø og af DDS-diffusionsanlæg, og forædling til eksport af indført råsukker. Disse virksomheder holdes uden for det regnskab på grundlag af hvilket staten fastsætter sukkerfabrikkernes salgspris for sukker ab fabrik[16]). Disse to omstændigheder – den høje avlerpris og den regnskabsmæssige udsondring af de rentable aktiviteter – må betyde at forbrugerprisen for roesukkeret kunne tåle at sænkes en del hvis der åbnedes for konkurrence udefra. Det forekommer dog usandsynligt at denne »reserve« skulle være stor nok til at muliggøre en ubeskyttet dansk produktion af roesukker. I det følgende vil det derfor blive forudsat at dansk råsukker ikke i det lange løb kan fremstilles til en pris der kan konkurrere med tropesukkeret[17]).

[16]) Under folketingets forhandling om den ny sukkerkoncession af 1961 fremsatte ordføreren for Socialistisk Folkeparti (Aksel Larsen) en skarp kritik af denne regnskabsmæssige deling som må betyde en højere forbrugerpris for sukker end hvad der ellers ville være muligt.

[17]) Derimod er der ikke noget der tyder på at den teknisk højt udviklede danske *raffinering* af indført råsukker ikke skulle være fuldt konkurrencedygtig. Dette spørgsmål tages dog ikke op til undersøgelse i denne artikel.

Under denne forudsætning skal de foreliggende muligheder nu kort gennemgås. Spørgsmålet bliver som nævnt aktuelt i en nær fremtid idet den nugældende koncession udløber i 1971. Forhandlinger om forlængelse, ændring eller ophør må antagelig indledes allerede i 1969.

Sagen stiller sig ret forskelligt, alt efter om Danmark optages i fællesmarkedet eller forbliver udenfor.

Antag først at den fremtidige sukkerpolitik skal fastlægges under den forudsætning at Danmark *ikke* kommer ind i fællesmarkedet.

Man kan vel gå ud fra at der i hvert fald vil være enighed om at undgå produktionsoverskud udover det hjemlige forbrug, og problemet bliver da om man fortsat vil lade dansk roesukker fuldtud dække hjemmeforbruget, eller om man vil stile mod en gradvis oplukning for import af råsukker. Man kunne jo tænke sig en successiv nedsættelse af kontraktarealet, f. eks. med 5 pct. om året, indtil man som et foreløbigt mål efter en 10-års periode nåede ned på et areal der kan dække 50 pct. af sukkerforbruget, eller en lignende formel. Som allerede nævnt har roedyrkerne fået avlerprisen drevet op på et så højt niveau at der i alle tilfælde må foretages en rationering af kontraktarealet, og der skulle således ikke være nogen *administrative* problemer forbundet med en planmæssig tilbagetrækning af produktionsfronten.

Det er måske også tænkeligt at koncessionen slet ikke fornys, og at den danske produktion udsættes for konkurrencen fra indført sukker. Her kan der igen være tale om overgangsordninger af forskellig art, navnlig med henblik på at begrænse tabet ved nedlægning af endnu brugelige fabriksanlæg.

Hvad i øvrigt angår den alternative anvendelse af ressourcerne skulle der ikke være større vanskeligheder. Der kan ikke være nogen omskolings- og omflytningsproblemer for arbejdskraften ved roeproduktionen, og landbrugsarealerne kan naturligvis overføres til anden anvendelse uden særlig bekostning. Et andet spørgsmål er det om ophøret af den særfordel der ligger i retten til arealkvote for sukkerroer kan berettige til erstatning i tilfælde af afvikling. Hvad endelig angår industribeskæftigelsen ved udvinding af råsukker, ville den årlige indskrænkning under en gradvis afvikling være ganske beskeden, måske ikke større end normal afgang fra industrien[18]).

Hvis resultatet af forhandlingerne bliver at beskyttelsen af den danske sukkerproduktion skal fortsætte, i det hidtidige omfang eller i mildere grad, kan man dernæst spørge om dette som hidtil skal ske ved en prisforhøjelse

[18]) Antallet af arbejdere i sukkerfabrikationen udgjorde i 1965 ca. 2200, hvoraf ca. 20 pct. i raffinaderierne. Disse sidste behøver ikke at blive berørt af en afvikling af råsukkerproduktionen.

TABEL 3

Nogle europæiske sukkerpriser 1961/62

	Raffineret sukker, US cents pr. kg		
	Engrospris (ab fabrik)	Detailpris	Detailpris excl. indirekte skatter
Holland	17.2	26.8	19.7
Belgien	18.4	24.5	20.9
Italien	18.6	32.1	21.0
Frankrig	18.9	22.3	21.1
Vesttyskland	21.9	29.8	25.6
Norge[1])	10.8[2])	18.1	16.3
Danmark	18.8	21.4	21.4

[1]) Gennemsnit for året 1961.
[2]) Gennemsnitlig importpris cif. 1961.

Kilder: Danmark og Norge: Officiel statistik.
Andre lande: P. Meimberg (ed.), *Zuckerwirtschaftliches Taschenbuch*, Berlin 1962, citeret i *Handwörterbuch der Sozialwissenschaften*, bd. 12, s. 482.

udover verdensmarkedsprisen, således at støtten udredes af sukkerforbrugerne, eller ved et system med *deficiency payments*, således at støtten udredes af skatteborgerne.

Af sociale grunde vil mange nok foretrække den sidstnævnte metode, således at byrden fordeles over skattebilletten, men i øvrigt må det indrømmes at spørgsmålet er mindre vigtigt når – som tilfældet vel må antages at være i Danmark – efterspørgslens priselasticitet er nær ved nul. Hvis sukkerforbruget ikke påvirkes mærkbart af valget mellem de to alternative former for beskyttelse medfører en prisreduktion naturligvis ingen gevinst i form af »konsumentrente«[19]).

Hvis man kan antage at det danske forbrugs priselasticitet er nær ved nul skulle fordelen ved et *deficiency payment* system da ligge dels i en socialt mere acceptabel fordeling af byrderne (som allerede nævnt), og dels i selve

[19]) Men vi ved kun lidt om priselasticiteten for sukker. Viton og Pignalosa (anf. skr. s. 36) giver et så højt tal som −0,25 for Danmark. Hos Tinbergen kan man finde tallet −0,2 for Danmark (antagelig et frit skøn). – Jfr. også de ret høje tal hos Wold og Jureen, citeret i *Pris och Prestation i Handeln* (SOU 1955:16, s. 188) (priselasticitet − 0,4, indkomstelasticitet 0,3). Men hvor sikre data bygger dette på? Det er vel navnlig via industrisukkeret (d. v. s. chokoladen) at der kan blive tale om en nævneværdig priselasticitet for det danske forbrug, og med den ret lille del af sukkeret der går til industrien, er det vanskeligt at tro på en højere priselasticitet end −0,1, −0,15.

Om indkomstelasticiteten henvises til en netop udkommet studie fra FAO. Her anslås indkomstelasticiteten for sukker f. eks. til nul i Nordamerika og Australien, 0.3 i Vest- og Sydeuropa, og 0.8–1.0 i Asien og Afrika. For Danmark anslås nul. (Se *Agricultural Commodities—Projections for 1976 and 1985*, FAO, Rom, 1967, vol. II, s. 28 ff).

dette at byrden kommer frem i dagslyset som en post på statsregnskabet[20]). En tredje virkning ville være at den danske forbrugerpris for sukker kom til at svinge med verdensmarkedets pris (ligesom tilfældet allerede er for sukker til industribrug). Dette ville ikke rumme nogen ulempe. Norge har jo klaret sig godt med en stærkt svingende detailpris for sukker.

Lad os til sidst betragte det tilfælde at Danmark kommer ind i fællesmarkedet. I så fald stiller sagen sig noget anderledes. En politik der sigter mod en gradvis indskrænkning af den danske sukkerproduktion ville da nærmest være en gave til producenterne i andre af fællesmarkedets medlemslande som derved ville få en ekstra mulighed for eksport. Et ønske om afvikling af den beskyttede produktion specielt i Danmark ville da ikke længere kunne begrundes med hensynet til udviklingslandene, og disses interesser som sukkerproducenter måtte da drøftes på et andet plan, som en del af problemet om den politik fællesmarkedet som en helhed fører overfor udviklingslandene[21]).

Man kan så på den anden side spørge om den danske sukkerproduktion vil kunne hævde sig i fællesmarkedet. Det blev vist foran at omkostningerne for dansk råsukker i de senere år er kommet op over omkostningerne for tropesukker, og i de allersidste år ser det ud til at de danske omkostninger er ved også at komme op over omkostningerne i nogle fællesmarkedslande. De oplysninger der er sammenstillet i tabel 3 tyder endog på at den danske detailpris allerede i 1961/62 lå i overkanten af de for indirekte skatter rensede detailpriser i en række fællesmarkedslande[22]). Dette sidste skyldes dog ikke en lavere produktivitet men må snarere forklares ved en unormalt høj aflønning for de ressourcer der anvendes i den danske sukkerproduktion. Som allerede nævnt er der her reserver som nok kunne sikre at dansk sukker kunne produceres inden for fællesmarkedets »retningsgivende« pris.

Derimod kan man trygt se bort fra den mulighed at Danmark i fællesmarkedet skulle få et aflastningsmarked for en overskudsproduktion af sukker. Selv om man tænkte sig at den danske produktion ved en reduktion af

---

[20]) Der vil dog måske være delte meninger om hvorvidt dette at subsidiet trækkes frem i lyset er en fordel eller en ulempe.

[21]) Man vil måske indvende at selv om argumentet om udviklingslandenes eksportinteresser blev uvirksomt kunne det stadig være fordelagtigt fra et rent dansk synspunkt – under forudsætning af sikret fuld beskæftigelse – at erstatte sukkerproduktion med billig sukkerimport. Men under det arrangement med slusepriser som er et led i fællesmarkedets landbrugsordninger, herunder sukkerordningen, vil en sådan mulighed for billig import næppe foreligge.

[22]) Den danske pris ville blive en smule lavere i forhold til de andre landes hvis der blev korrigeret for det subsidie til eksport- og industrisukkeret som den danske detailpris indeholdt, jfr. ovenfor s. 361. Det kan også nævnes at en eventuel yderligere fordyrelse af det danske sukker i forhold til fællesmarkedslandene siden 1961/62 blev delvis elimineret, i hvert fald for en tid, ved devalueringen i slutningen af 1967.

avlerprisen for sukkerroer blev konkurrencedygtig i forhold til andre europæiske lande ville en eksport næppe kunne komme istand. I modsætning til hvad der gælder for andre landbrugsprodukter er det nemlig fra begyndelsen bestemt at prisgarantien i fællesmarkedet, i hvert fald indtil 1975, kun skal gælde de for hvert medlemsland fastsatte produktionskvoter.

V. SAMMENFATNING

Lige siden tiden efter 1. verdenskrig har den europæiske roesukkerproduktion været økonomisk problematisk, idet den ikke har kunnet konkurrere med tropesukkeret, og i Danmark er der fra nationaløkonomisk hold ofte blevet peget på at den fortsatte opretholdelse af en dansk roesukkerproduktion harmonerer dårligt med det normale danske krav om frihandel for landbrugsvarer.

I de senere år kommer hertil to nye tendenser som hver for sig må øge tvivlen om den danske sukkerroedyrknings hensigtsmæssighed: På den ene side har vi kravet fra udviklingslandene om ophør af europæisk beskyttelse for varer som udviklingslandene kan levere, og på den anden side står det forhold at den danske roesukkerproduktion synes at være blevet mindre konkurrencedygtig overfor europæiske producenter. Den fysiske produktivitet, målt som roeudbytte pr. hektar el. lign., tåler vel sammenligning med andre lande, men med den roepris som nu gælder må Danmark regnes med blandt de lande hvor sukker er relativt dyrt, når man i sammenligningen ser bort fra de punktskatter som hæver sukkerprisen i andre europæiske lande.

Både efter europæisk målestok og specielt i det danske tilfælde må roesukkerproduktionen da ses som et eklatant eksempel på at man fastholder produktionen af en vare som kan fås billigere udefra. En sådan situation, som kunne være forståelig i 30'ernes økonomisk-politiske klima, er langt vanskeligere at forsvare idag, og det er derfor nærliggende at rejse spørgsmålet om en planmæssig og trinvis afvikling. Den nuværende høje sukkerroepris er en landbrugsstøtte som på en noget tilfældig måde kommer en bestemt kreds af landbrugere tilgode, og ligesom megen anden landbrugsstøtte lider den af den ofte påpegede svaghed at den stimulerer lysten til at udvide en produktion som snarere burde indskrænkes.

Set fra udviklingslandenes synspunkt er villigheden i Europa og Nordamerika til at afvikle produktionen af roesukker en prøvesten for alvoren i påstande fra industrilandenes side om at de ikke ønsker at diskriminere mod de fattige lande. Som vist i det foregående er det ret store tal, det her drejer sig om. Tænkte man sig hele den danske roesukkerproduktion afløst af import af råt rørsukker ville det med nuværende priser betyde en

forøgelse af udviklingslandenes eksportindtægter på antagelig mindst 15 mill. dollars om året. Til sammenligning kan man nævne at de *samlede* danske statsudgifter til udviklingshjælp i 1967/68 ventes at komme op på ca. 28 mill. dollars.

Som foran nævnt ville både udviklingslandenes og Danmarks egen fordel ved en sådan ændring i dansk sukkerpolitik forsvinde den dag Danmark kom ind i fællesmarkedet, idet et dansk importbehov da måtte dækkes ved indførsel af dyrt sukker fra de vesteuropæiske overskudslande. Dette må da atter betyde at bestræbelserne for afskaffelse af den nuværende beskyttelsespolitik for sukker må tage sigte på internationale aftaler over en bredere front, omfattende både fællesmarkedet og de roesukkerproducerende lande som ikke er, men en dag kan blive medlemmer af fællesmarkedet.

TILLÆG

Sammenligninger mellem faktiske danske sukkerpriser og hypotetiske danske priser for rørsukker.

Til belysning af den danske roesukkerproduktions konkurrencedygtighed nævnes i foranstående artikel nogle skøn over de priser for rørsukker der kunne tænkes at gælde i Danmark hvis rørsukkeret fik fri adgang. Der skal nu gøres nærmere rede for hvordan disse skøn er fremkommet.

Først betragtes situationen i 1959 som er det sidste år for hvilket et meget udførligt statistisk materiale foreligger let tilgængeligt, og som er det år Snape's og Johnson's beregninger refererer til.

Ved bestemmelse af overprisen på sukker i de forskellige roesukkerproducerende lande i forhold til en på importeret råsukker baseret pris opererer Snape (fulgt af Johnson) med en beregnet *import parity price* for 1959 på 19 cts/kg. Snape har også en *export parity price* som ikke rummer dækning for oceanfragt og som han ansætter til 17 cts/kg. Denne mere krævende standard for konkurrencedygtighed anvender han på de sukkereksporterende lande, blandt hvilke han i denne forbindelse medregner Danmark. Dette er dog måske for strengt, da næsten kun Danmarks nabolande, beliggende fjernt fra de rørsukkerproducerende lande, kommer i betragtning som importører af dansk sukker. For ikke at risikere at stille for store krav har vi her taget udgangspunkt i Snape's *import parity price,* det vil sige at den danske sukkerproduktions konkurrencedygtighed måles med samme alen som den der bruges for de andre europæiske landes produktion for deres hjemmemarkeder. Vi har dog på den anden side set bort fra den oprunding fra 18¼ til 19 cts/kg som Snape foretager.

Bestanddelene i en *import parity price* på 18¼ cts/kg ser da således ud:

Eksportpris, fob, for råt rørsukker	3	cts/lb
Oceanfragt	¾	–
Raffinering (incl. vægttab)	2¼	–
Transport og distribution i importlandet	2¼	–
Ialt beregnet detailpris for raffineret sukker (ubeskattet)	8¼	cts/lb
Svarende til	18¼	cts/kg = 125 øre/kg
(hvilket hos Snape afrundes til	19	cts)

Denne opstilling kræver dog to kommentarer.

For det første synes det til raffinering (incl. vægttab) afsatte beløb at være meget rigeligt. Det vides f. eks. at Englands førende raffinaderi, Tate & Lyle, Ltd., regner med £ 13 pr. ton, svarende til 1.4 cts/lb, og i den foran omtalte artikel af David Jones nævnes endog et tal på 1 ct/lb for raffineringsomkostninger. Disse tal angiver dog måske de lave raffineringsomkostninger i moderne fabriksanlæg hvor de to processer, udvindingen af råsukker og raffineringen, i virkeligheden er een integreret proces, og så lave raffineringsomkostninger ville næppe holde i tilfælde af raffinering af importeret råsukker. For at være helt på den sikre side nøjes jeg med en meget beskeden reduktion af Snape-Johnsons tal, fra 2¼ til 2 cts/lb.

Den anden bemærkning til den ovenstående opstilling er at der åbenbart er afsat et alt for højt beløb til intern transport og distribution i importlandet. De 2¼ cent ville udgøre op mod 40 pct. af engrosprisen for raffineret rørsukker ab fabrik. En beregning for Danmark viser derimod for 1959 et spænd mellem engrospris ab fabrik og detailpris på kun knap een cent pr. lb., svarende til 13 pct. af engrosprisen. Dette stemmer ret vel overens med tal fra andre lande. Således kan man af oplysningerne i tabel 3 udlede nedenstående forskel mellem detailpris (ubeskattet) og engrospris for raffineret sukker ab fabrik i 1961/62[1]):

	cts/lb	pct. af engrospris
Holland	1,1	14½
Belgien	1,1	13½
Italien	1,1	13
Frankrig	1,0	11½
Vesttyskland	1,7	17

Kilde: Som for tabel 3.

Korrigerer vi nu på basis af 2 cts/lb for raffinering og 1 ct/lb for transport og distribution får vi en beregnet detailpris for rørsukker på 6¾ cts/lb eller

[1]) Kun i Norge ser det ud til at intern transport og distribution kommer op på et niveau svarende til Snape's skøn: For året 1961 udgør tillægget ikke mindre end 2½/cts/lb eller omkring 50 pct. af importprisen cif, raffineret. – Dr. Snape har i brev til forf. bekræftet at hans tal på 2¼ cts/lb var et på grundlag af utilstrækkelige data anslået maximum.

103 øre/kg. Den danske detailpris var dengang 119 øre/kg, men denne pris indeholdt et subsidie til dækning af tab ved leverancer til eksport og til den sukkerforbrugende industri til priser svarende til verdensmarkedets. For at bedømmelsen af den danske sukkerproduktions konkurrencedygtighed kan ske på et grundlag, som er helt fair overfor de danske producenter, bør man måske i stedet for den faktiske detailpris regne med den noget lavere pris ab fabrik som Sukkerfabrikkerne opnåede *i gennemsnit* for det samlede salg – til direkte konsum, til industri og til eksport. Det subsidie som forbrugerne af husholdningssukker således betalte til eksport- og industrisukkeret kan nok anslås til 8 øre/kg i årene omkring 1960. Reducerer vi detailprisen med dette beløb får vi en pris på ca. 111 øre/kg, altså ret nær den ovenfor angivne hypotetiske detailpris på 103 øre/kg baseret på oversøisk råsukker.

Så vidt situationen i 1959. Vi skal dernæst bestemme den *nuværende* afstand mellem faktisk dansk detailpris og hypotetisk detailpris på basis af indført råt rørsukker.

Fra 1959 til 1967 er den danske forbrugerpris for sukker steget meget betydeligt – med ikke mindre end 80 pct. (uden medregning af merværdiafgiften). Denne stigning er ganske utypisk for de europæiske lande. F. eks. steg den vesttyske forbrugerpris (efter fradrag af skatteforhøjelser) med kun 4 pct. i samme tidsrum. Den franske detailpris steg med 25 pct. (vistnok uden ændring i skat).

Den stærke stigning i den danske forbrugerpris kan dog delvis forklares som en følge af at det flere gange nævnte subsidie til industrileverancer er steget i takt med faldet i verdensmarkedsprisen. På grundlag af oplysninger som velvilligt er stillet til rådighed af A/S De Danske Sukkerfabrikker kan man anslå at dette subsidie i 1966/67 beløb sig til ca. 30 øre pr. kg sukker solgt til direkte forbrug[2]). Det skulle give en hypotetisk engrospris ab fabrik for raffineret sukker på 155 øre/kg i foråret 1967 (i stedet for den faktiske pris på 185 øre) og en korrigeret detailpris på ca. 180 øre (i stedet for den faktiske pris på 209 øre)[3]).

---

[2]) For regnskabsårene 1965/66 og 1966/67 var A/S De Danske Sukkerfabrikkers salg til hjemmemarkedet således:

	1965/66		1966/67	
	1000 t	Øre pr. kg ab fabrik	1000 t	Øre pr. kg ab fabrik
Alm. salg (til husholdningsbrug)	160.1	145	155.5	168
Salg til industrielt brug (til verdensmarkedspris)	48.2	61	57.4	55
I alt salg på hjemmemarkedet	208.3	126	212.9	138

Den gennemsnitlige salgspris for husholdningssukkeret var således i de to år henholdsvis 19 og 30 øre højere end gennemsnitsprisen for hele den indenlandske afsætning.

[3]) Det er herved forudsat at distributionsomkostningerne indgår med samme absolutte beløb i de to tilfælde.

Hvilken rørsukkerpris skal disse priser for dansk roesukker nu sammenlignes med?

Spørgsmålet har to sider: Hvorvidt kan den i den senere tid gældende eksportpris for råt rørsukker (f. eks. standardnoteringen for Cuba sukker f. a. s.) betragtes som »normal« i den betydning at den alt andet lige svarer til en rimelig forventning for fremtiden? Og for det andet: Skal vi sammenligne den danske roesukkerpris med den pris hvortil vi i Danmark ville vente at kunne købe rørsukker under den forudsætning at Danmark *alene* går over til import, medens roesukkerproduktionen fortsætter uanfægtet i andre lande? Eller skal vi sammenligne med den noget højere verdensmarkedspris der måtte ventes at indspille sig under en tænkt afvikling af beskyttelsen (og dermed produktionen) af roesukker i alle vigtigere vestlige produktionslande?

Johnson (følgende Snape) regner som nævnt med en normal eksportpris for råt rørsukker på 3 cts/lb fob med nuværende produktionsstruktur. Og ved en almindelig afvikling af beskyttelsen for roesukker tænker han sig en prisstigning til 4 1/4 cts/lb fob – hvilket selvfølgelig kun kan være et råt overslag. Med tillæg af 3/4 cts for oceanfragt får vi cif-priser på henholdsvis 3 3/4 og 5 cts/lb. Disse priser kan sammenlignes med et ad anden vej udledet skøn hvorefter omkostningerne ved produktion af sukker på Antillerne skulle være dækket ved en pris cif London på »approximately £ 40 per long ton«, svarende til 4.9 cts/lb[4]).

Den foreslåede »normalpris« på 3 cts/lb fob kan endvidere sammenlignes med de faktiske årsgennemsnit for noteringen fob Cuba som er vist i fig. 1. En betragtning af denne serie må vel føre til at det ikke forekommer urimeligt at gå ud fra de nævnte 3 cts. (henholdsvis 4 1/4 cts) som forventede gennemsnitspriser på verdensmarkedet under de to alternative forudsætninger[5]). Der synes heller ikke at være grund til at ændre de foran nævnte skøn for oceanfragt og raffineringsomkostninger. Disse beløb, henholdsvis 3/4 og 2 cts/lb, ser nærmest ud til at ligge i overkanten.

Vi får da en engrospris for raffineret rørsukker cif forbrugsland på 5 3/4 cts/lb (resp. 7 cts hvis man går ud fra en fob-pris på 4 1/4 cts for råt rørsukker). Hertil skal så lægges et beløb for transport og distribution i Danmark. Det var, som vi har set, ca. 1 ct/lb i 1959, men siden da er beløbet

[4]) Fra *Report of the Commission of Inquiry into Prices to be Paid for Farmers' Cane*, Jamaica, 1962, som citeret i den ovenfor nævnte artikel af David Jones.

[5]) Der ses altså bort fra den marginale stigning i verdensmarkedsprisen som ville følge af at Danmark *alene* blandt de beskyttende lande gik over til fri import af rørsukker. Det er vel rimeligt at se bort fra dette lille beløb når det som her gælder om at bedømme den danske sukkerproduktions konkurrencedygtighed. Hvis man derimod skulle vurdere fordelen for de oversøiske sukkerproducerende lande ved at Danmark alene gik over til fri import kunne denne ganske svage prisvirkning derimod ikke betragtes som uvæsentlig, idet den jo ville gælde hele eksporten i det fri marked.

steget i takt med engrosprisen og det udgjorde i 1967 1.6 cts/lb (24 øre/kg). Det går vel ikke an at regne med et lavere beløb, og vi får da en hypotetisk detailpris på 5¾ (resp. 7) cts/lb plus 24 øre pr. kg, alt efter om vi går ud fra en fob-pris på 3 eller 4¼ cts/lb.

Efter den ny dollarkurs svarer det til 119 øre (resp. 140 øre) pr. kg, hvilket altså skal sammenholdes med den for tab ved industrisalg korrigerede danske detailpris som ovenfor blev anslået til 180 øre.

FORBUNDSREPUBLIKKEN TYSKLAND I INTERNATIONAL POLITIK

BERTEL HEURLIN

En gennemgang af Vesttysklands rolle og placering i det internationale politiske system med særlig henblik på udviklingen efter dannelsen af den store koalitionsregering i december 1966.

1. Indledning: Vilkår og mål

Som alle lande er Forbundsrepublikken Tyskland en del af det internationale system, og er således bundet af de mønstre, muligheder og begrænsninger, som systemet indebærer. Men samtidig har Forbundsrepublikken naturligvis et ønske om, og er også i besiddelse af en mulighed, omend den er begrænset, for at påvirke systemet i den retning man ønsker. Hvilke vilkår er da gældende for Vesttysklands stilling i international politik?

GRUNDLÆGGENDE VILKÅR

Grundlæggende er bipolariteten, de to supermagter De Forenede Stater og Sovjetunionens modsat rettede dominans af verdenspolitikken. Tyskland er det område, hvor denne bipolaritet har manifesteret sig stærkest. Tysklands nederlag i anden verdenskrig medførte en konfrontation af de to tidligere våbenfæller, herefter antagonistiske supermagter, i selve det tyske område, som bevirkede en spaltning, der i 1949 fandt udtryk i oprettelsen af to statsdannelser, Forbundsrepublikken Tyskland og Den tyske demokratiske Republik.

Grænsen mellem de to tyske dele blev således grænsen mellem amerikansk og sovjetisk indflydelsessfære i Europa. Denne grænse blev – og er stadig blandt de mest markerede politiske grænser i verden. Forbundsrepublikkens oprettelse og fortsatte eksistens som selvstændig stat er følgelig en frugt af bipolariteten – og ingen grundlæggende ændringer i det tyske områdes forhold vil formentlig finde sted så længe det internationale system domineres af Sovjetunionen og De forenede Stater.

Som følge af denne situation eksisterer en række abnorme tilstande for Forbundsrepublikken som stat betragtet. Den er frem for alt at betragte som et *provisorium*, en midlertidig statsdannelse, som formelt er rede til

at opløse sig selv til fordel for et samlet Tyskland. Dette forhold er stipuleret i grundloven[1]), og er et fundamentalt træk i vesttysk udenrigspolitik, udtrykt gennem målsætningen: genforening. Så at sige alle lande erkender denne provisoriske karakter for Forbundsrepublikken, om end betingelserne for dens bortfald er vidt forskellige. Allerede denne situation svækker Vesttyskland som agerende enhed over for andre stater. Baggrunden for provisoriet er, at endnu er ingen fredstraktat underskrevet efter anden verdenskrig, som det er tilfældet med Tysklands forbundsfæller. Potsdamaftalerne fra 1945 skitserede en række vilkår for Tysklands fortsatte eksistens, men den nye statskonstellation medførte, at forhandlingerne gik i stå, og at aftalernes tekst og ånd blev tolket på grundlag af vidt forskellige interesser.

Skønt Forbundsrepublikken formelt er en suveræn stat er den undergivet en række indskrænkninger, som ikke er normale for en stat. Den er ikke i besiddelse af et selvstændigt forsvar og er således ude af stand til at føre selvstændige krigshandlinger. Nogen tysk generalstab til at lede sådanne operationer findes ikke. Når Vesttyskland overhovedet har fået adgang til at opstille et forsvar, som skete mod Potsdamaftalerne, der taler om »den fuldstændige afrustning og demilitarisering af Tyskland«[2]) skyldes det den stadig kraftigere etablering af bipolariteten. De forenede Stater og deres allierede ønskede en kraftigere markering af sine positioner i Vesteuropa og ønskede at demonstrere sin dominans i forholdet til Sovjetunionen. Til gennemførelse af denne politik var en vesttysk oprustning en nødvendighed. Da forsøget med at skabe en europæisk enhedsstyrke mislykkedes, blev Vesttyskland i 1955 optaget i NATO. Men betingelserne var et fuldstændigt integreret forsvar, hvor samtlige styrker skulle stå under fælles NATO-kommandoer. Det vesttyske område kom yderligere geografisk til at tilhøre to NATO-kommandoer med Elben som skillelinie.

Det skal dog understreges, at Vesttyskland, så lidt som nogen andre af NATO-medlemsstaterne, er integreret i kernevåbenforsvaret og afskrækkelsesstyrken, som er etableret på rent nationalt amerikansk grundlag. Forhandlingerne om oprettelsen af en multilateral atomflåde[3]), oprindeligt foreslået af De forenede Stater, førte ikke frem til konkrete resultater, hovedsagelig på grund af uenighed mellem alliancens medlemmer. Derimod er

[1]) I præamblen til Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland hedder det: »Das gesamte deutsche Volk bleibt aufgefordert, in freier Selbstbestimmung die Einheit und Freiheit Deutschlands zu vollenden«. Artikel 146 lyder: »Dieses Grundgesetz verliert seine Gültigkeit an dem Tage, an dem eine Verfassung in Kraft tritt, die von dem deutschen Volke in freier Entscheidung beschlossen worden ist.«

[2]) Cit. efter *Feist, H.:* Between War and Peace. The Potsdam Conference, Princeton 1960, p. 338.

[3]) En grundig redegørelse for den multilaterale styrke i historisk perspektiv er givet af *Alastair Buchan* i serien »Adelphi Papers« udgivet af Institute of Strategic Studies, London, oktober 1964.

Vesttyskland medlem af den senere oprettede nukleare planlægningsgruppe under NATO[4]).

I og med denne integration i forsvaret – hvor de øvrige medlemslande ikke er undergivet de samme indskrænkninger – fungerer landet som et *kontrolleret* område. Kontrollens funktion er ikke ulig kontrollen af Tyskland efter første verdenskrig, en kontrol som skulle forhindre, at Tyskland blev en trussel mod de omkringliggende lande, idet dog trusselindholdet efter anden verdenskrig er væsentligt formindsket og ændret ved Tysklands deling[5]). Men kontrollen giver sig udtryk på mange andre måder. En særlig kontrol foregår under Den vesteuropæiske Union, gennem Euratom og på det økonomiske område gennem integrationen i Kul- og Stålunionen og Det europæiske økonomiske Fællesskab. En militærkontrol udøves allerede igennem de stående amerikanske, engelske og franske styrker, som er stationerede i Forbundsrepublikken[6]).

Disse tidligere besættelsestropper opfattes fra vesttysk side samtidig som er garanti for områdets sikkerhed. Denne status som *garanteret område* er en videre indskrænkning af Forbundsrepublikkens formelle suverænitet. Ydermere er Vesttysklands suverænitet indskrænket ved, at den kun på visse betingelser accepteres som fuldt ligeberettiget forhandlingspartner. Af politiske årsager er Vesttyskland således ikke medlem af globale internationale politiske organisationer som De forenede Nationer og dertil knyttede politiske organisationer og konferencer[7]). Men landet er på den anden side traktatlig bundet til at føre en politik i overensstemmelse med principperne i De Forenede Nationers Charter[8]).

Men afgørende er, at vilkårene for Forbundsrepublikken er af en sådan art, at landet, både formelt og reelt er undergivet så mange politiske restrik-

---

[4]) Besluttet på NATO-ministerrådsmødet december 1966. En permanent komité (Nuclear Defence Affairs Committee) drøfter politiske retningslinier for atomforsvaret. Under denne komité virker en planlægningsgruppe (Nuclear Planning Group) med 7 medlemmer, hvoraf 4 er permanente: De forenede Stater, England, Vesttyskland og Italien.

[5]) To nye fremstillinger behandler denne problematik: *Salewski, Michael:* Entwaffnung und Militärkontrolle in Deutschland 1919–1927, Schriften des Forschungsinstituts der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik, Band 24, München, 1966 og *Wettig, Gerhard:* Entmilitarisierung und Wiederbewaffnung in Deutschland 1943–1955. Internationale Auseinandersetzungen um die Rolle der Deutschen in Europa. Schriften des Forschungsinstituts der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik, Band. 25. München, 1967.

[6]) De stationerede troppers antal og udstyr opregnes i The Military Balance 1967–68, London 1967.

[7]) En gennemgang af denne problematik findes i *Dröge, H., Münch, F. und von Puttkamer, E.:* »Die Bundesrepublik Deutschland und die Vereinten Nationen«, Schriften des Forschungsinstituts der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik, Band 23, München, 1966.

[8]) Ifølge Parisaftalerne af 22. oktober 1954. Den relevante tekst i Europa Archiv, nr. 20, 1954, p. 6981.

tioner og levnet så få handlingsalternativer, at en egentlig selvstændig politik på forhånd synes udelukket. Vesttyskland er i vidt omfang politisk integreret, dels i forholdet til De forenede Stater, men også over for Vesteuropa, i særlig grad Frankrig. Vesttyskland er fortsat et instrument for den amerikanske politik over for Sovjetunionen, og lader sig benytte som forpost, som talsmand og som stråmand for amerikanske interesser, vel vidende, at eksistensen og målene for Forbundsrepublikken i hovedsagen er afhængig af amerikanske vilkår.

MÅLSÆTNINGER OG MIDLER

Med fremlæggelsen af de formodede grundlæggende vilkår, som Forbundsrepublikken handler i overensstemmelse med, kan rejses spørgsmålet om landets målsætninger og om midlerne til at opnå disse mål. Dette spørgsmål viser Forbundsrepublikkens tilsyneladende dilemma. I kraft af at Forbundsrepublikken betragtes som et provisorium, kan målsætningerne dels udstrækkes til hele det tyske område eller indsnævres til kun at omfatte det vesttyske territorium. I denne forbindelse har Vesttyskland i overensstemmelse med sine vestlige allierede lagt sig fast på en enerepræsentationspolitik, som er baseret på påstanden om, at så længe tyskere på den østlige side af demarkationslinien ikke er i besiddelse af fri, politisk selvbestemmelsesret, vil den vesttyske regering alene repræsentere det tyske folk. Et afgørende mål må således være at opløse de to tyske statsdannelser til fordel for en samlet tysk nation. Hvilke grænser det genforenede Tyskland skal have er ligeledes et afgørende problem. Her har Vesttyskland lagt sig fast på Det tyske Riges grænser fra 1937 med udgangspunkt i Postdamforhandlingerne. Hermed vil man ikke præcisere krav på grænseændringer i forholdet til de nuværende grænser til Polen og Sovjetunionen, men blot fastholde et formelt retsstandpunkt i kommende forhandlinger, som skal føre til den endelige fredsordning.

Med det standpunkt, at Vesttyskland står som efterfølger og arvtager af det tidligere Tyske Rige – i modsætning til DDR, som i langt højere grad reelt og formelt accepterer delingen – må den formelle, langsigtede vesttyske hovedmålsætning være genforeningen. Det afgørende i dette problem er imidlertid, at denne politik har sit udgangspunkt i en fælles allieret deklaration mellem Frankrig, England og De forenede Stater af 3. oktober 1954[9]), som erklærer, at forbundsregeringen skal betragtes som den eneste fri og lovligt dannede tyske regering og derfor den eneste, der kan tale på Tysklands vegne som repræsentant for det tyske folk i internationale anliggender. Videre fastslås det, at en fredsordning med hele Tyskland vil være

[9]) Deklarationen er indeholdt i aftalerne af 22. oktober 1954.

et hovedmål for magternes politik. En endelig fastlæggelse af Tysklands grænser skal afvente denne fredsordning. Med hensyn til genforeningsspørgsmålet siges det, at opnåelse af et helt frit og forenet Tyskland ved fredelige midler ligeledes skal være et afgørende mål.

Genforeningsproblemet er således først og fremmest et *internationalt* problem, som ikke »løses« før helt nye konstellationer opstår i det internationale system. I vesttysk udenrigspolitik er det også blevet fremhævet, at genforeningen var et mål på meget langt sigt[10]). Men af hensyn til vestmagterne, af hensyn til placeringen i den internationale politik, hvor genforeningstanken så at sige er en del af grundlaget for Vesttysklands eksistens, og af hensyn til indflydelsesrige grupper i det vesttyske samfund må genforeningskravet prioriteres højt.

Udtrykt paradoksalt: genforeningskravet bruges i vesttysk politik i højere grad som et middel end som et mål. Et middel til at realisere de mål, som har direkte betydning for Forbundsrepublikken: territoriets sikkerhed og integritet, økonomisk styrkelse, bevarelse af den nuværende samfundsstruktur og politiske ligeberettigelse.

SIKKERHED OG INTEGRITET

Sikkerhedsproblemet har fra begyndelsen af Forbundsrepublikkens eksistens været et allieret problem. Eller skarpere udtrykt: det var det vestallierede sikkerhedsproblem, som skabte Forbundsrepublikken. Vesttyskland er fremdeles hovedhjørnestenen i NATO-alliancen næst efter De forenede Stater og hovedårsagen – næst efter Sovjetunionen – til NATO's fortsatte eksistens.

Med de tre vestmagters militære engagement og Vesttysklands eget forsvarsbidrag – hvad angår mandskab og materiel, infrastruktur og organisation – er det vesttyske område det stærkest rustede i verden. Den *militære* sikkerhed er således ikke et afgørende problem for den vesttyske regering, men mere den *politiske* fastholdelse af De forenede Staters, England og Frankrigs militære engagement, og i fastholdelsen af en for Bonn acceptabel strategi. De vesttyske hovedsynspunkter i strategisk henseende, som længe har været i overensstemmelse med de vestallieredes, er først og fremmest politisk og militært over for modparten Sovjetunionen at give udtryk for viljen til gennemførelsen af massiv gengældelse med kernevåben ved et eventuelt forsøg på at krænke vesttysk territorium. Med udbygningen af interkontinentale raketsystemer og mobile raketafskydningsbaser (Polaris-

[10]) F. eks. i forbundskansler Kiesingers fremlæggelse i Forbundsdagen af en regeringserklæring, som notificeres de øvrige magter den 14. juni 1967: Regeringen ved, »dass im Augenblick die deutsche Frage nicht gelöst werden könne.« Europa Archiv, 10. 7. 1967, nr. 13.

ubåde) har De forenede Stater bevidst skabt et instrument, som har medført en direkte militær konfrontation mellem supermagterne *uafhængig* af Europa, hvorved den direkte militære konfrontation i Europa har fået et modstykke, men ikke nødvendigvis en afløsning. For Tyskland har dette betydet et øget pres på sine allierede for at fastholde situationen og bevare den afskrækkende virknings effekt. Angsten for i en konfliktsituation at blive et militært forland for konventionelle våben eller for begrænset brug af kernevåben har understreget de vesttyske ønsker om at bibeholde det størst mulige allierede militære potentiel i Forbundsrepublikken og har fremmet kravene om nuklear medbestemmelsesret. Det er ligeledes denne situation, som har medført de meget kraftige tyske ønsker om franske styrkers forbliven i Tyskland, skønt Frankrig i 1966 trak sig ud af NATO's militære integration. Resultatet er blevet et specielt fransk-tysk bilateralt arrangement[11]).

Formelt har denne vesttyske politik i længere tid været fulgt, idet NATO's strategi frem til maj 1967 var baseret på tanken om massiv gengældelse, en strategi, som imidlertid i realiteten var opgivet. Ved ministermødet i maj vedtoges imidlertid den stategi, som manifesteredes i McNamaras tale i Michigan juni 1962: den afvejede reaktion – flexible response, som betød, at et sovjetisk angreb, f. eks. mod Vesttyskland i første omgang kun skulle modgås med et gengældelsesangreb på sovjetiske baser og militære installationer. En stor strategisk reserve skulle holdes i beredskab som trussel mod sovjetiske byer. Oversættelsen af begrebet »Forward Defence« blev endvidere ikke som tidligere Vorwärtsverteidigung, men »Vorneverteidigung«[12]). Vesttyskland har måttet acceptere de nye vilkår, men forsøger fortsat at placere forsvaret af vesttysk territorium så højt som muligt inden for de vestlige forsvarsorganisationer. De vesttyske synspunkter er, at det fælles forsvar ikke først og fremmest er rettet imod Sovjetunionens *politiske* hensigter, men mod det meget store militære potentiel i Mellemeuropa og Østeuropa. Videre, at der ikke nødvendigvis ved et angreb kan regnes med 4 til 8 ugers spændingstid – men at det kan ske inden for 48 timer. Disse betragtninger er i sidste instans rettet mod de engelske og amerikanske synspunkter, at en vis reduktion af troppestyrkerne i Tyskland er gennemførlig til gengæld for muligheden af hurtig transport af store styrker og materiel til en eventuel spændingstilstand i Europa[13]). Disse synspunkter er

[11]) Etableret ved en tysk-fransk brevveksling af 21. 12. 1966 om stationeringsret og statusspørgsmål for de franske tropper i Tyskland. Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, nr. 161, 23. december 1966.

[12]) Se nærmere *von Zitzewitz, Horst:* »Die neue NATO-Strategie und die Bundeswehr.« Aussenpolitik, 2, 1967.

[13]) Både Holland, Belgien og Frankrig overvejer tilbagetrækninger af styrker fra Tyskland. England har i 1967 gennemført en overførelse af 6000 soldater til hjemlandet. De forenede Stater vil formodentlig trække ca. 35.000 mand tilbage samt en del af

manifesteret gennem Big-Lift-strategien og gennem rotationsprincippet. Tanken kommer klart til udtryk i den engelske suppleringshvidbog om forsvaret fra 1967[14]). Det hedder heri, at England ikke under de nuværende omstændigheder venter noget sovjetisk angreb. I tilfælde af, at omstændighederne ændres, vil dette i sig selv være en advarsel. Der vil følgelig ikke være så stort et behov for engelske tropper stationeret i Tyskland. Fra begyndelsen af 1968 vil en brigade af Rhinhæren samt nogle flystyrker blive trukket tilbage fra Tyskland og stationeret i England.

For De forenede Stater gælder det, at dets særlige forhold til Forbundsrepublikken og dets forpligtelser og klare interesser i et fortsat kraftigt politisk engagement i Europa stadig fastholder det stærke militære potentiel, der frem for alt ligger i atomstyrken i Vesttyskland, som til stadighed bringes på det højst mulige tekniske niveau. Trods »flexible response«, »crisis management« og »detente« mellem supermagterne, foranstaltninger, som klart tjener rene amerikanske interesser, har De forenede Stater fortsat lige så vægtige interesser at varetage i Europa som tidligere om end på en anden måde. Forsvarsminister McNamara udtrykte det i en stor tale om de amerikanske forsvarsudgifter for et senatsudvalg: »Vesteuropa forbliver den vigtigste statsgruppe, som De forenede Stater snævert og nødvendigvis er forbundet med ... Enhver, der vil søge at få kontrol med Vesteuropas 350 millioner mennesker, dets enorme materielle hjælpemidler og strategiske positioner ... vil røre umiddelbart ved USA's livsvigtige interesser«[15]).

ØKONOMISKE MÅL

Der er intet overraskende i, at Forbundsrepublikken som en central udenrigspolitisk målsætning har økonomisk styrkelse. Det gælder for så vidt alle lande. Men Forbundsrepublikken har en særlig problematik. Dens rolle i international politik er blevet udtrykt med følgende karakteristik: at landet økonomisk er en kæmpe, men politisk en dværg. Meningen med synspunktet er, at medens Vesttysklands muligheder for at øve afgørende politisk indflydelse på verdenspolitikken er meget ringe, har den en økonomisk og industriel status, som berettiger til positionen som verdens trediestørste industrimagt.

---

de taktiske flystyrker i begyndelsen af 1968 og forbereder et rotationssystem, som med en halvårig rytme skal udskifte visse af de amerikanske stationerede styrker. Se: *Schmückle, Gerd:* »Die NATO-Strategie und die Truppenverminderungen.« Europa Archiv, 10. 8. 1967, nr. 15, pp. 551–57.

[14]) Supplementary Statement on Defence Policy, 1967, London, HMSO, Cmnd. 3357.

[15]) Statement of Secretary of Defence Robert S. McNamara before a joint Session of the Senate Armed Services Committee and the Senate Subcommittee on Department of Defense Appropriations on the Fiscal Year 1968–72 Defense Program and 1968 Budget, January 23, 1967.

Nu er et skel mellem økonomi og politik ofte meget teoretisk. Politikken giver de rammer og sætter de vilkår, hvorunder økonomien udvikler sig. For Vesttysklands vedkommende har det været et stærkt amerikansk og delvis også vesteuropæisk ønske, at Vesttyskland kunne blive en stærk og stabil økonomisk magt, et ønske, som blev fulgt op af storstilede hjælpeforanstaltninger. Tysklands ringe politiske råderum og bevægelsesfrihed har imidlertid også økonomiske konsekvenser. Det er f. eks. karakteristisk, at handelen til østlandene er forbavsende ringe. En undtagelse udgør dog den såkaldte Interzonehandel – handelen mellem de to tyske stater – hvis betragtelige omfang er overraskende stor i forhold til de meget svage politiske forbindelser[16]). Der er her tale om så væsentlige økonomiske interesser for begge de to Tysklande, at ingen af parterne i alt for høj grad ønsker at manipulere politisk med dem.

Men skønt Vesttyskland er bundet i sin udenrigspolitik i forholdet til supermagterne og i forholdet til det europæiske system, er landets økonomiske styrke et væsentligt politisk fundament over for verdens øvrige lande, i særlig grad over for den tredie verdens lande. Ikke sådan at forstå at Vesttyskland i disse lande kan føre en politik, der går på tværs af f. eks. den amerikanske, men at tysk handel, tyske investeringer og tysk udviklingshjælp er medvirkende til at udbygge og styrke den Tysklandspolitik, som for øjeblikket anses for at fremme forbundsrepublikkens interesser.

Den stærke økonomiske stilling er imidlertid ikke helt uden mulighed for anvendelse i forholdet til de nærmeste allierede. Her kan f. eks. peges på den tyske politik inden for Fællesmarkedet og på forhandlingerne om valutaudligning som følge af tilstedeværelsen af amerikanske og engelske tropper i Vesttyskland[17]). Forhandlingerne har været ført på tremagtsbasis, mellem Forbundsrepublikken, England og De forenede Stater i 1966 og 67, og er foreløbig afsluttet med en aftale i april 1967. Nye forhandlinger ventes imidlertid optaget i 1968. Tyskland har her haft mulighed for at føre en pressionspolitik, omend i lille målestok, da de to magters politiske pressionsmuligheder har været ulige større. Der har ikke været rejst krav om, at Vesttyskland skulle *betale* de fremmede troppers stationering i landet. Kravet har været, at Tyskland skulle foretage tilsvarende køb i de to lande, som disse lande som følge af troppestationeringen gav ud i Tyskland. De forenede Stater og England har villet føre forhandlingerne ud fra rent financielle synspunkter, hvad Vesttyskland naturligt valgte at modsætte sig, med henvisning til, der var involveret vigtige sikkerhedsproblemer, som vedrørte

[16]) Spørgsmålet er behandlet i *Pritzel, Konstantin:* »Der Interzonenhandel. Entwicklung, wirtschaftliche Bedeutung, politische Aspekte.« Aus Politik und Zeitgeschichte, Bonn: B 48/67, 29. 11. 1967, pp. 1–23.

[17]) En redegørelse skrevet af den tyske forhandlingsleder belyser disse forhold: *Duckwitz, Georg Ferdinand:* »Truppenstationierung und Devisenausgleich.« Aussenpolitik, nr. 8, august 1967 p. 471 ff.

mange NATO-lande. Efter lange og meget vanskelige forhandlinger, som flere gange var på nippet til at blive afbrudt, lykkedes det som omtalt at nå frem til et kompromis om aftaler mellem Vesttyskland-De forenede Stater, Vesttyskland-England og endelig England-De forenede Stater.

BEVARELSE AF SAMFUNDSSTRUKTUREN

Med målsætningens bevarelse af den eksisterende samfundsstruktur er ikke ment en fastfrysning af status quo, men et ønske om at forhindre, at den struktur, som flertallet af den vesttyske befolkning ønsker etableret vil kunne ændres ved pression udefra. Det er karakteristisk, at den nuværende samfundsform – en styreform af demokratisk karakter efter vesteuropæisk – nordamerikansk mønster og et økonomisk system hovedsagelig bygget på privatkapitalisme, »soziale Marktwirtschaft«, til en vis grad er pålagt Tyskland. For overhovedet at kunne eksistere som en selvstændig stat måtte Vesttyskland tilpasse sig et givet mønster. Der er afgørende udenrigspolitiske grunde, der taler for, at Vesttyskland under de nuværende forhold fortsat bestræber sig for at gøre sit styre acceptabelt for sine garantimagter. For at opretholde statens selvstændighed og integritet har Forbundsrepublikken forbudt yderliggående partier som kommunistiske og nazistiske, omend forbundsregeringen har tolket grundlovens paragrafer mere vidtgående over for venstre- end over for højrepartier. To forhold spiller ind: man vil forhindre en underminering østfra, fra DDR – og man vil fremstå som en demokratisk stat – uden nazisme og kommunisme – blandt sine allierede. Udenrigspolitiske overvejelser har således spillet ind ved forhandlingerne om ændringer i valgloven, som skulle forhindre det meget højreorienterede og nationalistiske parti NPD ved næste valg at få sæde i Forbundsdagen. Imidlertid er forhandlingerne foreløbig udskudt til efter det kommende forbundsdagsvalg[18]).

Vesttyskland må tilpasse sig, men afværge ethvert forsøg på indblanding udefra. Disse forsøg forekommer til stadighed fra sovjetisk side. Et kraftigt fremstød var den sovjetiske note af 28. januar 1967 om situationen i Forbundsrepublikken Tyskland, som samtidig sendtes til regeringerne i De forenede Stater, England og Frankrig. Det hed heri, at »alt taler for, at man i Forbundsrepublikken ikke har gjort ende på Hitlerismens forbryderiske fortid, at den nazistiske ånd her ikke er blevet ødelagt, men lever videre, skønt der er gået mere end to årtier siden indgåelsen af de historiske Potsdamer-beslutninger«. I slutningen af den meget udførlige note fremføres det, »Sovjetunionen går ud fra, at Antihitlerkoalitionens magter i

[18]) Frankfurter Allegemeine Zeitung, 12. januar 1967.

overensstemmelse med sine forpligtelser fra Potsdam og fra andre internationale aftaler nu som tidligere bærer ansvaret for, at den tyske militarisme og nazisme ikke genopstår. At glemme dette ansvar er ensbetydende med støtte til de nazistiske og militaristiske kræfter, som i dag løfter hovedet højere og højere i Forbundsrepublikken«[19]).

Det forekommer indlysende, at den sovjetiske fremdragelse af disse problemer er taktisk bestemt, et led i en særlig politik over for Forbundsrepublikken. Men argumentationen er vanskelig at komme uden om og er medvirkende til, at Forbundsrepublikken lægger særlig vægt på den omtalte målsætning i tysk udenrigspolitik[20]).

POLITISK LIGEBERETTIGELSE

Tilbage står det vigtige krav om politisk ligeberettigelse. Tysklands politik mellem de to verdenskrige var i vidt omfang et udtryk for kampen om ligeberettigelse med de øvrige stater. Det manifesteredes f. eks. i nedrustningsspørgsmålet, hvor Tyskland i stadig stærkere vendinger fremsatte krav om, at også andre lande måtte underkaste sig den nedrustning med tilhørende international kontrol, som Tyskland havde måttet acceptere efter Versaillestraktaten. I modsat fald måtte Tyskland se sig nødsaget til at etablere en militær oprustning, så en ligestilling atter var en realitet. Men en parallelisering med efterkrigstidens Tyskland i disse forhold er ikke uden videre mulig. Under mellemkrigstidens multipolaritet eksisterede der for Tyskland langt større råderum til at manipulere diplomatisk end for Tyskland i dag, hvor det delte Tysklands to stater er bundet af det dominerende system bestående af Sovjetunionen og De forenede Stater. Målet for ligeberettigelse eksisterer, men kun for så vidt det er foreneligt med Vesttysklands rolle som garanteret magt i forholdet til De forenede Stater og med dobbeltheden

[19]) Gengivet i Europa Archiv, 5, 1967, pp. D 107–D 112. Vesttyskland svarede ikke på noten.

[20]) Sovjetunionen har den 8. december 1967 sendt Forbundsrepublikken endnu en note specielt om nynazismen i landet. Det hedder i slutningen af den meget omfangsrige note: »Angesichts der gefährlichen politischen Entwicklung in der Bundesrepublik Deutschland sieht sich die Sovjetunion genötigt, eine ernste Warnung auszusprechen ..... Die Sovjetregierung geht davon aus, dass es Pflicht alle Teilnehmerstaaten des Potsdamer Abkommen ist, dafür zu sorgen, dass Sinn und Geist dieses Abkommens auf dem Territorium der Bundesrepublik strikt eingehalten werden. Eine wirksame Kontrolle über die Einhaltung der wichtigsten Forderungen des Postdamer Abkommens, die eine Ausrottung des Militarismus und Nazismus verlangen, ist notwendig. Die Mächte der Antihitlerkoalition haben in dieser Hinsicht Pflichten gegenüber den Völkern der Welt«. Cit. fra Frankfurter Allegemine Zeitung, 12. december 1967, pag. 11–12.

Forbundsrepublikken har i en kort note besvaret den sovjetiske henvendelse den 22. december 1967.

i den vesttyske politik: dels at varetage den egentlige Forbundsrepubliks interesser – og dels på længere sigt at varetage det samlede tyske folks interesser.

LIGEBERETTIGELSE GENNEM INTEGRATION

I omtalen af de grundlæggende vilkår blev nævnt en række forhold, som måtte opfattes som indskrænkende på Forbundsrepublikkens suverænitet. Men det blev også vist, at en række af disse indskrænkninger var Vesttyskland interesseret i at bibeholde – i overensstemmelse med sine beskyttelsesmagter. Tilbage står, at Forbundsrepublikken må antages i forhold til de øvrige vesteuropæiske allierede at ville opnå en så høj grad af ligeberettigelse som muligt. I dette forhold har *integration* været det centrale begreb, her forstået som sammensmeltning eller bestræbelser i retning af sammensmeltning af flere politiske beslutningsenheder til en. Ved fællesstatslige organisationer med enhedsledelse ville Vesttyskland opnå, at andre stater anbragtes på samme niveau som landet selv. Forbundsrepublikken ville derved i kraft af sin store økonomiske, befolkningsmæssige og materielle kapacitet kunne få væsentlig indflydelse på fællesskabets beslutninger. De andre staters interesser lå i at trække Tyskland med ind i det gode selskab dels for at undgå et isoleret og dermed ustabilt Tyskland, som kunne være farlig for disse stater, og dels for at opnå en effektiv kontrol over landet. Bl. a. ud fra disse interesser blev NATO, EWG, EURATOM samt Kul- og stålunionen acceptable løsninger for alle parter.

Men den fulde ligeberettigelse har Vesttyskland imidlertid ikke erhvervet. Forskelsbehandlingen i NATO har allerede været nævnt. Endvidere har Forbundsrepublikken måttet konstatere, at en række integrationsforsøg, som landet har været interesseret i at realisere, ikke har givet resultat. Her tænkes på Europahærens fald i 1954, på de mislykkede forsøg på at etablere en multilateral atomstyrke, som ville have givet Forbundsrepublikken en vis medbestemmelsesret over for en – omend meget begrænset – del af den vestlige alliances – eller rettere den amerikanske atomslagstyrke. Endelig har ændringerne i det europæiske system medført, at tankerne og forslagene om en effektiv *politisk* overbygning af Fællesmarkedet ikke har kunnet realiseres.

Med disse europæiske ændringer under indflydelse af bipolaritetens omformning fra faste blokdannelser til løsere systemer, i Frankrig udtrykt som voksende intentioner og handlinger i retning af en selvstændig politik, ikke alene over for De forenede Stater, men også over for de europæiske alliancepartnere, har Vesttyskland i stigende grad indset, at integration ikke mere er en frugtbar vej til ligeberettigelse. Medens tidligere vesttyske erklæringer var spækket med målsætninger i retning af et forenet Europa, synes de sidste års udvikling at have medført en neddæmpning af denne argumentation. Der synes endvidere at være en tendens til at lade tolknings-

muligheder stå åbne med hensyn til begrebet »Europa«. Fortsat anses Sovjetunionen for en ikke-europæisk stat. Men medens et forenet Europa tidligere udelukkende kunne tolkes som et forenet Vesteuropa fremstår nu en bevidst uklarhed om i hvor høj grad de østeuropæiske lande indgår i den europæiske målsætning. Det hedder således i regeringserklæringen af den nye koalitionsregering den 13. december 1966: »Vi er overbevist om, at et økonomisk og politisk forenet Europa i lige så høj grad vil være i de europæiske folks interesse som i De forenede Staters. Og jeg vover at udtrykke håbet om, at Sovjetunionen også en dag vil se et væsentligt element i fredsordningen i vor verden i et sådant enigt Europa«[21]).

Det er interessant at se, at ligeberettigelseskravet aldrig kommer til udtryk i officielle erklæringer. Formelt ønsker Forbundsrepublikken udadtil at stå som en fuldt suveræn og ligeberettiget nation, som ikke for sit eget område har uløste suverænitetsproblemer. Men har to politiske begivenheder, den tyske østpolitik og tysk betænkelighed og modstand mod at acceptere en traktat, som skal forhindre en spredning af atomvåben, ikke tydeligt vist et tysk ligeberettigelseskrav?

For *østpolitikkens* vedkommende kan parallelen trækkes til mellemkrigstiden, hvor de tyske bilaterale forhandlinger og traktater netop var et ønske om ligeberettigelse, som kan sammenlignes med de tyske intensivere forhandlinger med de øst- og sydøsteuropæiske lande siden 1966 på bilateral basis. I forbindelse med *spredningsaftalen* kan nævnes vesttyske betænkeligheder ved aftalens virkninger på den industrielle udvikling. Disse kunne medføre en svækket konkurrencemulighed i forhold til atommagterne, som fortsat uden restriktioner af nogen art kunne udnytte de videnskabelige og tekniske landvindinger fra den fortsatte kernevåbenforskning på det industrielle område[22]). Videre må det formodes, at den vesttyske regering fortsat må se med betænkelighed på, at Frankrig udvikler en stadigt stærkere og stadig mere avanceret kernevåbenstyrke, medens Vesttyskland selv er bundet. Uligheden mellem landene vil uvægerligt vokse.

I østpolitikken – som senere skal behandles mere udførligt – er de bilaterale forhandlinger ikke at forstå som en lanse, der brydes for ligeberettigelsen, men mere som et ønske om ikke at stå tilbage som et af de få vesteuropæiske lande, som ikke plejer rimelige forbindelser med de østeuropæiske lande. Her er tale om tilpasning til nye normer i international politik. For spredningspolitikkens vedkommende er der imidlertid nok tale om et vist ønske om ligeberettigelse med England eller Frankrig – eller i alle tilfælde

[21]) Cit. fra Europa Archiv, nr. 1, 1967, p. D 17.

[22]) En række tyske politikere har udtalt sig meget skarpt mod anti-spredningstraktaten. Franz-Josef Strauss, finansminister i Kiesinger-Brandt regeringen har udtalt: »Das ist ein neues Versailles, und zwar eines von kosmischen Ausmassen«. Fhv. forbundskansler Adenauer: »Das ist wirklich der Morgenthau-Plan im Quadrat.« (Cit. fra Frankfurter Allgemeine Zeitung, 28. december 1967, p. 9).

et ønske om kompensation. Men problemstillingerne er afhængige af en række andre faktorer, som senere vil blive belyst.

Ligeberettigelsen vil fortsat være et mål i vesttysk politik, hvis gennemslagskraft dog vil afhænge af, hvor høj en pris, der skal betales i forholdet til andre af Forbundsrepublikkens vigtige interesser.

2. *Koalitionsregeringens udenrigspolitik*

Efter præsentationen af vilkår og mål følger en gennemgang af den aktuelle tyske udenrigspolitik, hovedsagelig efter regeringsskiftet i december 1966, hvor regeringen Erhard blev afløst af den store koalitions-regering, bestående af det hidtige oppositionsparti Socialdemokraterne og Det kristelige Demokratiske parti CDU med søsterpartiet CSU, således at CDU med Kiesinger fik kanslerposten, medens udenrigsministerposten og posten som minister for »Gesamtdeutsche Fragen« gik til Socialdemokratiet med henholdsvis Willy Brandt og Herbert Wehner.

DEN NYE ØSTPOLITIK

Størst opmærksomhed vakte regeringens politik over for de østeuropæiske lande – eller rettere størst opmærksomhed ønskede regeringen henledt på dette punkt. Regeringen benyttede lejligheden som ny regering til at accentuere en østpolitik, som var indledt i årene 1963-64, hvor handelsrepræsentationer blev oprettet i Polen, Ungarn, Rumænien og Bulgarien oven i købet med disse landes accept af en Berlin-Klausul, som – i modstrid med den sovjetiske og østtyske politik – indebar, at Vestberlin indgik i det vesttyske handelsområde[23]). Denne politik blev senere genoptaget under regeringen Erhard, dels ved i sin såkaldte fredsnote i marts 1966 til næsten alle lande verden over utvetydigt at gå ind for forbedrede relationer til de østeuropæiske lande, og dels ved konkret at indlede forhandlinger på højt plan med Rumænien med henblik på optagelse af diplomatiske forbindelser til dette land. Det er karakteristisk, at disse forhandlinger i Rumænien var en begivenhed derved, at det var første gang efter 1955, hvor forbundskansler Adenauer var i Moskva og etablerede diplomatiske forbindelser mellem de to lande, at et vesttysk regeringsmedlem aflagde besøg i et østeuropæisk land[24]).

Den nye regering begrundede i regeringserklæringen i december 1966 sine østeuropæiske initiativer med, at Tyskland i århundreder havde været broen mellem Øst- og Vesteuropa. For også i nutiden at løse denne

[23]) Se: *Schulz, Eberhard:* »Prag und Bonn. Politische Belastungen im deutsch-tschechoslowakischen Verhältnis.« Europa Archiv, 4, 1967, pp. 115–124.

[24]) Jvf. *Brodin* (se litt.oversigten), pag. 414.

opgave, ønskede regeringen at forbedre forholdene til Tysklands østlige naboer på det økonomiske, kulturelle og det politiske område – og, hvor det var muligt efter omstændighederne, at optage diplomatiske forbindelser. Med dette initiativ har Vesttyskland ikke formuleret en ny selvstændig politisk linie, men har tilpasset sig nye vilkår i den internationale politik. Vesttyskland har anset det for hensigtsmæssigt at følge sine vestlige alliancepartneres politik med bilaterale forbindelser til de østeuropæiske lande, omend man måtte vente kraftige reaktioner fra Sovjetunionen og fra DDR. Med tilpasningen til den løse bipolaritet har Forbundsrepublikken også måttet modificere sin ikke-anerkendelsespolitik over for Den tyske demokratiske Republik, som er blevet formuleret i den såkaldte Hallstein-doktrin. Efter denne doktrin i dens mest tilspidsede form vil Vesttyskland afbryde sine diplomatiske forbindelser med lande, som anerkender DDR. I sin modifikation er Forbundsrepublikken endog gået så vidt som til i januar 1968 at optage diplomatiske forbindelser med Jugoslavien, som i 1957 var det land, som ved sin anerkendelse af DDR, der fulgtes op af et vesttysk-jugoslavisk brud, var det første offer for Hallstein-doktrinen[25]).

RESULTATER

De hidtidige resultater af den såkaldte »Ostpolitik« har været oprettelsen af diplomatiske forbindelser med Rumænien i januar 1967 og efterfølgende traktater om teknisk videnskabeligt samarbejde og om kulturelle anliggender i august 1967. Endvidere afsluttedes den 3. august s. å. med Tjekkoslovakiet en traktat om vareudveksling og – nok så vigtigt – om oprettelsen af handelsmissioner. Endelig den omtalte normalisering i forholdet til Jugoslavien. Men som nævnt har denne politik medført en række kraftige reaktioner og rørt ved en række problemer, som nærmere skal analyseres. Skønt der fra vesttysk side på mange måder er givet udtryk for, at den tyske østpolitik ikke har til hensigt at spille den ene stat ud mod den anden, ej heller er rettet imod Sovjetunionen eller skal tjene til at isolere DDR[26]), men at målet tværtimod er at overvinde den kunstige og unaturlige deling af Europa i to blokke[27]), var reaktionen fra Sovjetunionen og DDR umiskendelig negativ. De øvrige østeuropæiske lande blev herved stillet i et dilemma med hensyn til interesseprioritering for forholdet til DDR og til Sovjetunionen over for ønsket om en normalisering af forholdet

[25]) Efter lange overvejelser besluttede den vesttyske regering den 13. december 1967 at indlede forhandlinger med Jugoslavien om optagelse af diplomatiske forbindelser i Wien, Frankfurter Allgemeine Zeitung, 14. december 1967, pag. 1.

[26]) Udenrigsminister Brandts udtalelser under sit besøg i England 12.–14. april 1967, jvf. Europa Archiv, nr. 9, 10. 5. 1967.

[27]) Udenrigsminister Brandt i et interview med A. P. den 6. februar 1967.

til Forbundsrepublikken, som kunne medføre handelsmæssige, økonomiske og også politiske gevinster for disse lande. Modforholdsreglerne manifesteredes dels ved fornyelse og udvidelse af de bilaterale venskabs- og bistandstraktater[28]), dels ved fortrolige samtaler mellem ledende østeuropæiske og sovjetiske statsmænd og endelig ved erklæringer fra de enkelte landes politikere.

ØSTLIGE REAKTIONER

Systemet af de gensidige traktater mellem Sovjetunionen og de østeuropæiske lande opstod i årene umiddelbart efter krigen. Mange af disse traktater, som var baseret på en 20-årig periode, stod i 1967 over for en fornyelse. Denne fornyelse kunne således udnyttes i den pågældende situation over for Vesttyskland, idet de fleste traktater, som indholder forholdsregler til at imødegå angreb fra Tyskland revideredes ud fra den opfattelse, at faren lå i »den vesttyske militarisme og revanchismes kræfter«. For DDR var situationen imidlertid en anden. Denne stat som kun havde en traktat med Sovjetunionen formulerede i den givne situation en demonstrativ politik, der skulle neutralisere Forbundsrepublikkens erklærede østpolitik, som opfattedes som en omringelsespolitik. Resultatet blev traktater mellem DDR og Polen af 15. marts 1967 og to dage senere en traktat med Tjekkoslovakiet. Den 18. maj blev en lignende aftale truffet mellem Den tyske Demokratiske Republik og Ungarn. Endelig fandt den 7. september underskrivelsen af traktaten mellem DDR og Bulgarien sted. Kun Rumænien og Albanien var ikke interesserede. I mellemtiden havde en række af de omtalte fornyelser fundet sted, således i freds- og venskabstraktaterne mellem Polen – og Tjekkoslovakiet (1.3.), mellem Polen og Bulgarien (6.4.) mellem Sovjetunionen og Bulgarien samt Ungarn (henholdsvis den 12.5. og den 7.9.).

Med disse traktater fulgte udtalelser af de ledende politikere fra de østeuropæiske lande, hvor en række nuancer viste sig. Medens Bulgarien, Ungarn og Rumænien udtalte sig relativt positivt om den tyske østpolitik, var Tjekkoslovakiet og Polen rimeligvis de skarpeste modstandere. Fra ungarsk side blev der givet udtryk for, at med DDR eksisterede det mest venskabelige forhold, men at man også gerne så gode forbindelser til Forbundsrepublikken[29]). Under den bulgarske udenrigsministers besøg i Danmark i marts 1967 udtalte han, at hans land var villig til diplomatiske forbindelser med alle lande, som anerkendte realiteterne efter anden verdenskrig, men til-

[28]) En gennemgang af traktaterne findes i *Meissner, Boris:* »Die bilateralen Bündnisverträge der osteuropäischen Länder«, Aussenpolitik, 10/1967.

[29]) Udtalelse af partisekretær Janos Kadar under et besøg i Tjekkoslovakiet, 10.–14. oktober 1967.

føjede, at der her var tale om *principper* og ikke om betingelser[30]). Også Jugoslavien gav udtryk for ønsket om normale forbindelser til Vesttyskland.

TJEKKOSLOVAKIET

Med hensyn til Tjekkoslovakiet kunne ligeledes spores en vis velvilje over for den tyske politik. Den tjekkiske udenrigsminister har indrømmet, at visse nye momenter var fremkommet i den vesttyske regeringserklæring af december 1966[31]). Her kunne nævnes, at forbundsregeringen taler om »den anden del af Tyskland« og ikke om den sovjettiske zone eller Mitteldeutschland – dels taltes om afkald på voldsanvendelse, hvor forholdet til DDR i modsætning til fredsnoten af 1966 ligeledes var medtaget. Nyt var endvidere afsnittet om Tjekkoslovakiet, idet der i Münchenproblemet var indeholdt nye omend små indrømmelser. Medens den tyske regeringsfredsnote i marts 1966 fremhævede, at Münchenoverenskomsten fra 1938 blev brudt af Hitler og ikke mere havde nogen *territorial betydning*, udtryktes dette forhold ved regeringserklæringen december 1966 forstærkende, at »traktaten, som blev indgået under trussel af voldsanvendelse, *ikke mere var gyldig*«[31]). Den tjekkiske regering ønsker imidlertid en erklæring om, at »Münchendiktatet« aldrig nogensinde *har haft gyldighed*. Forbundsrepublikken insisterede imidlertid på, at det var den nazistiske regerings efterfølgende aktioner, som gjorde overenskomsten ugyldig. Ud over at have en vis retslig betydning i forholdet til det tidligere sudetertyske mindretal blandt andet med hensyn til erstatningssager, er problemet frem for at være en teknisk-retslig spidsfindighed snarere et udtryk for tilstedeværelsen af en reel politisk modsætning mellem de to lande. Retstekniske problemer synes normalt at kunne løses, hvis de politiske ønsker er til stede. Før underskrivelsen af traktaten om udveksling af handelsmissioner mellem Prag og Bonn i august 1967 stod således spørgsmålet om, hvorledes Forbundsrepublikken skulle benævnes som en alvorlig hindring. Ved en sprogvidenskabelig ekspertise lykkedes det at fremtrylle en formulering og en tilsvarende tolkning, som kunne tilfredsstille både Vesttyskland og Tjekkoslovakiet[32]). Men de politiske modsætninger var for stærke til at diplomatiske forbindelser kunne indgås. Fra tjekkisk side argumenteredes, at betingelserne for at Tjekkoslovakiet kunne få samme forbindelser til Forbundsrepublikken

[30]) Udtalelsen faldt på en pressekonference under udenrigsminister Basheffs besøg i Danmark 3.–7. marts 1967.

[31]) I en samtale med den tjekkiske vice-udenrigsminister Ota Klička i den tjekkiske radio den 20. december 1966, gengivet i Europa Archiv, 5, 10. 3. 1967, pag. D 99–D 101.

[32]) Frankfurter Allgemeine Zeitung, 4. august 1967.

som til DDR, måtte være, at Münchenoverenskomsten blev opfattet som »von Anfanf an null und nichtig«[33]).

POLEN

Det samme vanskelige forhold, betinget af en angst for et politisk stærkt Vesttysklands politiske pressioner, består til Polen. Men medens der i forholdet til Tjekkoslovakiet ikke i væsentlig grad indgår territorielle problemer – med Tysklands 1937-grænser var det tjekkiske område intakt – spiller Oder-Neisse-problematikken en afgørende rolle i forholdet Polen-Forbundsrepublikken. Det er fortsat Forbundsrepublikkens klare standpunkt, at ganske vist ønskes en udsoning med Polen, men et genforenet Tysklands grænser kan kun fastlægges ved en frit forhandlet aftale med en samlet tysk regering. Denne opfattelse er i fuld overensstemmelse med De forenede Staters, Englands – og de øvrige NATO-landes politik. Frankrig har imidlertid indtaget en afvigende holdning, idet den franske regering i en række udtalelser i realiteten har anerkendt den faktisk eksisterende polsk-østtyske grænse[34]).

Begrundelsen for den vestlige Oder-Neisse politik må bl. a. søges i den samlede Tysklandspolitik. Her kan dels være tale om et pant i genforeningspolitikken, et argument, som hvis det udelades vil svække den samlede begrundelse, dels om en forhandlingsværdi – som ikke kan spilles bort uden væsentlige indrømmelser[35]). Det turde være klart, at hverken Vestmagterne eller Vesttyskland stiller sig afvisende overfor de polske grænsekrav, som principielt accepteredes gennem Potsdamaftalerne af vestmagterne, men som uden afventning af den kommende fredstraktat blev realiseret af Polen med Sovjetunionens accept, som selv fik den østlige del af Østpreussen. Når dette sidstnævnte specielle tysk-sovjetiske grænseproblem ingen rolle spiller

[33]) Bl. a. ved præsident Antonin Novotnys interview i Times den 2. juni 1967. Fra det tjekkiske kommunistiske partis præsidium udtaltes om forholdet til Forbundsrepublikken den 8. februar 1967: »Wir dürfen den Klassencharacter des deutschen Imperialismus niemals aus dem Auge verlieren«. Gengivet i Europa Archiv, 6, 25. 3. 1967, pag. D 123.

[34]) Som eksempel kan nævnes præsident de Gaulles tale for det polske parlament under hans besøg i Polen 6.–12. september 1967: »Ich sehe Polen im Besitz eines geschlossenen Territoriums, ohne fremde ethnische Bestandteile, mit durchaus gerechtfertigten und klar festgelegten Grenzen, denen übrigens Frankreich seit 1944 immer voll zugestimmt hat.« Cit. fra Europa Archiv, 19, 10. 10. 1967, p. D. 447.

[35]) Fra vesttysk side er det blevet påpeget, at en udsoning med Polen er lige så vigtig som en udsoning med Frankrig, men at de polske krav om en samtidig anerkendelse af to tyske stater og en anerkendelse af Oder-Neissegrænsen er ulogisk af den simple grund, at Forbundsrepublikken ingen direkte grænser har til Polen. (Udenrigsminister Brandt i en tale i engelsk fjernsyn den 23. januar 1967). Finansminister Franz-Josef Strauss har argumenteret med, at de polske krav om anerkendelse af Oder-Neisse indebærer en inddirekte anerkendelse af den vesttyske enerepræsentationsfordring. (Udtalelse af 25. juni 1967, gengivet i Europa Archiv, 14, 25. 7. 1967.)

i argumentationen, må begrundelsen være, at Sovjetunionen bevidst har ignoreret problemet og Vesttyskland har ikke fundet det opportunt at berøre det.

Vesttyskland har imidlertid ikke – som repræsentant for det imaginære Gesamtdeutschland, nogen forventning om, at 1937-grænserne kan genetableres. Men i den nuværende situation står Forbundsrepublikken med en politisk pression mod Polen, en pression, som også er engelsk og amerikansk politik og som den ikke ønsker at afhænde. Men pressionen udmøntes ligeledes politisk i Polen. Som DDR har sit anerkendelsesproblem, har Polen også sit. Det udnyttes som argumentation i de kraftige angreb på Forbundsrepublikken, som finder sted i stor målestok.

I overensstemmelse med den sovjetiske politik gav Polen udtryk for skepsis over for, at der skulle være noget som helst nyt i den vesttyske østpolitik. Skønt man ikke bestred at der var ændrede toner i denne politik, blev det fastslået, at i alle grundlæggende spørgsmål indtog forbundsregeringen den gamle holdning. Østpolitikken blev karakteriseret som nye metoder, tilpasset den gamle politik[36]). Det tyske tilbud om traktatslig at give afkald på vold for at løse politiske spørgsmål – oprindeligt angivet i fredsnoten i marts 1966 – og gentaget i senere tilbud – er af Polen blevet skarpt tilbagevist med den begrundelse, at Polen derved ville anerkende, at dets grænser endnu var omstridt og derved legaliseredes »Bonns revisionistiske og revanchistiske politik«[37]).

Den ovennævnte udvikling, som viser en kraftig østeuropæisk reaktion på den tyske østpolitik, har ført til, at den tyske regering har givet udtryk for, at politikken har medført en vis fastfrysning af fronterne, og at visse tilbageslag har fundet sted. Men den kraftigste reaktion er imidlertid kommet fra de lande, hvis positioner og interesser i første række har været berørt: Sovjetunionen og Østtyskland. Det er imidlertid en del af den vesttyske østpolitik, at også disse lande nu i højere grad end før skal inddrages i politiske tilnærmelsesforsøg – omend i anden række i forhold til de øvrige østeuropæiske lande og for Østtysklands vedkommende inden for ganske snævre rammer.

SOVJETUNIONEN

Tysklands rolle som forpost i det bipolære magtsystem har givet det et særligt forhold til Sovjetunionen. Dels skal Forbundsregeringen acceptere

[36]) Førstesekretær W. Gomulka den 7. februar 1967 i en tale på en partikongres. Gengivet i Europa Archiv, 6, 25. 3. 1967, pag. D. 120.

[37]) I en tale af Gomulka den 28. oktober 1967. Gengivet i Europa Archiv, 22, 25. 11. 1967.

og videregive den amerikanske politik over for Sovjetunionen – kun med ringe mulighed for at påvirke denne politik – dels skal Tyskland under dette system forsøge at varetage konkrete kort- og langsigtede interesser. Disse interesser er bl. a. sikkerhedsinteresser, handelsinteresser og forholdet til Østtyskland, som Sovjetunionen i visse tilfælde udnytter som sit talerør. Men hvilken prioritering har disse interesser? I vesttyske sikkerhedsinteresser kunne indgå et ønske om et bedre forhold til Sovjetunionen. På samme måde kunne vesttyske handelsinteresser diktere bedre handelsforbindelser til dette land, idet der siden 1963 ikke mellem de to stater har eksisteret en egentlig handelsaftale[38]). Men den vesttyske regering ønsker kun en tilnærmelse på egne – ikke på Sovjetunionens betingelser. I en erklæring af 11. august 1967 fremførte udenrigsminister Brandt, at man ikke når langt (fra Sovjetisk side) ved at gentage maximalfordringer. Disse maximalfordringer er stort set identiske med de østtyske, som senere vil blive gennemgået. Til fordringerne svarer gentagne angreb på Forbundsrepublikkens politik og samfundsstruktur, men Sovjetunionen nærer tilsyneladende ingen forhåbninger til, at nogen ændringer i tysk politik er i sigte. Breshnev udtalte i marts 1967, at Sovjetunionen gerne så et godt forhold til Forbundsrepublikken. Dertil kræves imidlertid, at den revanchistiske og militaristiske politik forsvandt. Det var den sovjetiske opfattelse, at en sådan udvikling ikke foreløbig var at vente.

For Vesttyskland er det af vigtighed, at disse angreb, som koncentrerer sig om genopstående nazisme, militarisme og revanchisme bringes til ophør, og den vesttyske regering har direkte anmodet Sovjetunionen om at ændre sit anklagende sprog. En tysk underskrift på anti-spredningstraktaten nævnes som en passende modydelse for et sovjetisk ophør af denne politik. Men spørgsmålet er, om Sovjetunionen mener, at dette er prisen værd. Sovjetunionen har behov for en »Prügelknabe« for den vestlige politik i sin udenrigspolitik. Vesttyskland er passende, dels i egenskab af agressoren fra anden verdenskrig, dels som et middel til at opretholde sin indflydelsessfære i Østeuropa.

Det er i de sidste par år blevet fremhævet i Tysklandsdebatten, at Vesttyskland burde indse, at også Sovjetunionen havde et sikkerhedsproblem at varetage over for Vesttyskland. Denne påstands indhold er næppe af større betydning. Når Sovjetunionen fremhæver den vesttyske politiks tåbeligheder, dens fredsfarlige og revanchistiske tendenser og det vesttyske samfunds imperialistiske og kapitalistiske karakter, er denne fremhævelse mere et led i bipolariteten over for De forenede Stater end et udtryk for en angst for en isoleret vesttysk stillingtagen. På en række begrænsede områder

[38]) Se *Schmitt, Matthias:* »Die deutsch-sowjetischen Wirtschaftsbeziehungen. Stand und Perspektiven«, Europa Archiv, 1, 10. 1. 1967, pp. 11–22.

[39]) 10. marts 1967. Daily Review Novosty Press Agency 16. marts 1967.

er opnået en vis modus vivendi mellem de to supermagter, som gør det uhensigtsmæssigt i en række tilfælde at rette direkte erklæringsangreb fra sovjetisk side mod De forenede Stater. Et passende offer bliver derfor Forbundsrepublikken, som derved får prædikatet af afspændingens modstander i Europa.

ØSTTYSKLAND

Men står den nye forbundsregering ikke netop for en øget afspændingspolitik, og viser dette sig ikke i særlig grad i forholdet til Østtyskland? Uden på dette sted at gå nærmere ind på »afspændingspolitik« er det imidlertid rigtigt, at en ændret indstilling til DDR er konstaterbar. I stedet for at tale om Sovjetzonen benyttedes benævnelsen »den anden del af Tyskland« for første gang i regeringserklæringen ved den nye regerings tiltræden. Ønsket om optagelse af kontakter med østtyske embedsmænd fremhæves kraftigere end før. Den nye minister for altyske anliggender Herbert Wehner uddybede disse forhold i et foredrag i januar 1967. Han fremhævede, at regeringen ikke nægter, »dass es in Deutschland ausserhalb des Geltungsbereich des Grundgesetsetzes Behörden gibt, die Macht ansüben, und eine regierende Spitze, die auf andere Weise zustandgekommen ist und sich an der Macht erhält als in der Bundesrepublik die Bundesregierung«. »Die Regierung .. fasse die Aufnahme von Kontakten zwischen Behörden der BRD und solchen im anderen Teil Deutschlands ins Auge, worin sie keine Anerkenneung eines zweiten deutschen Staates erblickt«[40]).

Her antydes de faktorer, som indgår i den vesttyske og hermed også i den vestallierede politik over for Østtyskland og dermed på længere sigt i forhold til et samlet Tyskland. Væsentligst er »Alleinvertretunganspruch«, enerepræsentationskravet. Vesttyskland hævder alene at være berettiget til at tale på det tyske folks vegne. Heraf afledes nægtelse af anerkendelse af DDR som en stat, hvilket igen betyder, at politiske forhandlinger af mere vidtrækkende karakter ikke er mulig mellem de to tyske stater.

Intet i denne fundamentale politik er blevet ændret. Forholdet mellem de to tyske stater er ej heller blevet »bedre« hvis opnåelsen af forhandlingsresultater sættes som målestok. Tværtimod er gensidige forhandlingstilbud blevet afvist af modparten. En fællesnævner synes det ikke at have været muligt at finde frem til. Hver part præsicerer sine grundsynspunkter som på forhånd erkendes at være uacceptable for modparten. Aftalerne om tilladelser til for vestberlinere under de store højtider at besøge slægtninge og venner i Østberlin har det således ikke været muligt at forny.

[40]) Tale den 24. januar 1967. Cit. fra Europa Archiv, 4, 25. 2. 1967.

Den vesttyske regering fremhæver enerepræsentationskravet ikke alene som en ret, men også som en pligt, en »pligt til at tale for de landsmænd, som ikke kan tale og handle frit«[41]). Østtyske regeringsorganer nægter på sin side at offentliggøre vesttyske svar i den brevveksling, som er indledt på højt plan mellem regeringscheferne i de to lande med den begrundelse, at den indeholder det uantagelige enerepræsentationskrav som bliver til »Alleinvertretungsanmassung der deutschen Militaristen und Monopolherren«[42]).

Tilsvarende ønsker den vesttyske regeringsledelse at begrænse den svage formelle tilnærmelse – i form af meningsudvekslinger på højere politisk plan og i form af delvis tillempet terminologi – ved klart at tage afstand fra enhver tale om anerkendelse af DDR, og ethvert forsøg i denne retning antages at ville give et falsk indtryk af Forbundsrepublikkens politik. Østtyskland sætter imidlertid anerkendelse som det væsentligste af sine minimalkrav, og der er i det forløbne år blevet ført en kraftig politik til imødegåelse af en eventuel svækkelse af Den tyske demokratiske Republik. Den 20. februar 1967 gennemførtes en lovgivning om statsborgerskab i DDR[43]), og næsten samtidig tog det østtyske ministerium »für gesamtdeutsche Fragen« navneforandring til ministeriet »Für westdeutsche Fragen«[44]).

Endelig er forholdet om egentlige forhandlinger mellem staterne snarere blevet vanskeliggjort end lettet. Det vesttyske standpunkt er her, at der først og fremmest skal føres forhandlinger, som har til hensigt at mildne de menneskelige konsekvenser af spaltningen af Tyskland. Der skal etableres praktiske løsninger på forholdet mellem tyskere i Tysklands to dele, rejser mellem områderne skal øges, trafikken skal koordineres, kulturelle og ikke mindst de handelsmæssige forhold skal bedres og intensiveres. Mod dette program – bevidst argumenteret som ikke-politiske foranstaltninger med menneskeligt og teknisk-praktisk samarbejde – stiller Østtyskland netop det *politiske* samarbejde som det indledende og væsentlige i sit aktionsprogram. Et polemisk udtryk for denne politik fremkom i partisekretær Walter Ulbrichts tale den 7. oktober 1967: »Bonn-regeringen ønsker frem for alt almindelige samtaler over trafikforhold og menneskelige forbindelser. Udmærket, vi går ind for trafiktilrettelæggelse, således at de to ministerpræsidenter vil kunne mødes og beslutte en aftale om oprettelse af normale gensidige forhold mellem begge tyske stater«[45]).

De tyske staters gensidige opfattelser og deres politik over for hinanden

[41]) Forbundskansler Kiesinger i en 1. maj tale i Berlin, cit. fra Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2. 5. 1967.

[42]) Neues Deutschland 4. oktober 1967.

[43]) Tekst i Europa Archiv, 6, 25. 3. 1967, pp. D 129–D 132.

[44]) Neues Deutschland, 3. februar 1967. Som begrundelse anføres det vesttyske misbrug af ordet »gesamtdeutsch«, som helt skal have ændret ordets karakter.

[45]) Neues Deutschland, 8. oktober 1967.

er et udtryk for deres meget begrænsede forhandlingsrum. Ingen af staterne er hverken i stand til eller villige til at opgive grundlæggende politiske opfattelser, som hviler på deres tilhørsforhold til Sovjetunionen og De forenede Stater og som de nødvendigvis må opretholde, også for at kunne eksistere i det undersystem, de er placeret i – det østeuropæiske og det vesteuropæiske.

Den politiske udvikling i 1967 har i de to staters forhold vist visse tilnærmelser – eller rettere demonstrative politiske tilbud, men betingelserne og standpunkterne er ikke blevet afbøjede. De østtyske minimalkrav over for Vesttyskland i retning af en tilnærmelse er foruden normale politiske forhold mellem de to stater, afkald på magtanvendelse. Endvidere skal begge stater anerkende de nuværende grænser i Europa, nedsætte rustningsudgifterne til halvdelen, give afkald på besiddelse af kernevåben, acceptere neutral stilling, anerkende Vestberlin som et særligt område med en særlig statsretslig status, indgå normale forbindelser med andre lande og medvirke til at en kommission påtager sig at undersøge Potsdamaftalerne[46]). Kun et enkelt af disse krav – det sidste – er fra vesttysk side tøvende blevet taget op til overvejelse, hvorimod de øvrige betingelser forekommer Forbundsrepublikken helt uantagelige. Når hertil kommer, at der i de østtyske maximalforandringer til en sammenslutning af de to lande forekommer krav om en gennemgribende, demokratisk omvæltning i Vesttyskland, hvis styre hævdes at være monopolkapitalistisk, aggressivt og retsstridigt og går i retning af et åbent diktatur[47]), når den vesttyske regering – som karakteristisk nok oftest benævnes Kiesinger-Strauss frem for Kiesinger-Brandt – anklages for i ønsket om at føre en imperialistisk ekspansionspolitik og ved benyttelse af Hitlers taktik at stile mod samme mål som de tidligere vesttyske regeringer: generalangrebet mod DDR[48]) – når en række af de praktiske forbindelser – som postvæsen, trafikvæsen og til dels også handelsforhold lider af væsentlige uoverensstemmelser, synes det klart, at begge lande fortsat ønsker at acceptere den rolle, som de i kraft af deres oprettelse, deres eksistens og geografiske placering og deres placering i det dominerende system må spille. Der er intet overraskende i, at brevvekslingen mellem forbundskansler Kiesinger og ministerpræsident Stroph ikke har kunnet føre til konkrete politiske resultater, en udvikling som hverken havde været ventet eller ønsket. Der har snarere været tale om en demonstrationspolitik, hvor sigtet – ud over det indenrigspolitiske – i højere grad har været

[46]) DDRs minimalkrav har været formuleret flere gange i 1967 med lidt ændret ordlyd. Her fra Walter Ulbrichts nytårstale 31. december 1966. Cit. fra Europa Archiv 5, 10. 3. 1967, pp. D 102–D104.

[47]) Neues Deutschland, 7. juli 1967.

[48]) Cit. fra Ulbrichts tale i Berlin 13. februar 1967. (Europa Archiv, 6, 25. 3. 1967, pp. D 124–D129.

rettet dels mod de øst-europæiske stater og Sovjetunionen og dels mod de vesteuropæiske og De forenede Stater, fremfor mod henholdsvis Østberlin og Bonn.

FRANKRIG

Blandt de vesteuropæiske stater er Frankrig det land, som i forhold til Vesttyskland har den største betydning[49]). To forhold spiller her en afgørende rolle. For det første Forbundsrepublikkens situation med sin stærke alliance og tilknytning til en supermagt uden for Europa, De forenede Stater, i forhold til dens umiddelbare placering over for Frankrig. Tilmed et Frankrig, der er blevet en økonomisk og militær stormagt i Europa, som ganske vist også lever under bipolariteten, men har set og realiseret nye muligheder for en selvstændig politik, som skal sikre Frankrigs stilling som Europas førende magt. For det andet det ambivalente forhold mellem de to nabostater, Forbundsrepublikken og Frankrig, som grundet på erfaringer og bedømmelse af øjeblikkelige muligheder, giver udtryk i en udpræget grad af samarbejde samtidig med forsøg på at holde hinanden i skak, forbundet med et ønske om selv at blive den part, som kraftigst kan sætte betingelserne for modparten. De to parters interesser er i vidt omfang direkte modstridende. Hver for sig knytter de forbindelser, som må være belastende for samarbejdet, Frankrig f. eks. til Polen og Tyskland til De forenede Stater. Tilsvarende ses i en anden del af verden Frankrigs tilknytning til Den forenede Arabiske Republik mod Forbundsrepublikkens stærkere støtte til Israel.

For Forbundsrepublikken kan disse forhold synes at være et konstant dilemma. Der er dog ikke tale om definitive valg – f. eks. mellem Frankrig og De forenede Stater, men om tilpasning til – og udnyttelse af de to staters forhold til Vesttyskland. Men hvordan har denne politik været ført efter den nye regerings tiltræden? Regeringserklæringen betød en demonstrativ fremhævelse af det fransk-tyske forhold. Ikke på bekostning af forbindelserne til De forenede Stater, som fortsat betegnedes som livsvigtig for Forbundsrepublikken, men snarere på bekostning af forholdet til England, som tildeltes omtale på linie med Italien, Belgien, Holland og Luxemburg. Ønsket om at tilgodese interesserne i forhold til USA som modvægt til det eksisterende forhold til Frankrig kom tydeligt frem i regeringserklæringens ord om, hvilke overvejelser Forbundsrepublikken lod indgå i sit forhold til Frankrig. I et karakteristisk forsøg på afvejning og udglatning blev det

[49]) Forholdet mellem Frankrig og Tyskland er belyst i artiklen »Deutsch-französische Zusammenarbeit nach dem Regierungswechsel in Bonn«, »Französische Perspektiven« af *Jacques Vernant* og »Deutsche Aspekte« af *Ulrich Scheuner*. Europa Archiv, 5, 10. 3. 1967, pp. 157–168.

fremhævet, at i fællesskabet med Frankrig, Amerikas ældste forbundsfælle i Europa, anså Forbundsrepublikken et solidt forbund mellem de frie nationer i Europa, som forenes (»sich einigenden Nationen Europas«) og De forenede Stater for tvingende nødvendigt, hvordan end strukturen af dette forbund kunne udformes i fremtiden over for en verden under forandring. »Vi vægrer os ved at lade os overtale til et valgs falske og farlige alternativ«[50]).

For Forbundsrepublikken *eksisterer* end ikke valget enten-eller. Den er i sin nuværende situation nødsaget til at acceptere både–og med en prioritering af sit forhold til De forenede Stater. Forholdet er i en regeringserklæring i forbindelse med forhandlingerne om Englands optagelse i fællesmarkedet i efteråret 1967 udtrykt på den måde, at Forbundsrepublikken nødvendigvis må samarbejde med Frankrig trods fundamentale modsætninger[51]). Dette forhold kan ikke bortforklare, at en større ydre interesse for at manifestere samarbejdet med Frankrig har været tydelig efter den nye regerings tiltræden. Dels ved rent organisatorisk at puste mere liv i samarbejdstraktaten fra januar 1963, dels ved i højere grad at udnytte de deri stipulerede konsultationsbestemmelser på højt politisk plan og dels ved at intensivere det bilaterale samarbejde på det militære og det militært-tekniske område. Der tales fra fransk og tysk side om fornyelse og forstærkelse af samarbejdet. Der er ligeledes i forbindelse med Forbundsregeringens intensivering af østpolitikken fra tysk side talt om at »afstemme denne med Frankrig, hvor situationen tillader det«[52]). Men realiteten er den, at samarbejdet også på alle andre områder er *netop* der, »hvor situationen tillader det«.

Der er ikke tale om at omprioritere de fundamentale interesser i forholdet til De forenede Stater. På en række punkter i det fransk-tyske forhold er der uoverensstemmelser: Fankrig har givet udtryk for at ville støtte den tyske genforeningspolitik, en støtte, som argumenteres med Frankrigs »letforståelige egen-interesse«[53]). Men Frankrig har en central interesse i fortsættelsen af spaltningen, først og fremmest af hensyn til ønsket om at være den ledende europæiske magt. Frankrig ønsker ikke, at Vesttyskland skal tage fransk politik som forbillede og f. eks. skabe sin egen kernevåbenstyrke. Frankrig har en klar interesse i fortsat at se Vesttyskland som en ikke-kernevåbenmagt og som et kontrolleret og integreret område på franske betingelser. Frankrig forsøger at skabe sin egen østpolitik – i særlig grad i forhold til Polen – hvor de Gaulles udtalelser under besøget i Polen i sep-

[50]) Regeringserklæringen er gengivet i Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, nr. 157, 14. december 1966.

[51]) Udtalelse af Kiesinger under en debat i Forbundsdagen den 26. oktober 1967, cit. fra Frankfurter Allgemeine Zeitung, 27. oktober 1967.

[52]) Udtalelse af Kiesinger den 16. januar 1967, FAZ 17. januar 1967.

[53]) Udtalelse af præsident de Gaulle på arbejdsbesøg i Bonn: jvf. Europa Archiv, 15, 10. 8. 1967.

tember 1967 skabte vanskeligheder i forholdet til Tyskland[54]). Endvidere er der tale om interessemodsætninger i forbindelse med politikken inden for NATO – og EWG-organisationerne. Endelig er Frankrig reelt og formelt placeret i en politisk og geografisk position, som tillader det med vægt at påpege sine fredelige hensigter over for alle lande, i modsætning til Vesttyskland, som er tynget af fordringer og krav og synes at have åbenlyse interesser i ændring af status qvo.

Med det fransk-tyske samarbejde, som forekommer rimeligt under den løsere bipolaritet, har Vesttyskland forsøgt at etablere et instrument, som også kunne benyttes som en art pression i forholdet til De forenede Stater.

I den demonstrative intensivering i det fransk-tyske samarbejde må formodes fra tysk side bl. a. at ligge et ønske om over for De forenede Stater at få tilgodeset militære og økonomiske interesser. Dels med hensyn til en større medindflydelse på kernevåbenstrategien og kernevåbenfremstillingen, særlig efter MLF-forslagenes bortfald. Dels med hensyn til den industrielle udnyttelse af kerneenergi i forhold til anti-spredningstraktaten, som for tiden er til forhandling. Dels for at fastholde det kraftige amerikanske engagement i Europa, efter at Sydøstasien og Det mellemste Østen i stadig stærkere omfang fastholder amerikanske interesser. Dels endvidere økonomisk med henblik på at neddæmpe de amerikanske krav over for Forbundsregeringen om udligning for valutatab ved troppestationeringen i Vesttyskland ved øgede tyske køb i USA. Endelig kan der være tale om, at Vesttyskland ved sin politik vil demonstrere sin uvilje mod arrangementer om europæiske anliggender, som sluttes hen over hovedet på forbundsregeringen uden forudgående konsultationer. På længere sigt vil Vesttyskland ligeledes med sit særlige forhold til Frankrig have et ønske om at forhindre et for kraftigt engelsk-fransk samarbejde. I øjeblikket er en sådan politik næppe tænkeligt på et tidspunkt, hvor samarbejdet mellem de to lande synes at være det *mindst* fremherskende i deres politiske relationer – og koncentreret hovedsagelig på det teknisk-industrielle område. Men en bekymring på længere sigt for en europæisk isolering kan ikke undgå at spille ind i den vesttyske udenrigspolitik.

ENGLAND

På denne baggrund skal forholdet til England vurderes. Når Vesttyskland så stærkt plæderer for engelsk optagelse i Fællesmarkedet er det – ud over at fastholde den engelske regerings Tysklandspolitik – ønsket om ikke de-

[54]) Forbundsregeringen gav udtryk for sin holdning over for den franske præsidents udtalelser under sin Polensrejse ved at lade sin talsmand udtale den 11. september 1967, »Die Geschichte weist die jetzt unter polnischer Verwaltung stehenden Gebiete seit Jahrhunderten als deutsches Land aus, aus dem die deutschen Bewohner zu Unrecht vertrieben wurden.« (Cit. efter FAZ, 28. 12. 1967).

monstrativt at etablere en engelskfjendtlig fransk-tysk blok inden for EWG. I realiteten følger den tyske politik den franske et langt stykke på vejen. Den tyske regering gav udtryk for dette, f. eks. i en tale den 8. maj 1967, hvor der indledningsvis udtryktes stærke ønsker om engelsk optagelse. Men tilføjelsen er karakteristisk: at England må være indstillet på, uindskrænket at acceptere ikke blot Romtraktaternes ordlyd, men også det, der i mellemtiden er blevet til virkelighed[55]).

Forholdet til England – og Englands forhold til Vesttyskland er ikke af central betydning for nogen af de to landes udenrigspolitik. Heri ligger årsagen til, at de russiske statslederes besøg i England i 1967 kunne forbindes med kraftige angreb på Forbundsrepublikken, medens de sovjetiske udtalelser under de tilsvarende besøg i Paris var betydeligt mere afdæmpede.

DE FORENEDE STATER

Forholdet til De forenede Stater er af en ganske anden art. USA er Forbundsrepublikkens garanti- og beskyttelsesmagt. Angreb på Forbundsrepublikken i internationale organer eller konferencer, hvor Vesttyskland ikke har sæde, vil altid blive imødegået af De forenede Staters repræsentant. Den vesttyske udenrigs- og forsvarspolitik udfoldes inden for rammer – som er fastsat – og som fortsat fastsættes af De forenede Stater. At disse rammer i de sidste år er blevet udvidede og blevet mere fleksible er åbenbart. Spørgsmålet er, i hvor høj grad Vesttyskland selv ønsker at benytte sig af større råderum i forhold til USA, og om en fastholden af De forenede Stater ikke i sidste instans er mest afgørende for Forbundsregeringen. Denne debat vil blive optaget senere.

Vigtigst for den amerikanske garanti og beskyttelse er det militære og politiske engagement i Europa, hvor Tyskland er det afgørende område. De forenede Staters fysiske tilstedeværelse i Europa med store konventionelle og atomare styrker er for Vesttyskland en livsbetingelse. Medens England kan betegnes som De forenede Staters mest trofaste allierede i Europa, er Vesttyskland den mest afhængige klient. Dette ses også i Vesttysklands følgeskab over for den amerikanske verdensomspændende politik. Det er indlysende, at netop Vesttyskland i kraft af sin stilling må være den stærkeste tilhænger af De forenede Stater som den dominerende magt i verden, og at Forbundsregeringen accepterer alle former for forsøg på at tilvejebringe »Pax Americana«. Det er imidlertid lige så indlysende, at Vesttyskland vil søge at hindre et for kraftigt amerikansk engagement i Sydøstasien, hvis dette betyder en afgørende ændring i den amerikanske politik i Europa. Indtil nu har forbundsregeringen imidlertid kraftigt støttet den amerikanske Vietnampolitik.

[55]) FAZ, 9. 5. 1967. Tale af forbundskansler Kiesinger.

Et karakteristisk udtryk for denne politik præsenteres i regeringserklæringen af december 1966, som fastslår, at De forenede Stater næsten mod egen vilje efter anden verdenskrig er kommet i en situation, som har engageret denne stat i alle kontinenter. »Vi vil ikke glemme dette«, hedder det videre i erklæringen, »og vi vil overveje, hvorledes vi for vor part mere afgørende end tidligere kan overtage medansvar for bevarelsen af verdensfreden«. Det fremgår, at der her tænkes på ansvarlighed uden for Europa. Medansvaret vil følgelig gå på en understøttelse af den amerikanske politik.

Over for denne politik er det rimeligt, at Forbundsrepublikkens stærkeste modstandere, Sovjetunionen og Den tyske Demokratiske Republik har fundet endnu et kraftigt angrebspunkt mod Forbundsregeringen. Ved krisen i Mellemøsten i sommeren 1967, hvor Vesttyskland på linie med De forenede Stater indtog en neutral, men i praksis pro-israelitisk holdning, blev dette fremstillet af DDR som »optagelsen af den Vesttyske Forbundsrepublik i De forenede Staters globale strategi«[56]). Som en tilpasning til denne amerikanske politik hævdedes Vesttyskland i stigende grad at have orienteret sig i retning af begrænsede krige og forstærket atomrustning.

Det er rigtigt, at Vesttyskland til stadighed må tilpasse sig den amerikanske strategi i dens forskellige faser. Det er rigtigt, at Vesttyskland har brug for De forenede Stater og de øvrige vestmagter til at varetage sine udenrigspolitiske interesser. Berlinproblemet er f. eks. et område, hvor de tidligere besættelsesmagter og særlig De forenede Staters tilstedeværelse er af afgørende betydning. Også på en række andre områder er Vesttyskland bundet i forholdet til De forenede Stater. Dette gælder således det meget snævre militært-tekniske samarbejde, som langt overgår det tilsvarende tysk-franske. Men eksisterer der ikke på særdeles vigtige punkter alvorlige meningsuoverensstemmelser mellem De forenede Stater og Vesttyskland?

NEDRUSTNING OG RUSTNINGSKONTROL

Ud over de nævnte mindre uoverensstemmelser er det for tiden mest fremtrædende område, hvor interessemodsætninger i væsentlig grad er til stede mellem De forenede Stater og Forbundsrepublikken på nedrustnings- og rustningskontrolområdet. Konkret drejer det sig om forhandlingerne omkring traktaten til forhindring af yderligere spredning af kernevåben. Før en nærmere redegørelse for dette problem skal forbundsregeringens nedrustningspolitik kort omtales. Vesttyskland har ikke været deltager i de internationale forsøg på at forhandle og gennemføre nedrustningsforanstaltninger, men har i det store hele været i overensstemmelse med den amerikanske politik, som har krævet visse politiske betingelser og en omfattende kontrol

[56]) Neues Deutschland, 2. september 1967.

før iværksættelsen af en nedrustningsproces. Modsætningen har været det sovjetiske standpunkt, som indebærer, at man bør begynde med nedrustning, idet denne proces i sig selv medfører afspænding, hvorved en selvforstærkende nedrustningsmekanisme er sat igang.

Forbundsrepublikken kan imidlertid opregne en række områder, hvor man fremhæver at have ydet mere på nedrustnings- og rustningskontroltanken end andre lande, ydelser, som imidlertid har været prisen for etableringen af et Vesttyskland i den eksisterende form. Vesttyskland har ved Parisaftalerne givet afkald på fremstilling af kernevåben på eget territorium allerede i 1954[57]). Endvidere har Forbundsrepublikken vist at være parat til, når det tjener en varig fredsordning, at give afkald på »nationale Hoheitsrechte«[58]). Dertil kommer, at landet arbejder kraftigt for en europæisk integration, og at de vesttyske stridskræfter ikke er selvstændige, men indordnet i fælles rammer. Endelig har Vesttyskland ved sit atomvåbenafkald accepteret international kontrol af dette afkald og af den fredelige udnyttelse af kerneenergi i landet.

TYSKE FORSLAG

Herudover har Forbundsrepublikken formuleret enkelte »selvstændige« forslag i de sidste år. I den tyske fredsnote fra marts 1966 foreslås at etablere en gradvis nedsættelse af antallet af kernevåben i Europa. Foranstaltningerne skal være forbundet med en effektiv kontrol. Der er dog ikke tale om en tysk accept af de polske udtyndingsplaner i Europa som Rapacki- og Gomulkaplanerne. De tilknyttede betingelser gør den vesttyske plan helt uacceptabel for Sovjetunionen og dens allierede. Dels kræves, at arrangementet omfattes af hele Europa, idet der her menes det geografiske Europa, som indbefatter den europæiske del af Sovjetunionen, i modsætning til den almindelige politiske term i Vesttyskland, hvor Europa oftest er identisk med Vesteuropa, til nød det samlede Europa uden Sovjetunionen. Dels gøres forslaget afhængigt af »væsentlige fremskridt ved løsningen af de politiske problemer i Mellemeuropa«, krav, der går i retning af en fredstraktat med Tyskland og i denne forbindelse en genforening[59]). Det er karakteristisk, at Vesttyskland her viderefører en amerikansk politisk linie med krav om politiske løsninger før rustningskontrol og nedrustning,

[57]) Under forhandlingerne i 18-magts komiteen i Genève har Sovjetunionen den 10. oktober 1967 fremdraget en erklæring fra DDR, som hævder, at Forbundsregeringen havde truffet vidtrækkende aftaler med Sydafrika om produktion og afprøvning af kernevåben. (ENDC/PV. 337, pag. 24).

[58]) Udenrigsminister Brandt i en tale i Europarådet 24. januar 1967. Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, nr. 8, 26. januar 1967.

[59]) Fredsnoten aftrykt i »Die Bemühungen der deutschen Regierungen . . .« (se litteraturoversigt).

en linie, som imidlertid nu ikke længere slavisk håndhæves af De forenede Stater.

I fredsnoten foreslås ligeledes gensidige erklæringer om afkald på voldsanvendelse, forslag som er blevet videreført og udbygget af den nye koalitionsregering af december 1966. I disse forslag ligger intet afgørende nyt, idet Vesttyskland ved Pariseraftalerne på linie med de vestlige allierede har givet afkald på at benytte krig eller vold til at gennemføre den fælles Tysklandspolitik. Nuancen findes i Vesttysklands ønsker om at binde sig bilateralt med aftaler til de østeuropæiske stater og Sovjetunionen. Forbundsrepublikken har i vidt omfang benyttet forslagene om disse ikke-voldsaftaler i sin erklæringspolitik, men har ikke vundet umiddelbar tilslutning. Polens negative holdning har været nævnt. Uden tvivl har argumenter om erfaringerne fra Det tredie Riges generøse tilbud og indgåelser af bilaterale ikke-angrebspagter spillet en rolle i den interne argumentation for de østeuropæiske lande.

Endelig har Forbundsrepublikken tilbudt udveksling af militære iagttagere under militære manøvrer ligeledes med de østeuropæiske lande for dermed at opnå at fjerne opfattelsen af tyske aggressionshensigter.

ATOMPRØVESTOPTRAKTATEN

På disse punkter har der ingen mulighed været for uoverensstemmelser med De forenede Stater. Disse kom imidlertid klart til udtryk ved indgåelsen af atomprøvestoptraktaten mellem Sovjetunionen, De forenede Stater og England i 1963. Alle lande blev indbudt til at underskrive traktaten. Når Tyskland tøvede og overvejede før tilslutningen blev givet, har det flere årsager. Dels ville man udtrykke sin utilfredshed med, at ingen konsultationer havde fundet sted før undertegnelsen. Dels var traktaten udformet på en sådan måde, at Østtyskland fik mulighed for at underskrive – omend kun hos en af de tre signatarmagter – et faktum, som var mod vesttysk opfattelse den østtyske status, idet det kunne tolkes som et skridt mod større international anerkendelse af DDR som stat. Det må også have spillet ind i overvejelserne, at Frankrig ikke ønskede at underskrive og dermed tilkendegav at ville fortsætte sine kernevåbenforsøg i de herefter »forbudte« områder, i atmosfæren, det ydre rum og under vandet. Endvidere har Forbundsrepublikken næret bekymringer for at forhandlingerne og tilkomsten af traktaten kunne have vanskeliggjort realiseringen af de amerikanske planer om en multilateral kernevåbenstyrke, MLF. Sluttelig har Forbundsrepublikken set med uro på den nye form for bipolaritet, som De forenede Stater og Sovjetunionen var ved at udvikle, og som kunne betyde en vis prisgivelse af snævre tyske interesser. Men den tyske underskrift på atomprøvestoptraktaten kom. Tyskland havde i realiteten intet valg, men havde

benyttet muligheden til at demonstrere sin politik. Skulle et MLF-arrangement overhovedet have mulighed for at kunne realiseres, måtte en tysk enegang med Frankrig, som ikke ville underskrive, iøvrigt have været utænkelig. Men skønt Vesttyskland ved flere lejligheder af De forenede Staters regering sørgede for at få præsiceret, at en MLF ikke ville blive prisgivet af USA over for Sovjetunionen for at komme til enighed om det nye program på nedrustningsfronten, som gik til forhandling: ikke-spredningsoverenskomsten, blev den multilaterale kernevåbenmagt inden for NATO ikke desto mindre opgivet i 1965. Som en erstatning oprettedes rådgivende og planlæggende organer i forbindelse med udformningen af kernevåbenstrategien.

På denne baggrund var det at vente, at Forbundsrepublikken ville reagere stærkt, da det i 1965-66 kunne iagttages, at en række overensstemmelser og tilnærmelser kunne konstateres mellem Sovjetunionen og De forenede Stater på kernevåbenspredningsområdet.

IKKE-SPREDNINGSTRAKTATEN – VESTTYSKE KRAV

Det var indlysende, at Vesttyskland måtte fremhæve, at grundholdningen til en spredningstraktat var absolut positiv, og at regeringen ville gå aktivt ind for at tilvejebringe en sådan traktat. Men Vesttyskland stiller en række betingelser, som ikke umiddelbart synes forenelige med de amerikanske. De argumenter, som fremføres af forbundsregeringen, er baseret på ønsket om at undgå enhver form for diskriminering. Derfor kræves, at en spredningstraktat skal være forbundet med substantielle nedrustningsforanstaltninger også for kernevåbenmagterne. Endvidere at traktaten må tage hensyn til ikke-kernevåbenmagternes sikkerhed. Kontrollen med at spredningsaftalen overholdes må ikke hindre eller begrænse den industrielle udvikling eller den videnskabelige forskning på kerneenergiens område. Endelig må muligheden for etableringen af en europæisk kernevåbenmagt holdes åben.

Det er karakteristisk for de forhandlinger, der er ført, og de erklæringer, der er udsendt, at modsætningsforholdet mellem De forenede Stater og Vesttyskland i denne sag bevidst neddæmpes. Hver part anerkender modpartens synspunkter som legitime og det fremhæves, at der ikke er tale om alvorlige problemer, men kun om spørgsmål om tilpasninger[60]). Kun med hensyn til konsultationer, hvor der fra vesttysk side har været efterlyst rådslagninger om alle aspekter ved en antispredningstraktat mellem de vestallierede, men hvor De forenede Stater modsætningsvis har fremhævet, at

[60]) Erklæringerne er fra udenrigsminister Brandts besøg i De forenede Stater 7.–11. februar 1967. Se Europa Archiv, 5, 10. 3. 1967.

sådanne konsultationer netop *har* fundet sted, har påstand stået mod påstand i dette amerikansk-vesttyske forhold[61]).

Det er endvidere karakteristisk, at de krav Forbundsrepublikken stiller, på ingen måde går ud over de krav, som stilles fra andre teknisk-økonomisk potentielle atommagter som Indien, Japan, Sverige og Italien. Kun det sidste punkt, den åbne mulighed for en europæisk kernevåbenmagt er speciel tysk. Det er endelig karakteristisk, at medens de nævnte stater er ubundne, har den vesttyske stat allerede underkastet sig kontrol, og har allerede givet afkald på at fremstille kernevåben på eget territorium. Hvilken karakter har da den politik, Vesttyskland fører på dette område, og hvorledes skal hele komplekset analyseres?

VESTTYSKLANDS ROLLE-POLITIK

Med udgangspunkt i Sovjetunionens politik kan spredningstraktaten bl.a. tolkes som et instrument anvendeligt i den sovjetiske Tysklandspolitik. Sovjetunionen har utallige gange givet udtryk for, at ville gøre alt for at forhindre, at Forbundsrepublikken får kernevåben, en udvikling, som fra sovjetisk side ville tolkes som en yderligere fremvækst af militarisme og revanchisme. Kosygin udtalte under sit besøg i London i februar 1967, at Forbundsrepublikken skal underskrive spredningstraktaten, »hvad enten den vil eller ej«[62]). Men er disse demonstrativt fremhævede sikkerhedsbehov, denne angst for den vesttyske politik reel? Er der virkelig tale om, at en imødegåelse af en vesttysk trussel er det vigtigste mål i sovjetisk udenrigspolitik?

Som Forbundsrepublikkens situation er, og som den fungerer, er den udenrigspolitisk og militærpolitisk en klient af De forenede Stater. Selvstændige aktioner af større rækkevidde er udelukket. Sovjetunionen kan ikke frygte Forbundsrepublikken. Men den kan bruge Tyskland i sin argumentation – det Tyskland, som var årsagen til bipolariteten – og tilmed det første offer for modsætningen mellem de to nye supermagter og dermed et demonstrativt udtryk for de to staters politik.

Vesttyskland står som symbol på den amerikanske politik – og i kraft af sit enerepræsentationskrav som en efterfølger af Det tredie Rige. Når Sovjetunionen anklager Bonn-regeringen og de antisovjetiske kredse i Vesttyskland, er adressen også Washington. Forbundsrepublikken er i kraft af sin uselvstændighed udvalgt til at spille rollen som politisk og propagan-

[61]) Uoverensstemmelsen dateres fra 27. februar 1967, hvor forbundskansler Kiesinger rejste spørgsmålet, som blev imødegået dagen efter af en talsmand for den amerikanske regering. I samme tale ytrede forbundskansleren: »Mit Sorge betrachte ich das Verhältnis zu den Vereinigten Staaten von Amerika . . . so kann es nicht weitergehen. Wir reden ja überhaupt nur noch über Streitfragen miteinander. Wir reden ja gar nicht mehr über gemeinsame Politik.« FAZ, 28. februar 1967.

[62]) Talen holdtes den 9. februar 1967. FAZ, 10. 2. 1967.

distisk udladningsstation. Vesttyskland i denne rolle har ligeledes stor betydning for Sovjetunionens stilling i sin interessesfære i Østeuropa.

På lignende måde står Vesttyskland i en rolle, som udnyttes af De forenede Stater. Vesttyskland er i ligeså høj grad et instrument for amerikansk politik, som for Sovjetunionens politik. De forenede Stater har her en politisk platform med trofaste fortalere for amerikansk politik eller for en politik, som man kan se sin interesse i at føre frem, hvorefter De forenede Stater overfor Sovjetunionen kan argumentere med, at dette eller hint er vanskeligt at gennemføre af hensyn til vesttyske synspunkter.

IKKE-SPREDNINGSTRAKTATEN SOM EKSEMPEL

Med hensyn til spredningstraktaten synes forholdet at være det, at der hos supermagterne er en vis interesse i at demonstrere sine ønsker om på hvilke vilkår »verdensfreden« på længere sigt opretholdes, og en reel interesse i – hvis omkostningerne ikke er for store – at undgå fremvæksten af mindre kernevåbenstyrker både hos egne og hos modpartens allierede samt i neutrale lande. Begge stater er interesserede i at iværksætte rustningskontrolforanstaltninger, som øger deres styrke og sikkerhed og udvider kontrollen med udviklingen i den øvrige del af verden. Når der ikke forlængst er afsluttet adskillige vidtrækkende foranstaltninger og aftaler, er årsagen naturligvis, at grænsen for enigheden er særdeles lav, – da ønsket om at begrænse modpartens magt og kontrol er større end en tilsyneladende sammenfaldende interesse. De forenede Stater har i sin politik over for Sovjetunionen med hensyn til at begrænse og modgå denne stats kontrol og indflydelse forsøgt at prøve nye veje, som bl. a. har givet sig udtryk i Vietnampolitikken og på det strategiske område ved »flexible response« og udviklingen af Polarisubådsstyrkerne, som i nogen grad har overflødiggjort De forenede Staters verdensomspændende basesystem. Den nye politik har imidlertid også ført frem til demonstrative aftaler som atomprøvestoptraktaten.

Denne politik har De forenede Stater villet videreføre i spredningssagen, men har foretrukket at lade Forbundsrepublikken, som ikke fik den ønskede – og fra amerikansk side foreslåede MLF, få relativt frie tøjler til at fremkomme med argumenter, som det ikke var USA ukært at få præsenteret for Sovjetunionen. Ikke sådan at forstå, at De forenede Stater i denne sag har *ledet* den vesttyske politik. Forbundsrepublikken må nødvendigvis i konsekvens af sin placering, sine ressourcer og sine intentioner føre en politik som går mod økonomisk, teknisk og politisk diskrimination. Den må, som det vigtigste holde døren åben for en europæisk atomstyrke som en

[63]) *Grewe, Wilhelm G.:* Über den Einfluss der Kernwaffen auf die Politik, Europa Archiv, 3, 10. 2. 1967, pag. 93.

langsigtet målsætning, men med europæisk forståelse i vesttysk forstand: i nær tilknytning til De forenede Stater. MLF-tanken lever videre i denne forklædning.

Ved at lade Vesttyskland spille rollen som »der böse Geist, der stets verneit« har De forenede Stater hermed opnået to kanaler, hvorigennem der kan kommunikeres med Sovjetunionen. Dels en direkte kanal – som ved direkte forhandlinger over for verdens øvrige stater kan manifestere den kendsgerning, at det er på de vilkår, som disse to stater kan blive enige om skal være gældende, at verdenssamfundet skal videreføres. Dels en indirekte kanal, som gennem Forbundsrepublikken markerer standpunkter, som De forenede Stater kan argumentere med at måtte tage hensyn til. For Sovjetunionen gælder, at de stadige og kraftige angreb på Vesttyskland giver mulighed for på samme tid indirekte at præcisere sine synspunkter i og videreføre øst-vest konflikten, samtidig med muligheden af direkte at være konfronteret med De forenede Stater i vigtige forhandlinger.

VESTTYSKLAND – DE FORENEDE STATER

Hermed være ikke sagt, at de standpunkter, som Vesttyskland har fremført i antispredningstraktatspørgsmålet, som nu synes at være på vej til en konkret forhandlingsløsning, umiddelbart har været behagelige eller acceptable for De forenede Stater. Vesttyskland har inden for sine begrænsede muligheder søgt at udnytte situationen bedst muligt til egen fordel – med stadig hensyntagen til forholdet til De forenede Stater. Den vesttyske NATO-ambassadør har udtrykt forholdet på denne måde: »Vi har slet ikke andet valg end at opretholde den hidtidige situation i de kommende år: det vil sige beskyttelsesforholdet til De forenede Stater«[64]).

Det, Forbundsrepublikken har forsøgt, har været at fastholde De forenede Stater til deres tidligere politik over for Sovjetunionen og som følge deraf over for Tysklandsproblemet, et forsøg, som imidlertid ikke har kunnet gennemføres. Det har været Vesttyskland, som har måttet tilpasse sig til De forenede Staters politik, ikke omvendt. Vesttyskland har måttet acceptere den såkaldte afspændingspolitik mellem De forenede Stater og Sovjetunionen, som den har givet sig udtryk i atomprøvestoptraktaten, den direkte kommunikationslinie mellem Washington og Moskva (»The hot line«,

[64]) I forbindelse med beskæringerne af det vesttyske budget fremstod forslaget om reduktion af forbundsværnet med 60.000 mand. Reduktionen bliver imidlertid kun på 6000 mand (FAZ, 5. december 1967). Under forbundskansler Kiesingers besøg i De forenede Stater i august 1967 gjorde han over for pressen rede for forsvarsbudgettet. Udgifterne til forsvaret var ikke beskåret, men derimod forsvarsministeriets forventninger. Der er i virkeligheden tale om en stigning i året 1967–68: 1.1 %, 1968–69: 7.5 %, 1969–70: 6.0 %. (Kilde: Europa Archiv, 18, 25. 9. 1967, pag. D 416).

som senere har fået efterfølgere i tilsvarende linier til London og Paris – men ikke til Bonn), traktaten om fredelig udnyttelse af det ydre rum og nu senest antispredningstraktaten. Vesttyskland har måttet acceptere De forenede Staters østpolitik og måttet understøtte Vietnam-politikken. På det strategiske område har Vesttyskland måttet tilpasse sig de vekslende amerikanske opfattelser. På det militære og økonomiske område har Vesttyskland ganske vist opnået kompromisser i valutaudjævningskravene fra De forenede Stater, men man føler sig ikke frit stillet med hensyn til militærets størrelse. De store nedskæringer i de tyske statsbudgetter for de kommende år måtte nødvendigvis også ramme de militære udgifter. Det var imidlertid vigtigt for forbundsregeringen over for De forenede Stater at fremhæve, at denne nedskæring ikke var ensbetydende med en svækkelse. Regeringen har flere gange påpeget, at der var enighed om, at Forbundsværnets kampstyrke skulle bevares, og at der ikke skulle gives afkald på »Mitbeteiligung an dem System atomerer Träger«.

GENFORENINGSPOLITIK

I indledningen er de væsentlige træk i Forbundsrepublikkens genforeningspolitik omtalt. Her skal kort gøres rede for genforeningsspørgsmålet som et internationalt problem. Det er blevet fremhævet, at den mulige genforening af det delte Tyskland er et problem, der ikke alene afgørende vedrører Vesttyskland og Østtyskland, men også er overordentlig betydningsfuldt for de vestlige allierede og for hele Europa. Løsningen på »Det tyske spørgsmål« eller »Det tyske problem« tildeles en høj placering inden for de europæiske staters erklærede politik, og problemet er blevet et begreb i den europæiske og atlantiske politik, som har fået næsten mytisk karakter. Men hvilke lande ønsker i realiteten dette problem løst? Det er karakteristisk, at alle de implicerede stater har deres løsninger, som sætter vilkår for en genforening, som er uforenelig med modpartens intentioner. Vigtigt i problemstillingen er, at Tysklandsproblemet er *underordnet* bipolariteten, er en del af modsætningsforholdet mellem de to supermagter, og kun en helt afgørende ændring i disse magters gensidige forhold kan bevirke en ændring i de tyske forhold. Under denne synsvinkel må problemet betragtes, og under denne synsvinkel betragtes problemet også af de implicerede landes regeringer.

Derfor erkender – ikke alene Tysklands tidligere modstandere under anden verdenskrig – men også de eksisterende tyske stater, at genforeningsspørgsmålet er et langsigtet og et fjernt mål. Når genforeningen ønskes, argumenteres med, at en varig fred i Europa ikke er opnåelig med mindre der tilvejebringes en samling af de to tyske dele. Det er karakteristisk, at den nye vesttyske regering officielt erkender, at »det tyske spørgsmål ikke

kan løses i øjeblikket«[65]). At dette skulle betyde en passivitet fra vesttysk side med henblik på at nå frem til målet, er på den anden side udelukket. Synspunkterne samles i udenrigsminister Brandts tale den 6. oktober 1967, hvori han præciserede, at det tyske folks selvbestemmelsesret ikke var et aktuelt dagsordenspunkt for den praktiske politik[66]). Det hed videre, at sammenføjningen af Tysklands to dele var en historisk proces, men at den på den anden side nødvendigvis skulle påbegyndes. Fra østtysk side fremhæves, at for at en genforening kan finde sted, må en gennemgribende ændring af samfundsforholdene finde sted i Vesttyskland. Dette forudses at blive en langvarig proces. Tilmed understreges det, at Østtyskland ikke er villig til at give afkald på nogle af de resultater, som landet har opnået med hensyn til samfundsforhold og struktur.

Men enighed om *målet:* genforeningen af det delte Tyskland, er formelt til stede. Således understregedes i kommuniqueet fra NATO-rådets ministermøde i december 1966 i lighed med tidligere udtalelser og erklæringer, at yderligere bestræbelser for at nå frem til en fredelig løsning af det tyske problem var nødvendig for at opfylde de tyske folks grundlæggende ret til genforening[67]). Ved Warszawapagtens topmøde i Bukarest i juli 1966 fremkom en række erklæringer om grundlæggende holdninger til internationale problemer. I denne Bukarest-deklaration siges, at vejen til en genforening af de to tyske stater må gå gennem en afspænding og gennem en gradvis tilnærmelse mellem de to tyske stater i forbindelse med aftaler om nedrustning af Tyskland og af Europa. Det genforenede Tyskland forudsættes at være virkelig fredeligt og demokratisk og må aldrig blive en trussel mod sine naboer og mod freden i Europa. Disse krav indebærer, *at* den vesttyske samfundsstruktur skal ændres, *at* Vesttyskland må begynde med at anerkende Østtyskland, *at* anerkende de eksisterende grænser i Europa og endelig *at* det samlede Tyskland bliver et militært svækket og et neutralt område, som aldrig får adgang til kernevåben. I disse betingelser ligger i realiteten, at genforeningen ikke kan opnås under de eksisterende internationale forhold.

Ingen af de østeuropæiske lande vil være interesseret i en samling af Øst- og Vesttyskland, som ville betyde en enorm industriel og befolkningsmæssig koncentration, der med et slag ville skabe en storstat i Europas centrum, der ville være alle andre europæiske stater bortset fra Sovjetunionen overlegen. Derfor fremhæves de for vestmagterne ganske uacceptable betingelser for en genforening. Man ved, at en genforening er utænkelig – men tilslutter sig kravet på lignende måde som de fleste stater tilslutter sig kravet om almindelig og fuldstændig nedrustning. Det er målsætninger i den internationale

[65]) Udtalelse af forbundskansler Kiesinger den 14. juni 1967, FAZ, 15. juni 1967.
[66]) FAZ, 7. oktober 1967.
[67]) Europa Archiv, 2. – 25. 1. 1967, pag. D 42.

politik, som – med vidt forskellige udgangspunkter – og med vidt divergerende betingelser – er accepteret af begge supermagter – og som derfor er blevet international norm.

Sovjetunionen er lige så lidt interesseret i en genforening på vestlige vilkår som de østeuropæiske stater. Men Sovjetunionen har i kraft af sin større handlefrihed mulighed for i en kommende forhandlingssituation at benytte momenter i genforeningspolitikken som handelsobjekter.

For vestmagternes vedkommende er billedet ikke væsentligt anderledes. Ingen vesteuropæiske stater synes at være interesseret i en genforening, som i sig selv kunne indebære og måtte indebære et mindsket amerikansk, engelsk og fransk engagement i og kontrol af det tyske område. For Frankrig og England ville et samlet Tyskland frem for de øvrige lande være en belastning af samme grund, som er anført for de østeuropæiske lande.

En tysk genforening ligger alene i hænderne på supermagterne. Kun disse er i stand til at »løse« det tyske spørgsmål, og fremdeles er det disse stater som afstikker linierne for de to Tysklandes placering i international politik.

NY VESTTYSK UDENRIGSPOLITIK

Men er der i de seneste år ikke skabt et grundlag for en ny politik, som er blevet afgørende udnyttet af den nye regering – den »nationale« regering bestående af de to store partier, socialdemokrater og kristelige demokrater? Er der ikke begyndt en ny epoke i den tyske og europæiske historie fra efteråret 1966, hvor kursen for den vesttyske udenrigspolitik for første gang bestemmes af Forbundsrepublikken selv?[68]). Denne opfattelse er baseret på den argumentation, at medens den tyske politik tidligere gav udtryk for, at genforeningspolitikken kom frem for alt – og dermed kunne blive et middel til afspænding – er forholdet efter udviklingen i de to supermagters indbyrdes politik og deres allieredes begyndende frigørelse, at Vesttyskland har indset, at *afspændingspolitikken* må komme i første række og blive *midlet* til genforeningen. Vesttyskland skal efter denne opfattelse i stigende grad have indset, at ved en videreførelse af den gamle politik opnås kun en større grad af udenrigspolitisk isolation – og at hvis de nationale mål skal nås – først og fremmest en ændring af status qvo i Europa i retning af et samlet Tyskland – må Vesttyskland i stigende grad føre sin egen selvstændige politik, baseret på tilnærmelse og afspænding.

Men er noget afgørende nyt indledt med regeringen Kiesinger-Brandt-

[68]) Denne argumentation er stærkest ført frem i et klart og velargumenteret studie af *Martin Sæter:* Okkupation, Integration, Gleichberechtigung (se litteraturoversigten). Sæter har uddybet dele af sin argumentation i en afhandling i Cooperation and Conflict: »Change of Course in German Foreign Policy«, II, 1967, pp. 82–101.

Wehner-Strauss? Det er blevet fremhævet, at den nye tyske regering har stukket linierne ud for følgende politik: at overvinde immobilismen i tysk politik, at styrke forbindelserne til Washington og Paris, at støtte Englands optagelse i EWG, at fremme europæisk integrationspolitik, at fremme og normalisere forbindelserne til de østeuropæiske lande og endelig at etablere tekniske samtaler mellem de to dele af Tyskland. Denne konstatering giver næppe anledning til at fastslå noget afgørende brud med den tidligere politik – men viser fortsat en række af de – ofte hinanden modsigende målsætninger – som Forbundsrepublikken må fremkomme med. Det afgørende i nyformuleringen ligger i afspændingspolitikken og i østpolitikken.

AFSPÆNDINGSPOLITIKKEN

»Regeringen vil engagere sig stærkere i afspændingspolitikken«, slår den vesttyske udenrigsminister fast i et interview i januar 1967, idet han fremhæver, at dette engagement også vil være en forudsætning for fremskridt i det tyske spørgsmål[69]). Herved får det meget vage afspændingsbegreb prioriteten frem for genforeningen. Udenrigsministeren går så vidt som til at fastslå, at for den tyske regering er viljen til fred og til forståelse mellem folkene dens første bud og grundlag for dens udenrigspolitik. Men her er ikke formuleret en ny og selvstændig politik. Snarere er der tale om en tilpasning til den politik, som De forenede Stater gennem længere tid har gennemført. Vesttyskland er fortsat ej heller villig til at fremhæve sin politik som nye og selvstændige skridt. Det hævdes ganske vist, at de »europæiske folks« politik med hensyn til afspænding ikke alene har et komplementært forhold til De forenede Staters og Sovjetunionens politik – men også »verdenspolitisk besidder egen kvalitet«[70]). Men grænserne går ved afhængigheden til NATO og dermed til De forenede Stater. Den tyske afspændingspolitik kan følgelig ikke forstås således, at den underkender og svækker NATOs rolle. Der er ikke tale om, at Tyskland nu skulle forestille sig en isoleret løsning på det tyske spørgsmål. Denne politik skal fra et vesttysk standpunkt forstås på den måde, at inden for den vestlige alliance skal bestræbelserne være fælles, og den må tolkes bl. a. ud fra, at Vesttyskland i længden er utilfreds med rollen som det eneste land, der ikke mærker noget til Sovjetunionens afspændingsønsker. Derfor ønsker Tyskland, at afspænding mellem øst og vest kun bør være mulig, hvis den principielt og faktisk omfatter alle stater i alliancen[72]). Blandt andet af denne grund

[69]) Welt am Sonntag, 8. januar 1967.
[70]) Europa Archiv, 4, 25. 2. 1967, p. D 81.
[71]) *Willy Brandt:* »Entspannungspolitik«. Aussenpolitik 8. august 1967, pag. 452.
[72]) Samme, pag. 450.

ønsker Vesttyskland at være med i den politik, som klart kom til udtryk i præsident Johnsons tale i oktober 1966, hvor USA tog afstand fra den tidligere linie, at afspænding skulle ske gennem en genforening.

ØSTPOLITIKKEN

Med hensyn til østpolitikken, som omfatter forholdet til de østeuropæiske stater, til DDR og til Sovjetunionen, er det vanskeligt også her at komme uden om, at en væsentlig baggrund for denne er påvirket af ønsker om en tilpasning til amerikansk politik. Som en videreførelse af den demonstrative samarbejds- og afspændingspolitik mellem supermagterne efter Cubakrisen er den amerikanske øst-politik blevet ændret – en ændring, som i stigende grad er blevet accepteret af de fleste NATO-lande, men sidst af Forbundsrepublikken.

Præsident Johnson skrev i 1964 i »My Hope for America«, at De forenede Stater ville fortsætte med at slå broer over den afgrund, som skiller USA fra Østeuropa, broer af handelsmæssig art, tankeudvekslinger, besøg og menneskelige forbindelser. Målet for østpolitikken var at vise, at de bedste udsigter for Østeuropas fremskridt lå i udvidede forbindelser til Vesten. Denne politik er blevet fulgt op af bestræbelser mod rent politiske forbindelser.

I forholdet til DDR har De forenede Stater ikke anvist nogen vej, men har på dette punkt overladt eventuelle initiativer til Forbundsrepublikken. Den nye regeringspolitik med ønsket om forøgelse af de menneskelige, kulturelle, tekniske og handelsmæssige forbindelser til Østtyskland har imidlertid fået en formel godkendelse i forbindelse med NATO-rådsmødet i december 1966, hvor et særligt udvalg bestående af De forenede Stater, England og Frankrig gav Forbundsrepublikken rygdækning for disse bestræbelser.

Denne procedure er i realiteten et eksempel på Forbundsrepublikkens begrænsede handlefrihed. Den nye udenrigsminister fremhæver, at regeringen har vundet lidt, men ikke meget mere bevægelsesspillerum i udenrigspolitisk henseende. Dette lidet er rimeligt i forhold til de noget ændrede udenrigspolitiske vilkår – men det er karakteristisk nok hovedsagelig netop inden for relationerne til DDR, hvor en række problemer, som Willy Brandt formulerer det, »er placeret inden for eget ansvarsområde, og kan hverken skydes over på vestmagterne eller på Sovjetunionen«[73]).

Over for Sovjetunionen har Vesttyskland sine største vanskeligheder. Det er ikke muligt for Forbundsrepublikken at følge den amerikanske politik på dette område. Den omtalte rolletildeling og –anvendelse forhindrer det. Skønt Forbundsregeringen nu mere betingelsesløst end tidligere går ind for

[73]) Brandt i interview med Welt am Sonntag, 8. januar 1967.

forbedring af forholdene til Sovjetunionen, har den måttet erkende, at under de nuværende vilkår er det ikke muligt at få samtaler – endsige konkrete forhandlinger i gang.

Østpolitikken, som den er blevet erklæret og gennemført af den nye koalitionsregering, er således hverken ny eller selvstændig. Udenrigsminister Schröder erklærede allerede 13. aug. 1966 at forbedrelse af relationerne til Østeuropa var en væsentlig målsætning for vesttysk udenrigspolitik. Men den nye regering har demonstrativt ønsket at vise dels sin bevægelighed og dels sin vilje til initiativ. Der er ikke tale om en ny politik, ej heller når den nye regering påpeger, at østpolitikken ikke er et lune, men en ny konstans i den tyske udenrigspolitik. Regeringen Kiesinger-Brandt har videreført tidligere regeringers tilpasningspolitik til de nye vilkår i den internationale politik, som afstikkes af De forenede Stater og Sovjetunionen.

NYE VILKÅR FOR VESTTYSKLAND

Hvad er da de nye vilkår? Er situationen den, som udenrigsminister Brandt har fremhævet i en artikel om afspændingspolitik, at politikken i Europa ikke mere alene og heller ikke i første linie bestemmes af konfrontationen mellem to militærblokke?[74]). Det er rigtigt, at de to militære organisationer NATO og Warszawapagten har andre opgaver end i 1950'erne. Blandt NATOs funktioner tales nu om at gøre organisationen til et afspændingsredskab over for Østlandene. Det er rigtigt, at på en række punkter er forbindelsen mellem Østalliancens og Vestalliancens lande blevet ændrede, dels med nye strategiske doktriner med vægt på krigsforhindring – og på »crisis management«, dels med nye politiske opfattelser, som går i retning af større samarbejde også på det bilaterale plan. Men det rokker ikke ved den kendsgerning, at konfrontationen mellem supermagterne fortsat spiller den afgørende rolle for de politiske forhold i Europa. Selv om troppereduktioner har fundet sted både fra engelsk og amerikansk side – og visse ændringer også foretages i samme retning fra vesttysk side – selv om den amerikanske strategi i stigende grad lægger vægt på forestillinger om hurtig transport af kampklare styrker fra USA og England til Vesttyskland – som ligger i Big-Lift og Rotations-strategien – er der ikke tale om noget militært disengagement i dette område. I september 1966 opgav McNamara, at NATO-stridkræfterne i Europa i alt havde 7000 atomsprænghoveder – ensbetydende med en stigning på 100 pct. i forhold til 1961. Også på østlig side har der fundet en udbygning af militærapparatet sted på en række områder – fra 1961 særlig inden for raketsystemerne.

[74]) *Brandt,* Entspannungspolitik, pag. 449.

Alene i Østtyskland befinder sig 90 raketbatterier af typen jord til luft[75]). Men i sig selv er opretholdelsen af militærorganisationerne i deres nuværende form ikke en absolut nødvendighed for at sikre de to supermagters interessesfære i Europa. En række forhold viser imidlertid, at for vestorganisationens vedkommende anses dens eksistens fortsat at være hensigtsmæssig. I forholdet til Tyskland har alliancen for De forenede Stater tjent visse funktioner og formål. Fra officiel amerikansk side argumenteres med, at en af de vigtigste grunde til fortsættelsen af alliancen netop er Tyskland. NATO har givet, hævdes det, Vesttyskland sin frihed og sine fredelige og harmoniske forhold til sine europæiske naboer. Alliancen har muliggjort et passende tysk militært bidrag til forsvar for alliancens område. Og det er endelig alliancen, som gennem tilstedeværelsen af allierede tropper i Tyskland som både har muliggjort Vesteuropas kollektive forsvar – og som har manifesteret de allieredes fortsat eksisterende forpligtelse, en forpligtelse som sluttelig skulle føre frem til en fredsordning i Mellemeuropa og til Tysklands genforening[76]).

EN EUROPÆISK SIKKERHEDSKONFERENCE

For Tyskland er realiteten imidlertid den, at medlemsskabet af NATO hverken har bragt det genforening eller ligeberettigelse. Men en vigtigere realitet er den, at Forbundsrepublikken ikke har haft alternative muligheder. Der har intet valg været at træffe. Man har måttet acceptere de vilkår, som har været givet, og det har ligget uden for – og ligger fortsat uden for Tysklands muligheder at ændre disse vilkår. En gennemgang af de hidtidige forhandlinger om Tysklandsproblemet er da også en lang demonstration af dette forhold, skønt argumenterne og forslagene har været forskellige.

I øjeblikket er ønsket om en europæisk sikkerhedskonference et centralt punkt på Sovjetunionens og de østeuropæiske staters forhandlingsprogram. I Bukaresterklæringen gøres rede for denne tanke, som skulle føre frem til en deklaration om samarbejde og til at fremme og konsolidere den europæiske sikkerhed. Deklarationen skulle forpligte til at fremme freden, løse stridsspørgsmål ved fredelige midler, til rådslagninger og informationer, til videnskabeligt, økonomisk, teknisk og kulturelt samarbejde.

Sikkerhedskonferencetanken er et politisk udspil, som blandt de vestallierede har fået en ikke særlig positiv modtagelse. Således er De forenede Statens deltagelse – som af de fleste vesteuropæiske lande anses for væsentlig – uklart formuleret i oplægget om konferencen. Fra vesttysk side er man bekymret for, at en sådan sikkerhedskonference vil være et instrument

[75]) *Gasteyger, Curt:* »Probleme und Reformen des Warschauer Pakts« Europa Archiv, 1, 10. 1. 1967, pag. 3.

[76]) McNamaras tidligere citerede redegørelse, note 15.

til at fremme og konsolidere den eksisterende status qvo, som vil ske på sovjetiske vilkår. Forbundsregeringen er fortsat af den mening, at kun en fredskonference mellem de fire »beskyttelsesmagter« for Tyskland kan »løse« det tyske spørgsmål.

Den vesttyske regering nævner dog muligheden af et europæisk sikkerhedssystem. Vesttyskland er her villig til at give afkald på kernevåben, give afkald på voldsanvendelse og at gennemføre en reduktion af tropper. Det er karakteristisk, at det er foranstaltninger, som er uden politiske omkostninger, idet disse tilbud i vidt omfang eksisterer som realiteter.

Sovjetunionen ved, at en sådan konference hverken for De forenede Stater eller for Tyskland kan være en acceptabel vej. I sit bipolære forhold er Sovjetunionen næppe interesseret i et stærkt politisk samarbejde mellem Øst- og Vesteuropa, men ønsker snarere at bidrage til at fastlåse stormagtskonfrontationen i Europa. Visse forskere mener endog, at Sovjetunionen har en vis interesse i at bevare den amerikanske tilstedeværelse i Europa, som i den øjeblikkelige situation skulle virke stabiliserende[77]). Det er dog næppe tænkeligt, at Sovjetunionen nærer en større frygt for Forbundsrepublikken end for De forenede Stater. Derfor er alle tanker om, at Sovjetunionen hellere ser amerikanske kernevåbens tilstedeværelse i Europa end en selvstændig tysk styrke næppe holdbare. Vesttyskland har ikke mulighed for at føre en sådan politik, og Sovjetunionen er helt klar over – og udnytter selv – Tysklands rolle inden for det dominerende system og i international politik i almindelighed. Den sovjetiske politik er fremdeles primært rettet imod De forenede Stater – og ønsker inden for dette mønster en kraftigere fiksering af den tyske deling, på længere sigt et bortfald af NATO, en politik, som i sidste instans kan føre til en adskillelse af De forenede Stater og Europa.

3. Konklusioner

På grundlag af det gennemgåede materiale sat i relation til opfattelsen af det nuværende internationale systems virkemåde og funktion er jeg nået frem til en række konklusioner, som er statiske derved, at de kun vedrører den eksisterende situation. De er fremsat i fuld bevidsthed om, at nye politiske beslutninger i det dominerende system meget vel kan bevirke store ændringer i Vesttysklands placering og muligheder i international politik.

1. Vesttyskland er en stat uden reel selvstændighed i udenrigspolitisk henseende. Den er et kontrolleret område, og dens beskyttelses- og kontrolmag-

[77]) *Buchan, Alastair:* »NATO-Krise und europäische Entspannung.« Europa Archiv, 9, 10. 5. 1967, pp. 301–312.

ter har både formel og reel mulighed for påvirkning af den vesttyske indenrigspolitik, dens forsvars- og udenrigspolitik.

2. Vesttyskland er som produkt af afslutningen af anden verdenskrig og den deraf følgende etablering af et dominerende internationalt system med Sovjetunionen og De forenede Stater som supermagter, tildelt en rolle i international politik, som Forbundsrepublikken i vidt omfang er uden indflydelse på. Denne rolle har været afhængig af bipolaritetens forskellige faser

3. Vesttyskland har måttet acceptere dette rollesystem, idet hele den vesttyske stats eksistens har været afhængig af evnen og viljen til tilpasning til de stadigt skiftende vilkår.

4. Vesttysklands mulighed for at påvirke udviklingen i og vilkårene for det internationale system og derved muligheden for at føre en »selvstændig« udenrigspolitik har været yderst ringe, og Vesttyskland har i forholdet til De forenede Stater kun markeret særstandpunkter, hvor det har været foreneligt med den amerikanske opfattelse af Forbundsrepublikkens rolle.

5. Forbundsrepublikken har kun i ringe grad valgmuligheder og stilles derfor ikke i dilemmaer, som er Vesttysklands alene, men også de vestallieredes. En enkelt national interesse, som går ud over Forbundsrepublikkens grænser er genforeningsproblemet. Denne af alle lande accepterede målsætning er naturligvis for Vesttyskland af en særlig observans. Men Vesttyskland har vilkår for genforeningen, som er identiske med sine vestlige allieredes. Der er derfor ikke tale om inkonsekvens, når Vesttyskland har benyttet integration som et middel for at fremme en ligeberettigelse med sine vesteuropæiske partnere, skønt en vesteuropæisk integration umiddelbart synes at føre væk fra genforening. Der er derimod tale om, at den vesttyske stats eksistens har primat frem for en genforening.

6. Den tyske genforening har ingen muligheder inden for det nuværende internationale system. Ingen lande har det som en primær målsætning. Ingen lande, hverken Sovjetunionen eller De forenede Stater, De østeuropæiske eller de vesteuropæiske lande er interesseret i en genforening. Alle lande erkender den som en langsigtet målsætning, som bør ske på vilkår, der på forhånd vides at være uacceptabel for modparten. En tysk deling er for tiden permanent, som en polsk deling tidligere har været det, men derfor ikke evig. Det nuværende for tiden stabile, men antagonistiske system i Europa er etableret på det delte Tyskland.

7. Der hersker i det store hele enighed om den tyske udenrigspolitik i Forbundsrepublikken, en enighed, som har givet sig udtryk i den store koalitionsregering[78]). Politikkens fremtrædelsesformer er enerepræsentations-

[78]) Der er givetvis divergerende opfattelser i regeringen om både taktiske og principielle problemer. Brandt, Kiesinger, Wehner og Strauss repræsenterer på flere måder afvigende opfattelser, men regeringen fører naturligvis kun *en* udenrigspolitik. Dette bevirker, at forbundskansleren i enkelte tilfælde må fortolke sine ministre. Under en

kravet, ikke – anerkendelsen af DDR, fastholdelsen af doktrinen af den tyske tre-deling, herunder ikke-anerkendelsen af Oder-Neisse grænsen – samt det nære forhold til de forenede Stater, til Frankrig samt til de øvrige EWG-partnere.

8. Den nye vesttyske regering har af forståelige grunde ønsket at give indtryk af en særlig bevægelighed og en særlig vilje til initiativ. Denne politik har imidlertid ikke ført ud over, hvad forholdet til garantimagten, De forenede Stater har kunnet bære. Både i spredningspolitikken og i østpolitikken kan den vesttyske bundethed og den vesttyske accept af sin rolle påvises.

9. Vanskelighederne i vesttysk udenrigspolitik har i første række været vanskelighederne med at tilpasse sig de vekslende fremtrædelsesformer i forholdet mellem Supermagterne. Forbundsrepublikken har haft en tendens til at ønske at fastholde den amerikanske politik. Samarbejdspolitikken mellem supermagterne, som i Europa er blevet et begreb, udtrykt ved »afspændingspolitikken«, som i sidste instans er nye former for at fastholde og udbygge det dominerende system, har medført nye vilkår for tysk politik. Den tyske politik har imidlertid ikke ønsket at udnytte dette til en selvstændiggørelse eller en »nationalisering« af udenrigspolitikken, men snarere til at fastholde den amerikanske interesse i sit engagement i Forbundsrepublikken.

---

pressekonference måtte Kiesinger f. eks. fremhæve, at udenrigsminister Brandts udtalelser i Bukarest om at man i Europa må gå ud fra realiteter, måtte forstås på en sådan måde, at Brandt havde ment noget andet, end når der i den anden del af Tyskland taltes om realiteter. Det er »eine Frage der terminologischen Interpretation.« Europa Archiv, 18, 25. 9. 1967.

LITTERATURFORTEGNELSE:

Bøger:

Brodin, Katarina: Bonn och säkerheten i Europa, Stockholm 1967. (Strategisk Bulletin, årg. 3, nr. 1).

Deutsch, Edinger, Macridis and Merrit: France, Germany and the Western Alliance. New York, 1967.

Goguel, R. (red.): Die Bonner Ostpolitik. Ideologische Konzeptionen – Ökonomische Interessen – Internationale Aspekte. (DWI-Forschungshefte 3/1967), Berlin, 1967.

Goldmann, Kjell (red.): Strategi i Väst och Öst. De strategiska doktrinerna i Förenta staterna, Storbritannien, Frankrike, Västtyskland och Sovjetunionen. (Statens offentliga utredningar 1966 : 18.), Stockholm, 1966.

Grewe, Wilhelm G.: Deutsche Aussenpolitik der Nachkriegszeit. Stuttgart, 1960.

Grosser, Alfred: Die Bundesrepublik Deutschland. Bilanz einer Entwicklung, Tübingen 1967.

Hanrieder, Wolfram F.: West German Foreign Policy 1949–1963. International Pressure and Domestic Response, Stanford, 1967.

Majonica, Ernst: Deutsche Aussenpolitik. Probleme und Entscheidungen. Stuttgart 1965.

Mehnert, Klaus: Der deutsche Standort. Stuttgart, 1967.

Pedersen, Ole Karup: Tendenser i international politik efter 1945. Fra fast til løs bipolaritet. København, 1967.
Rastén, Adolph: Tyskland – hvad nu. København, 1967.
Richardson, James L.: Germany and the Atlantic Alliance. The Interaction of Strategy and Politics. Cambridge, Massachusetts, 1966.
Schulz, Eberhard: An Ulbricht führt kein Weg mehr vorbei. Provozierende Thesen zur deutschen Frage. Hamburg, 1967.
Schuster, Rudolf: Deutschlands staatliche Existenz im Widerstreit politischer und rechtlicher Gesichtspunkte, 1945–1963. München, 1963.
Schwarzkopf, Dietrich und von Wrangel, Olaf: Chancen für Deutschland. Politik ohne Illusionen. Hamburg, 1965.
Strauss, Franz-Josef: Entwurf für Europa. Stuttgart, 1967.
Sæter, Martin: Okkupation, Integration, Gleichberechtigung. Eine Analyse der deutschen Frage. Oslo, 1967.
Sæter, Martin: Tyskland och det nya Europa. Stockholm, 1967. (Världspolitikens dagsfrågor, 1967, nr. 9).
Vali, Ferenc A.: The Quest for a United Germany. Baltimore, 1967.
Vogelsang, Thilo: Das geteilte Deutschland. dtv – Weltgeschichte des 20. Jahrhunderts, Band 11. München, 1966.
Willis, F. Roy: France, Germany and the New Europe 1945–1963. Stanford, 1965.

Aviser m. v.:

Fankfurter Allegemeine Zeitung.
Neues Deutschland.
Die Welt.
Die Zeit.

Tidsskrifter m. v.:

Archiv der Gegenwart.
Aussenpolitik.
Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung.
Deutsche Aussenpolitik.
Europa Archiv.

Dokumenter m. v.:

Auswärtiges Amt (udg.): Die Bemühungen der Deutschen Regierung und ihrer Verbündeten um die Einheit Deutschlands 1955–1966. Bonn, 1966.
Siegler, Heinrich: Dokumentation zur Abrüstung und Sicherheit, Band I (1945–59), Band II (1960–1963), Band III (1964–65), Band IV (1966) udgivet Bonn henholdsvis 1964, 1965, 1966 og 1967.
Deuerlein, Ernst (udg.): DDR – Geschichte und Bestandaufnahme, München, 1966.
Jacobsen, Hans-Adolf und Stenzl, Otto (udg.): Deutschland und die Welt. Zur Aussenpolitik der Bundesrepublik, 1949–1963.
The Institute for Strategic Studies: The Military Balance. Udgives årligt, London.

EN INTERNATIONAL VALUTAREFORM

PETER ANDREAS BØGGILD

BAGGRUNDEN

I 1943 fremsatte den britiske økonom J. M. Keynes sit forslag om en International Clearing Union. Det skulle være en slags centralbank for hele verden, der skulle imødekomme behovet for internationale betalingsmidler. Det skulle ikke være betalingsmidler til financiering af den internationale handel, for dette klarede og klarer de almindelige banker stadig udmærket. Derimod skulle betalingsmidlerne anvendes til *udligning* af betalingsbalanceuligevægte. Med voksende verdenshandel øges de underskud på betalingsbalancerne, som de internationale betalingsmidler skal udligne. Derfor skulle udstedelsen af betalingsmidlerne afhænge af væksten i den globale handelsaktivitet. Endvidere skulle mængden kunne varieres, for ad denne vej at virke konjunkturudjævnende.

De internationale betalingsmidler har siden krigen bestået af centralbankernes beholdninger af guld og deres pund- og dollartilgodehavender. Hertil kommer, at stadig flere centralbanker efterhånden er blevet indstillet på at medregne også deres[1]) reservepositioner i Den internationale Valutafond.

Keynes's ønske gik ikke i opfyldelse: Forsyningen med reserveaktiver har ikke været betinget af behovet eller af bevidste bestræbelser for at regulere konjunkturforløbet ad denne vej. Stigningsakten i den internationale likviditet har derimod været et *biprodukt af andre processer*. Den har været bestemt af udviklingen i den amerikanske betalingsbalance, af de økonomiske vilkår for guldproduktionen i Sydafrika, af Sovjets guldsalg, der igen har haft en nær sammenhæng med høsten i centralasiatiske korndistrikter, og af den varierende tillid til reservevalutaerne.

Det er vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at udtrykke behovet for international likviditet kvantitativt, men selv om dette ikke er muligt, kan man dog gætte på, at behovet for og forsyningen med internationale betalingsmidler ikke har udviklet sig parallelt, da det som nævnt drejer sig om to størrelser, der er fremkommet ved indbyrdes uafhængige processer. Når der er taget forbehold for målingsproblemer, må man endvidere konstatere, at meget tyder på, at der er ved at udvikle sig et gab mellem forsyningen og

[1]) Guldbranche + superguldbranche.

behovet: Behovet vokser hurtigere end forsyningen, og derfor har økonomer gennem mere end ti år skrevet om farerne for en global mangel på reserver og de ubehagelige konsekvenser, en sådan mangel vil afføde.

Imidlertid er problemet først for fem år siden begyndt at interessere politikerne, og først da er problemet blevet flyttet fra det rent teoretiske til det praktiske plan.

Ønskerne om en international valutareform blev først fremsat for et internationalt forum, da den britiske konservative finansminister, Reginald Mandling, i sin tid tog emnet op på Den Internationale Valutafonds årsmøde. Den britiske ministers tale fik en særdeles kølig modtagelse hos de delegerede; allerede året efter havde problemet dog kunnet samle så megen interesse, at ministrene fra »De Ti's Klub« nedsatte en studiegruppe til undersøgelse af emnet. Omslaget skyldtes først og fremmest, at det var lykkedes briterne at overbevise deres amerikanske kolleger om problemets presserende karakter. I denne forbindelse er det værd at notere sig, at det netop var i denne periode, at den amerikanske betalingsbalance vendte, at dollarknapheden i Europa forsvandt, og at de store guldtab begyndte at gøre indhug i de amerikanske reserver.

De internationale likviditetsproblemer er siden blevet studeret i adskillige organisationer. Som sagt nedsatte »De Ti« en undersøgelseskomité. »De Ti« er de ti industrilande, der deltager i »General Arrangement to Borrow« – en aftale om financiel støtte til »Den internationale Valutafond«. Det er en særdeles indflydelsesrig gruppe, der omfatter USA, Canada, Japan Storbritanien, Sverige og EEC-landene som medlemmer. En anden studiegruppe blev nedsat af OECD under »Komiteen for Økonomisk Politik«. Det er det såkaldte »Working Party nr. 3«; men eksperterne her er stort set de samme folk, som man finder i »De Ti's« undersøgelseskomité. Naturligvis har også Valutafonden bidraget til problemernes undersøgelse og har fremsat forslag til løsninger. Det samme gælder »Bank of International Settlements« (BIS), EEC's Monetary Committee og lande som USA, Frankrig og Storbritannien.

Det var allerede på et tidligt tidspunkt klart, at skulle man skabe en ordning, der en gang i fremtiden kunne magte at supplere og regulere skabelsen af valutareserveaktiver, måtte forhandlingerne finde sted i »De Ti's Klub«. Man har her et forum, der på en gang har et forholdsvis begrænset antal deltagere og som samtidig omfatter de virkelig betydende handelsnationer nemlig de lande, der ejer de største valutareserver, samt, sidst men ikke mindst, de to reservevalutalande USA og Storbritannien. Dette forum har været udvidet og forstærket med direktøren for Den internationale Valutafond, Mr. Pierre-Paul Schweitzer, med repræsentanter for OECD og BIS og med direktøren for den schweiziske nationalbank – Schweiz er associeret »General Arrangement to Borrow« (GAB).

Det viste sig ret hurtigt, at uoverensstemmelserne koncentrerede sig om USA og Frankrig, der indtog tilsyneladende uforenelige standpunkter. Alligevel lykkedes det at arbejde sig frem mod et kompromis. Konturerne anedes allerede i foråret 1967, og efter Fællesmarkedets finansministermøde i midten af april gik man i realitetsdrøftelser. På dette finansministermøde var det nemlig lykkedes at blødgøre franskmændenes ellers urokkelige holdning mod: 1) at de nye midler til udligning af betalingsbalanceuligevægte, som man eventuelt måtte blive enige om, ikke måtte tage form af egentlige valutaaktiver; 2) at planen ikke skulle sættes i gang straks, men blot være en beredskabsplan; og 3) at Fællesmarkedslandene tilsammen skulle have vetoret. Efter dette møde varede det kun få måneder, inden man i »De Ti« var enige om et kompromis. Det gik forbløffende hurtigt, når man tager i betragtning, at man i næsten 5 år havde forhandlet uden at komme af stedet; men sagen var jo den, at de mange års undersøgelser faktisk havde kulegravet alle aspekter og konsekvenser af de forskellige muligheder for en kunstig supplering af valutareserverne. Det var udelukkende politisk vilje til at finde frem til en løsning, der manglede. Mange havde endda på fornemmelsen, at det kun var hos en enkelt nation, at den fornødne samarbejdsvilje ikke var til stede. Det er i hvert fald en kendsgerning, at da Frankrig endelig havde opgivet sin stejle holdning, brugte finansministrene i »De Ti« kun ganske få møder for at nå frem til en aftale, som man var enige om at ville forelægge på årsmødet i Den internationale Valutafond i Rio med den anbefaling, at den var godkendt af direktøren for IMF, der jo havde deltaget i forhandlingerne, og at »De Ti« delegerede ville stemme for forslaget. Hermed var planen sikker på vedtagelse.

FORSINKELSEN

I sidste øjeblik fremkom der dog vanskeligheder i forbindelse med planens realisering: Franskmændene og tyskerne søgte at gøre det til en betingelse for planens videre behandling, at der også skete visse *reformer i Valutafonden*. I den nye plan arbejder man med en vetoret for lande, der har 15 pct. af stemmerne, og dette er nok til at give Fællesmarkedslandene, der tilsammen råder over 16 pct. af stemmerne, mulighed for at blokere beslutninger, som de mener strider mod deres interesser. Paris og Bonn ønskede nu disse stemmeregler udvidet til også at omfatte selve IMF, hvor kun lande med over 20 pct. af stemmerne har vetoret, d. v. s. alene USA. Der blev lejlighed til at knytte de to spørgsmål sammen, fordi det kommunique, der blev udsendt efter det møde i »De Ti«, hvor man vedtog at skabe nye valutareserver i overensstemmelse med planen, indeholdt en passage, der nævnte, at der *parallelt* skal føres forhandlinger om sådanne ændringer og forbedringer i IMF's statutter, som de hidtidige erfaringer har givet anledning til.

Fællesmarkedslandene mente altså og mener endnu, at de indhøstede erfaringer må give disse lande sagligt grundlag til at kræve vetoret.

På IMF's årsmøde kom det til sammenstød mellem på den ene side USA og på den anden side Tyskland og Frankrig om tolkningen af ordet parallelt. Europæerne tolkede ordet på den måde, at der som en betingelse for likviditetsplanens gennemførelse også måtte ske reformer i selve IMF. Amerikanerne tolkede den nævnte passus således: Man var villig til at drøfte ændringer i IMF's statutter, samtidig med at likviditetsplanens lovtekst blev udformet og senere ratificeret; men denne procedure måtte dog ikke vente på bilæggelse af eventuelle uoverensstemmelser vedrørende stemmerettigheder i IMF.

Foreløbig er uoverensstemmelsen blevet henlagt, idet man vedtog, at IMF's direktører skulle fortsætte arbejdet med udfærdigelsen af lovteksten til planen om supplering af de eksisterende valutareserver, samtidig med at de skulle undersøge mulighederne for ændringer i Fondens regler. Man satte den 31. marts 1968 som sidste frist for færdiggørelsen af dette arbejde og henstillede, at resultaterne måtte foreligge så hurtigt som muligt. Hermed er de amerikansk – kontinentaleuropæiske uoverensstemmelser ikke blevet løst; man har blot udsat dem, uden at dette foreløbig har sinket planen om de kunstige valutareserver.

Herefter ser køreplanen således ud:

26. august 1967: »De Ti« bliver enige om skitsen til planen om nye valutareserver.

29. september 1967: De delegerede på IMF's årsmøde vedtager at lade direktørerne udfærdige lovteksten efter »De Ti's« skitse.

31. marts 1968: Sidste frist for lovtekstens færdiggørelse.

Efter denne dato skal lovteksten ratificeres af samtlige medlemslandes parlamenter, og først herefter kan der blive tale om afstemninger, der skal afgøre, hvornår og i hvilket omfang de nye valutareserver skal udløses. Man forventer, at dette tidligst kan ske i 1969.

Som sagt er uoverensstemmelserne imellem USA og Frankrig og Tyskland endnu ikke løste: Der må nås til enighed om de eventuelle ændringer i Valutafondens statutter inden marts 1968, eller man må være enige om, at disse uoverensstemmelser ikke skal have indflydelse på reserveplanernes videre forløb, hvis ikke ratificeringen skal forsinkes. Striden om vetoretten er først og fremmest af principiel karakter. Sagen er jo den, at det først og fremmest er Fællesmarkedslandenes valutaer, der bliver trukket på, når et land behøver assistance fra Fonden. Derfor er franske franc og tyske mark knappe valutaer, og netop derfor er der lavet det specielle arrangement mellem IMF og »De Ti«, det såkaldte »General Arrangement to Borrow«, hvorved der åbnes adgang for IMF til at låne indtil 6 milliarder dollars i de deltagende landes valuta.

I kraft af denne aftale yder Fællesmarkedslandene bidrag til Valutafonden, der er langt større, end deres egentlige kvoter i fonden giver udtryk for. Dette skulle tale for, at også Fællesmarkedslandene udstyres med vetoret. På den anden side har der ikke i praksis været gjort særlig brug af stemmereglerne; man har næsten altid i mere betydende spørgsmål forhandlet sig til rette, således at der har været noget nær enstemmighed. Som følge heraf kan man måske hævde, at USA roligt må kunne give efter for de europæiske krav, og af samme grund skulle Fællesmarkedslandene ikke behøve at gøre større ophævelser. Imidlertid har splittelsen fået betydning, fordi der er prestige og politik indblandet. Der er tale om, at USA og verden skal anerkende væksten i de kontinentaleuropæiske landes financielle styrke, samt at de franske og tyske delegerede ved IMF må have noget med hjem, der kan lette det overtalelsesarbejde, der skal til, for at få planerne om de kunstige valutareserver igennem hos henholdsvis de Gaulle og Den tyske Forbundsdag. Begge steder er man jo kendt for at have et særdeles konservativt syn på monetære forhold.

»A FACILITY BASED ON SPECIAL DRAWING RIGHTS«

Naturligvis er det ikke helt klart, hvordan planen kommer til at se ud i sin endelige form, men den skitse, som »De Ti« blev enige om, og som danner basis for IMF-årsmødets resolution, er offentliggjort, og der er al mulig grund til at tro, at den endelige udformning, man i løbet af 1968 bliver enige om, kun på enkelte og uvæsentlige områder kommer til at afvige fra denne plan.

I planen taler man om »A Facility Based on Special Drawing Rights«, der normalt omtales som SDR's. Det fastslås allerede i indledningen, at hensigten med systemet er, at møde behovet for et supplement til de eksisterende reserveaktiver, efterhånden som behovet melder sig. Det skal være Den internationale Valutafond, der administrerer ordningen, og det skal ske ved at oprette en række særlige konti, så SDR's ikke blandes sammen med de almindelige trækningsrettigheder, der i forvejen findes i Fonden. SDR's skal fordeles efter de samme kvoter som landene har i valutafonden. Deltagerne er de IMF-medlemmer, der ønsker at tilslutte sig planen.

Når man er blevet enige om at sætte planen i funktion, vil SDR blive tildelt landene for fem år ad gangen, idet man da på forhånd har bestemt, hvor stort det samlede beløb skal være. Dette beløb deles da ud som en vis procentdel af IMF-kvoten til fastsatte terminer.

Da SDR's skal udstedes i takt med behovet, pålægges det IMF's direktører at følge udviklingen i de globale reserver; når man mener at kunne konstatere en bred enighed om, at tiden er inde til at udstede SDR's, skal de fremsætte forslag herom. På samme måde kan direktørerne fremsætte for-

slag om at ændre det tempo og det omfang, hvori trækningsrettighederne bliver tildelt deltagerlandene, hvis en uventet udvikling gør dette ønskeligt.

Alle disse beslutninger tages med 85 pct. flertal; dog er det muligt at træffe afgørelse om nedsættelse af tempoet eller mængden i udstedelse ved simpelt flertal.

Anvendelsen af de tildelte trækningsrettigheder er helt automatisk. Der er ingen, der skal spørges (i modsætning til de trækningsrettigheder, der nu eksisterer), de kan anvendes uden foregående samtykke fra IMF, og det er endda således, at IMF ikke behøver at formidle anvendelsen. De specielle trækningsrettigheder kan anvendes direkte til køb af den ønskede valuta. IMF skal blot have en meddelelse herom, så der kan foretages passende konteringer på de pågældende landes konti. Naturligvis kan også IMF formidle anvendelsen af SDR's, idet det land, der vil anvende sine SDR's hos Fonden, kan købe den nødvendige valuta. Fonden foretager så en tilsvarende opskrivning af kontoen for SDR's hos det land, hvis valuta er blevet solgt.

For at sikre at systemet fungerer gnidningsløst er der dog visse begrænsninger i anvendelsen af de specielle trækningsrettigheder. Den vigtigste regel fastslår, at kun underskudslande må bruge deres SDR's og da kun i en udstrækning, der ikke ændrer sammensætningen af det pågældende underskudslands reserver væsentligt. SDR's kan således ikke anvendes til at opkøbe dollars for derpå at kræve disse indløst i guld. For at forhindre dette, er Fonden naturligvis parat til at gøre forestillinger hos de lande, der måtte forsynde sig mod reglen. Derudover har man også det rent praktiske middel, at man kan beordre lande, der ønsker at anvende deres SDR's, til at trække på det land, der i strid med reglerne har skilt sig af med sine egne SDR's, for dermed atter at give dette lands reserver en passende sammensætning.

Deltagerlandene har dog ikke pligt til at forsyne andre lande med sin egen valuta ubegrænset. Når beholdningen af SDR's svarer til det tredobbelte af landets tildeling, kan man sige stop; men et hvilket som helst land er velkommen til at overskride denne grænse. Franskmændenes fortolkning af dette vil sikkert blive, at et overskudsland kun er forpligtet til at yde andre lande kredit til et samlet beløb på to gange sin egen tildeling. Amerikanerne vil nok fortolke denne paragraf således, at da SDR's er en ny og ubekendt form for reserveaktiv, skal intet land have pligt til at optage mere end en begrænset mængde af denne aktiv i sine reserver.

Et meget spændende punkt i reglerne er pligten til tilbagebetaling (rekonstitution). Der har stået megen strid herom, men kompromisset er blevet, at hvis et medlems gennemsnitlige nettobrug overstiger 70 pct. af det tildelte beløb gennem en femårig periode, skal landet efter periodens udløb præstere sådanne tilbagebetalinger, at det gennemsnitlige nettoforbrug atter kommer ned på 70 pct.

For at gøre SDR's mere attraktive for centralbankerne skal de oppebære en moderat rente og være guldklausulerede.

PLANENS VIRKEMÅDE

Der er flere punkter i denne skitseplan, der måske trænger til at uddybes nærmere. For det første må man slå fast, at det virkelig epokegørende ved planens vedtagelse i »De Ti« sandsynligvis ikke bliver den indflydelse, den kan ventes at få på den praktiske reservedannelse i de nærmest kommende år. Derimod er det principielt skelsættende, at der opnåedes enighed om at skabe kunstige valutaaktiver i takt med behovet. Det er det første forsøg på at skabe valutareserverne bevidst og ikke blot lade dem fremkomme som et biprodukt af en anden proces.

Som sagt skal man ikke vente de største praktiske resultater af planen foreløbig. Den kan tidligst foreligge ratificeret i begyndelsen af 1969, og herefter kan der gå nogen tid, inden man bliver enige om, at der foreligger et behov for udstedelse. Det anses for sandsynligt, at den første tildeling skal være på et sted mellem 1000 og 2000 millioner årligt gennem en femårig periode. Dette ville svare til en årlig ekspansion af reserverne på 1 – 2½ pct., mens verdenshandelen gennemsnitlig stiger med omkring 7 pct. Da tildelingerne skal ske proportionalt med kvoterne i IMF, vil en uddeling på f. eks. 1000 millioner dollars tilfalde USA med 220 millioner dollars, Storbritannien vil få 100, Vesttyskland 53 og Frankrig 45 millioner dollars. Danmark vil blive tildelt 8 millioner dollars svarende til ca. 60 millioner kroner.

Påbegyndelsen af udstedelsen af specielle trækningsrettigheder skal indledes, når der er enighed herom; og denne enighed skal i givet fald være så omfattende, at under 15 pct. af stemmerne vil stemme imod. Det betyder, at skulle EEC-landene som blok modsætte sig en aktivering af planerne, får disse lande deres vilje. På den anden side har disse lande jo været med til at udforme og vedtage reglerne, og der er derfor ingen grund til at tro, at man konsekvent vil søge at sabotere, hvad man møjsommeligt har opbygget. Men ved reglernes vedtagelse og dernæst på IMF's årsmøde i Rio har EEC-landene (altså ikke blot Frankrig) krævet, at det amerikanske betalingsbalanceunderskud skal bringes ned under 1000 millioner dollars, før planen kan aktiveres. Det er endnu uklart, om dette kan nås inden for en overskuelig fremtid, men selvom dette mål ikke opfyldes, er det jo ikke givet, at samtlige Fællesmarkedslande vil kræve dette kriterium opfyldt i al fremtid. Man er kun nogenlunde sikker på, at man ikke får Frankrig til at stemme for aktivering af SDR-planen, før den amerikanske betalingsbalance er kommet helt i ligevægt, og franskmændene går altså noget videre i kravene end de øvrige Fællesmarkedslande. Der kan i det hele taget næppe

herske megen tvivl om, at Paris kun er gået med til »beredskabsplanen« for at opretholde et fælles standpunkt for EEC-landene. Et symptom på den franske mistillid viste sig, da der efter offentliggørelsen af »De Ti«s skitseplan, fremkom en artikel i »Le Monde« underskrevet af Jacques Rueff, den kendte franske pengeteoretiker og formodede »eminence grise« i Elysée palæet. Han beskylder planen for at være det første skridt mod skabelsen af nye og usunde penge, som nationerne kun uvilligt vil modtage, og som vil skubbe verden et skridt videre mod en æra med almindelig inkonvertibilitet og økonomisk kaos. Han fortsætter med at sige, at han ikke kan se nogen mulighed for planens igangsættelse, hvis dette først skal ske, når de amerikanske myndigheder har balanceret deres udenrigsbetalinger, for han kan ikke øjne nogen mulighed for ligevægt på den amerikanske betalingsbalance i en overskuelig fremtid; aktiveres planen før, vil de specielle trækningsrettigheder nok komme til at rangere på linie med de såkaldte Roosa Bonds[2]).

Det virkelig vigtige i denne artikel ligger ikke i Rueffs ræsonnementer, men i den erfaring, at hvad Rueff har tænkt i dag, er de Gaulles ord i morgen. Også i dette tilfælde har begivenhederne siden bekræftet formodningen.

Et af de virkelig store stridsspørgsmål under de langvarige forhandlinger i »De Ti«s gruppe og andre steder har været spørgsmålet om, hvorvidt det, man ønsker at aflaste det eksisterende internationale betalingssystem med, skal være egentlige valutaaktiver – ejede reserver – eller om det blot skal være kreditter. I dette spørgsmål har Frankrig og USA stået særdeles skarpt over for hinanden. Oprindelig foreslog amerikanerne automatiske kreditrettigheder, mens franskmændene arbejdede for egentlige reserveaktiver. Siden foreslog også amerikanerne en form for ejede reserver, men samtidig svingede franskmændene rundt og ville nu kun forhandle om kreditrettigheder. På Münchenmødet for Fællesmarkedets finansministre i midten af april 1967, der blev forløberen for kompromisset senere på »De Ti«s ministermøde, vedtog man, at EEC's delegerede kun ville forhandle om kreditrettigheder, og hermed gav man en indrømmelse til Frankrig. Amerikanerne bøjede sig for dette krav, og SDR's er som navnet siger ikke egentlige reserveaktiver, men trækningsrettigheder. I stedet satte amerikanerne ind på en anden måde, idet man forhandlede sig til rette om at tildele disse trækningsrettigheder en række egenskaber, som kreditrettigheder normalt ikke besidder. De specielle trækningsrettigheder blev for det første *ubetingede* i modsætning til de almindelige eksisterende trækningsrettigheder i Valutafonden, som kun benyttes med Fondens samtykke. For det andet er SDR's *transferable,* hvilket betyder, at de optræder som et almindeligt betalingsmiddel ved udligning af betalingsbalanceuligevægte: Underskudslandet

[2]) Mellemlange, uomsættelige obligationer udstedt af det amerikanske finansministerium. Indgår i visse landes valutareserver.

overfører sine SDR's til overskudslandet mod en tilsvarende sum i overskudslandets mønt, der så kan anvendes til den egentlige betaling. Springer man mellemtransaktionerne over, betyder dette, at betalingsbalanceuligevægten udlignes ved, at de implicerede lande blot beder IMF overføre en passende sum mellem de to landes konti for SDR's.

Normale kreditter skal tilbagebetales på et eller andet tidspunkt; man siger, de skal *rekonstitueres*. Skal likviditeten øges fra år til år, vil fuld tilbagebetalingspligt betyde, at kun en voldsom og vedvarende kvoteforøgelse vil kunne sikre en nettotilgang til den internationale likviditet. SDR-planen opererer med noget i retning af en opdeling i ejede og lånte reserver. Reglen om tilbagebetaling, hvis den gennemsnitlige nettoanvendelse af SDR overstiger 70 pct. over en femårig periode, betyder, at et land, der har fået tildelt 100 millioner dollars SDR's, vil kunne bruge 70 millioner straks efter tildelingen uden nogen sinde at pådrage sig en tilbagebetalingspligt. Bruges samtlige 100 millioner gennem tre år, må landet sørge for at tilbagekøbe 50 millioner i det fjerde år og resten i det sidste år. Det kan også tænkes, at landet det første år får tildelt de 100 millioner dollars SDR's og samtidig sælger sin egen valuta mod yderligere 50 millioner dollars SDR's til et land, der er i underskud på betalingsbalancen. Herefter ligger landet inde med 150 millioner dollars SDR's. Efter et år kan landet tillade sig at sælge samtlige sine SDR's uden at pådrage sig tilbagekøbsforpligtelser i den femårige periode.

Det er klart, at trækningsrettigheder, der er ubetingede, transferable og kun delvis skal rekonstitueres, i meget høj grad har lighed med ejede reserver. Der er derfor et spørgsmål, om den indrømmelse, USA har givet Frankrig ved at gå ind på, at der kun må være tale om kreditter, ikke blot er en tom gestus.

I bestræbelserne for virkelig at få de foreslåede SDR's akcepteret af centralbankerne som et reserveaktiv af samme karat som guld (hvilket ikke er lykkedes med de eksisterende IMF-trækningsrettigheder) foreslår skitsen, at de specielle trækningsrettigheder skal være rentebærende og værdisikrede i forhold til guld.

Der findes altså en tilknytning mellem guld og SDR, men denne forbindelse sigter kun på at bevare de specielle trækningsrettigheders værdi intakt i tilfælde af devalueringer. I tidligere forslag til planer, der skulle sikre en passende international likviditet, har man arbejdet med en helt anderledes nær tilknytning til guldet. Franskmændene arbejdede som sagt i gennem længere tid for et system af CRU (Collective Reserve Units). Planen findes beskrevet i den såkaldte Ossola-rapport, der var udarbejdet af en gruppe nedsat af »De Ti«. CRU skulle være reserveaktiver, der som SDR skulle være guldværdisikrede, men det afgørende var, at skabelsen af disse reserveaktiver skulle være så tæt forbundet med mængden af de guldreserver, der

ligger hos de enkelte lande, at de faktisk skulle fordeles til de enkelte lande i forhold til guldreservernes størrelse. Det ville betyde, at de ikke ville blive fordelt til de lande, der havde behov for flere reserver eller – som SDR – i forhold til den økonomiske betydning af de lande, der deltager i arrangementet; men derimod virke som en ekstra præmie til de lande, der på begyndelsestidspunktet lå inde med specielt store reserver i guld. Som helhed kan man regne med, at de lande, der har virkelig store guldreserver, er de lande, der har mindst brug for yderligere reservetilførsler. Den eneste undtagelse herfra vil være USA, der jo nu gennem mange år har haft underskud på betalingsbalancen. De lande, der virkelig ville få gavn af et sådant system, der jo i øvrigt i nogen henseender minder om en regulær opskrivning af guldprisen, ville være de lande, der har vist mindst samarbejdsvilje under det eksisterende internationale betalingssystem ved drastisk at ændre deres reserveaktivers sammensætning i retning af større guldandel. Det er helt klart, at det mest oplagte eksempel på et sådant land er Frankrig.

Ved vedtagelsen af SDR-planen har man altså undgået at knytte den nye reservedannelse til guldet ved andet end værdisikring. Dette har været en af de indrømmelser, Frankrig har måttet give for at nå til enighed. Også på et andet område har amerikanerne – støttet af lande som Storbritannien, Canada, Japan og Sverige – fået deres synspunkter ført igennem. Jeg tænker her på spørgsmålet om, hvem der skal administrere ordningen, og hvilke lande, der skal deltage i reservetildelingen. Der er næppe tvivl om, at Frankrig – heri støttet af enkelte EEC-lande – oprindelig havde tænkt sig, at ordningen skulle begrænses til en snæver kreds af højt industrialiserede lande som f. eks. »De Ti« samt eventuelt Schweiz, der jo er associeret »De Ti«. Disse franske tanker er altså blevet afvist, og i stedet skal SDR's tildeles samtlige IMF-medlemmer i forhold til deres kvoter, der jo er – eller var – et udtryk for den relative økonomiske betydning af de forskellige lande. Det bliver også IMF, der skal administrere ordningen, mens man fra fransk side havde arbejdet med tanken om at overlade den praktiske side af planen til BIS i Basel.

EN BEREDSKABSPLAN

Planen om de specielle trækningsrettigheder i Den internationale Valutafond er som sagt en plan, der skal sættes i kraft den dag, et kvalificeret flertal på forslag fra Valutafondens direktører stemmer for igangsættelse. Der er altså tale om en slags beredskabsplan, der skal sikre, at likviditeten virkelig kan udvides den dag, der er behov for det, uden at skulle forsinkes af langsommelige ratificationsprocedurer. Tilbage står spørgsmålet om, hvornår man skal anse den internationale likviditet for utilstrækkelig.

Den internationale likviditet er de reserveaktiver, de enkelte lande kan anvende til at udligne betalingsbalanceuligevægte med. Det er de valutareserver, centralbankerne i underskudslande kan bruge til at betale overskudslandene med. Ethvert aktiv, disse overskudslande er villige til at modtage som betaling, kan altså medregnes, mens omvendt aktiver, disse vægrer sig ved at akkumulere, ikke kan medregnes. I øjeblikket opgør Den internationale Valutafond – i sine statistikker – den internationale likviditet som centralbankerners beholdninger af guld, de to reservevalutaer pund sterling og dollar og reservepositioner i Valutafonden selv.

Som det senere skal ses, kan der rettes visse indvendinger mod denne opgørelsesmåde, men selv om man anser disse statistikker som en korrekt indikator for forsyningen med reserveaktiver, står spørgsmålet om behovet for reserveaktiverne stadig uløst tilbage. Helt generelt kan man sige at behovet er opfyldt, når ingen lande tvinges til at deflatere unødigt for at øge reserverne, og landene ikke behøver at lægge store hindringer i vejen for frie internationale kapitalbevægelser. Behovet kan altså siges at være opfyldt, når de fleste lande er tilfredse med de reserver, de har (som jo sikrer en vis elasticitet i systemet), og de ikke fører deflationspolitik på hinandens bekostning.

Man forudsætter normalt, at behovet for valutareserver stiger nogenlunde proportionalt med verdenshandelen. Man tænker sig nemlig, at de sæsonmæssige, de tilfældige og de mindre konjunkturelle uligevægte på betalingsbalancen bliver større efterhånden som verdenshandelen vokser, og handelsbalancerne dermed øges. Da handelsbalancen for hovedparten af landenes vedkommende er bestemmende for betalingsbalanceudviklingen, er det klart, at større handel kræver større reserver, hvis det skal hindres, at udenrigshandelen får lov at øve en alt for destabiliserende virkning på landenes økonomi.

I adskillige år har der været et misforhold mellem stigningstakten i den globale handel og væksten i den internationale likviditet: I 1955 udgjorde reserverne således globalt set 66 pct. af verdenshandelen, mens tallet i 1966 var faldet til kun 37 pct. I og for sig måtte man have ventet, at virkningerne af en sådan udvikling ville være en drastisk nedskæring i vækststempoet i verdenshandelen. Når dette ikke er sket – i hvert fald ikke i større omfang før den allerseneste tid – hænger det nok sammen med, at det ikke er nok at betragte reservernes totale størrelse. Også deres fordeling landene imellem og deres sammensætning på de forskellige arter af reserveaktiver betyder noget. Det er således, at en overflytning af reserver fra lande med meget høje reserver til lande med små reserver virker stort set på samme måde som en forøgelse af den totale reservemængde. Dette hænger sammen med den udligningsmekanisme, der er indbygget i det internationale betalingssystem: For at kunne betale midlertidige underskud på betalingsbalancen, sætter

de fleste lande pris på at opretholde et vist »lager« af reserveaktiver. For at kunne opretholde dette lager, må landene have ligevægt eller overskud på deres betalingsbalance set over en længere periode. I praksis giver dette sig udslag i, at lande med underskud søger at slippe af med dette, mens lande med overskud næppe søger at komme af med dette, selv om et overskud et sted må modsvares af et underskud et andet sted. Konsekvensen af dette er, at tilpasningsproblemerne i den internationale betalingsmekanisme har ligget hos underskudslandene, og derfor har en nedbrydning af de meget store reserver hos enkelte lande betydet, at man har kunnet klare sig med en mindre vækst i de totale reserver end den vækst, der er sket i verdenshandelen. Derfor har en overførsel af reserver fra først og fremmest USA, men også en række mindre udviklede lande som Ceylon, Ghana, Indien, Pakistan, Sudan og Ægypten, der gik ud af anden verdenskrig og den første efterkrig med særdeles store reserver, været en heldig udvikling.

Som sagt har ændringer i sammensætningen af reserveaktiverne også betydning for den vækst, det er nødvendigt at opretholde i reserverne for at kunne hindre restriktioner på kapitalbevægelser og handel. Denne sammensætning kan ændres ved, at en af reservekomponenterne vokser særlig hurtigt eller langsomt. Specielt i de senere år har sammensætningens kvalitet ændret sig i en uheldig retning, idet væksten i guldreserverne er ophørt, og væksten i reserverne af pund og dollars har fået en helt særlig karakter, mens den reelle reservedannelse i Den internale Valutafond svinger særdeles uregelmæssigt.

GULD

Guldet udgør hovedparten af reserveaktiverne, idet centralbanker og internationale institutioner ejer guld til en værdi af ca. 41000 millioner dollars af totale reserver på ca. 71500 millioner dollars. Guldet er temmelig ulige fordelt på lande: Ved udgangen af 1966 udgjorde reservecentrenes (New York og London) guldbeholdning 84½ pct. af deres reserver. For verden som helhed udgør guldreserverne 57 pct. af de samlede reserver, og der må derfor være andre lande, der ligger inde med betydeligt mindre guldandele i deres reserver. Dette er en konsekvens af den eksisterende guldvekselfod, og når et ikke-reserveland har en stor procentdel af sin valutareserve som guld, er det udtryk for, at landet af en eller anden grund føler sig mindre tryg ved at have en overvejende del af sine reserver i form af valutafordringer, der kan nedskrives i forhold til guld. De lande, der ligger inde med en stor procentdel af reserverne i guld, er lande som Frankrig, Schweiz og Vesttyskland.

Guld: Tilgang og anvendelse

millioner U.S. dollars

år	tilgang[1]	Anvendelse		
		industriel og kunstnerisk brug	privat hamstring	tilvækst i guldreserver[2]
1956	1125	245	390	490
1957	1275	240	345	690
1958	1285	265	340	680
1959	1380	280	350	750
1960	1378	375	695	310
1961	1540	380	545	615
1962	1515	390	770	355
1963	1906	390	690	825
1964	1856	520	620	715
1965	1840	560	1070	210
1966	1370	650	760	÷40

Kilde: IMF, Annual Report 1967, side 119.
[1]) Produktion i vestlige verden + Sovjets salg ÷ køb fra Mao Kina.
[2]) Incl. guld hos internationale organisationer.

Mens guldreserverne således absolut set udgør en dominerende del af verdens reserveaktiver, forholder det sig anderledes med væksten i disse reserver. Tilgangen af nyproduceret guld er steget gennem en del år på trods af, at guldprisen i dollar har været uændret siden 1933-34, da USA sidst devaluerede. Guldet stammer fra Sovjets salg og fra produktion i den vestlige verden. Sydafrika er hovedproducenten med en andel på 74 pct. af produktionen i 1966 og en stadig stigende produktion. Til gengæld er dette det eneste land, hvor produktionen er steget noget af betydning. Tilgangen fra mange andre producenter svigter. Som resultat heraf er guldproduktionen ikke steget siden 1965. Hertil kommer, at Sovjets salg, der først og fremmest er bestemt af behovet for kornindførsel til dette område er udeblevet siden 1966. Tages dette forhold i betragtning, må man konstatere, at den årlige tilgang af guld til den vestlige verden toppede i 1963 og siden har befundet sig på et væsentligt lavere niveau (Se tabel). Over for dette udbud har der stået en stadig stigende efterspørgsel fra industri og kunsthåndværk. Denne efterspørgselskomponent er ganske vist vanskelig at udskille fra en anden efterspørgselskomponent, nemlig spekulationsopkøb, men det har dog været muligt at opstille visse skøn over størrelsesordenen. Den internationale Valutafond anslår således på basis af tal fra BIS og U.S. Bureau of the Mint, at de private guldopkøb i hamstrings- eller spekulationsøjemed er steget væsentligt de senere år for i 1966 at være på 3/4 milliard dollars. Det må dog understreges, at disse tal er behæftet med be-

tydelig usikkerhed, og at den private spekulation ikke står alene. Der kan gennem centralbankopkøb forekomme noget, der ligner officielle spekulationsopkøb; men da disse beholdninger tæller med i valutareserverne efter IMF's opgørelsesmetode, skal de ikke behandles nærmere her. Centralbankernes guldbeholdninger stiger hvert år med den mængde guld, der bliver tilbage, når den private efterspørgsel er imødekommet. Dette tal svinger som residualstørrelse en hel del, men gennem de sidste fire år har der været en bemærkelsesværdig konsekvent nedgang i den årlige tilvækst, der endda i 1966 var negativ, således at den officielle globale guldbeholdning sank under niveauet fra året før.

RESERVEVALUTAERNE

En anden komponent i den internationale likviditet er beholdninger af pund, sterling og dollars. Som anført er dette en konsekvens af guldvekselfoden, der principielt fungerer på den måde, at det monetære guld ligger i reservecentrene og udgør disse landes reserver, mens de øvrige landes reserver består af korte fordringer på reservevalutaerne. I et sådant system øges den internationale likviditet, når reservelandene har underskud på betalingsbalancen, som så udlignes med reservelandenes nationale valuta, der akkumuleres i de øvrige lande som reserveaktiver. Det er klart, at dette system kun kan fungere, så længe ikke-reservelandene har fuld tillid til reservevalutaernes værdi. Så snart der opstår mistillid, vil der være en tendens til at søge over i andre aktiver, som man har mere tillid til. Under guldvekselstandard må reservevalutalandene arbejde med konstante betalingsbalanceunderskud, hvis man skal opnå en tilstrækkelig vækst i valutaaktiverne; er betalingsbalanceunderskuddene på den anden side for store eller for langvarige, så fordringerne på reservecentrene begynder at antage betragtelige størrelser i forhold til de guldreserver, der ligger bag, bliver der mistillid til reservevalutaernes værdi, og derfor er der grænser for, hvor megen international likviditet, der kan skabes ad denne vej. Dette er netop, hvad der er sket i de senere år. Sterling-balancerne er for længst hørt op med at vokse, men dollarbalancerne stiger stadig. Det amerikanske betalingsbalanceunderskud fortsætter jo med at have en betragtelig størrelse, så fra amerikansk side er forudsætningerne for yderligere reservedannelse opfyldt; der er blot sket dette, at den amerikanske dollars værdi er blevet draget i tvivl fra forskellig side. Derfor vægrer flere centralbanker sig mod at akkumulere flere kortfristede dollartilgodehavender, og derfor er en af de vigtigste kilder til vækst i den internationale likviditet i efterkrigstiden nu ved at være opbrugt. Som følge heraf er beholdningen af reservevalutaerne stagneret fra 1965 til 1966. Det må noteres, at der er

sket en stigende anvendelse af kreditarrangementer af særlig karakter, således at den reelle og traditionelle reservetilvækst også over en lidt længere årrække har haft aftagende betydning.

RESERVEPOSITIONER

Under disse forhold har væksten i reserveaktiverne altså været baseret på andet end monetært guld og korte dollartilgodehavender. Man har stadig skabt nye reserver, men disse har haft en noget mere flygtig karakter. Det drejer sig om swap-aftalerne omkring dollaren og det britiske pund, det drejer sig om de såkaldte Roosa-Bonds, og det drejer sig om forøgelsen af reservepositionerne i IMF. Der er sket en betydelig udvidelse af kvoterne i IMF, og dermed er denne organisations udlånskapacitet øget, men ved selve kvoteudvidelsen er der ikke sket nogen egentlig reservedannelse, da den trækningsret, der opnås ved kvoteudvidelsen, og som i nogle lande regnes som international likviditet, modsvares af en tilsvarende guldindbetaling, der beskærer de nationale reserver med et tilsvarende beløb.

Når valutafonden tildeler et land en kvote, skal landet indbetale 25 pct. af kvoten i guld og resten i den nationale valuta. Er der ikke rørt ved kvoten, er Fondens beholdning altså 75 pct. Det er relativt nemt at få udbetalt valuta svarende til 25 pct. af kvoten (svarende til guldindbetalingen). Derfor regnes de 25 pct., der normalt kaldes guldtranchen, hos nogle lande med i den internationale likviditet. Trækkes guldtranchen, sker dette i praksis ved, at man indbetaler et beløb i den nationale valuta, og herved bringes IMF's beholdning op på 100 pct. af kvoten, og får udbetalt trækket i den ønskede valuta. Hvis IMF skal støtte et andet land, kan det være, at dette underskudsland ønsker vort lands valuta, som IMF jo har et beløb af. Udbetales der støtte til et andet land i vor valuta, bringes IMF's beholdning af vor valuta ned. Hermed øges vor trækningsret (der jo er næsten automatisk op til 100 pct.), og på denne måde sker der via IMF en betydelig likviditetsskabelse.

Mens reservedannelsen via IMF-trækkene har en varighed, der dog kan gå op til omkring fem år, er likviditetsdannelsen via swap-arrangementerne mere flygtig, idet disse kreditter har en formel løbetid på omkring 1/2 år, selv om de i praksis får lov at løbe noget længere. Disse kreditter virker på den måde, at f. eks. USA og Storbritannien udveksler valuta: Storbritannien modtager 240 millioner dollars, mens USA modtager modværdien heraf, 100 millioner pund. Disse beløb regnes så med i begge landes reserver, der dermed oppustes. Når kreditterne tilbagebetales, sker den modsatte betaling, og reserverne falder altså igen med et beløb, der er det dobbelte af den ydede kredit. På helt tilsvarende måde likvideres reserveskabelsen gennem IMF, når trækkene tilbagebetales.

Som det ses, bliver det en særdeles vanskelig sag rent statistisk at påvise, hvornår der er brug for en udvidelse af den internationale likviditet. Der er tegn på, at der allerede nu bør tilføres nye reserveaktiver, således at der bliver hårdt brug for SDR's når planen engang er ratificeret. Disse tegn, der peger i denne retning, er faldet i forholdet mellem handel og reserver, guldhamstringen og det forøgede brug af specielle flygtige valutaaktiver. Der er dog også enkelte andre forhold, der kan tyde på, at systemet med guldvekselfoden, først og fremmest baseret på dollar, endnu er levedygtigt også uden støtte af kunstige valutareserver. Et sådant forhold er den dollarefterspørgsel, der stadig eksisterer, og den villighed, der stadig findes til at ligge inde med dollar alle andre steder end i de mest industrialiserede landes centralbanker: Euro-dollarmarkedet vokser stadig, og det er stadig muligt for USA at finansiere sit betalingsbalanceunderskud, uden at det i væsentlig grad går ud over guldbeholdningen.

LITTERATURHENVISNING:

Økonomi og Politik 1966 og 1967. IMF: Annual Report 1966 og 1967. BIS: 37. Annual Report.

DEN INTERNATIONALE ØKONOMISKE SITUATION

STERLING-DEVALUERINGEN

En beskrivelse af de forhold, der førte til den engelske devaluering, og en vurdering af hvilke resultater skridtet vil få for England og for resten af verden, kræver en selvstændig analyse af sterlingproblemets to aspekter: Sterlings rolle som international reservevaluta og Englands økonomiske situation.

Opretholdelsen af det internationale betalingssystem syntes at kræve, at sterlingkursen var hævet over enhver tvivl. Devaluerede England under udefra kommende pres, måtte man frygte, at en lignende situation kunne opstå for dollaren, der overfladisk set udviser visse af de samme svaghedstegn som sterling. Resultatet af en tillidskrise, svarende til den som sterling har været ude for, kan ikke overskues. Antagelig ville den medføre et sammenbrud af det internationale betalingssystem, svarende til det, der fandt sted i 1930'erne.

Omvendt syntes enhver løsning på den engelske økonomis stagnationsproblem kun at kunne realiseres, hvis der fandt en justering af sterlingkursen sted i nedadgående retning. Devalueringen ville vel ikke være *tilstrækkelig* til at sikre det ønskede resultat. Men den er uden tvivl *nødvendig,* hvis man tager hensyn til de politiske og sociale begrænsninger, som økonomisk politik er underkastet i virkelighedens verden.

Forkæmpere for opretholdelsen af sterlingkursen har især været at finde blandt finansfolk – ikke mindst inden for centralbankverdenen. Det stadig mere tyngende ansvar for opretholdelsen af det internationale betalingssystem fik i disses øjne forret for den interne engelske økonomi ud fra det synspunkt, at et sammenbrud af det internationale betalingssystem ville resultere i en verdenskrise, der ville udslette de fordele, som England kunne opnå internt ved at devaluere. I stedet for at løse Englands økonomiske problemer, ville disse blive fælleseje for hele den vestlige verden.

Det er især blandt engelske erhvervsfolk og økonomer, der beskæftiger sig med vækstproblemer, at devalueringstanken har vundet genklang. Deres argument baserer sig på den sandhed, at langsigtet tillid til en valuta må være baseret på intern realøkonomisk styrke. Den manglende tillid til sterling kan ikke afvendes gennem den yderligere nedkøling af Englands økonomi, som er forudsætningen for en kortsigtet ligevægt på betalingsbalancen. Alle er klar over, at England før eller senere *må* devaluere. Tilliden vil

først genoprettes, når dette er sket. Opretholdelsen af en uændret sterlingparitet bliver her selve krisens årsag og står som den politik, der uvægerlig må ødelægge det internationale betalingssystem.

Så hårdt har standpunkterne været trukket op. De to synspunkter har krævet forskellige svar. Under tidligere betalingsbalancekriser (i 1956 og 1960/61) syntes man ikke at anse en devaluering for nogen rationel løsning. Men ved udbrudet af den seneste krise, i slutningen af 1964, gjorde en vis usikkerhed sig gældende. Vel undlod regeringen at devaluere, men den undlod samtidig at tage de midler i brug, der på kort sigt kunne bringe krisen til ophør. Denne usikkerhed er baggrunden for, at sterlingkrisen har raset næsten uafbrudt siden Labour-regeringens magtovertagelse i 1964.

Eksistensen af to diamentralt modsatte standpunkter med hensyn til værdien af en sterlingdevaluering gør dog, at man i dag ikke blot kan se paritetsændringen af 18. november 1967 som en ulykkelig hændelse, der burde have været undgået. Den er lige så fuldt et positivt bidrag til at løse den strukturelle krise, som i en lang årrække har belastet den engelske økonomi.

I det følgende vil der nøjere blive gjort rede for baggrunden for strukturproblemet og hvilke muligheder for at løse dette, som devalueringen indebærer. Derpå vil sterlings reservevalutarolle blive behandlet.

Den engelske økonomiske situation – baggrunden

Som reservevalutaland har Englands valutareserver båret en dobbelt byrde. I modsætning til ikke-reservelandes, skal de engelske reserver både finansiere underskud på betalingsbalancens basisposter og samtidig kunne absorbere pludselige skift i de kortfristede internationale kapitalbevægelser, der er resultat af rentedifferencer mellem internationale finansielle centre, af forskydninger i tilliden til valutaen og andre specielle faktorer, der lidt misvisende kaldes »spekulative«.

Samtidig har det engelske erhvervsliv i de senere år haft behov for strukturrationalisering og -modernisering på linje med det, der har fundet sted i Kontinentaleuropa. Det har ikke været muligt for England fuldt ud at deltage i den økonomiske vækst, der i øvrigt har kendetegnet Vesteuropa i perioden efter 1950. Blandt hovedårsagerne kan nævnes, at valutareserverne ikke har været store nok til at fungere som stødpude for de betalingsbalanceunderskud, der naturligt opstår i løbet af en længerevarende vækstperiode. Tabet af reserver har hurtigt rystet tilliden til sterling. Herved er de utilstrækkelige reserver blevet yderligere bebyrdet ved udstrømning af udenlandske korte tilgodehavender fra London.

Valutabeholdningen – målt brutto, dvs. uden at modregne den kortfristede valutagæld, England har til omverden – var omkring 1950 på ca. 1.000 mill. £. I 1960'erne har den fortsat ligget på dette niveau. I mellem-

tiden er Englands import vokset fra 2607 mill. £ i 1950 til 5.954 mill. £ i 1966. Da mulige underskud på betalingsbalancen især er afhængig af importens absolutte størrelse, har der i perioden været behov for en kraftig vækst i reserverne.

England har med andre ord fået mindsket sit råderum for underskud på betalingsbalancens løbende poster. Engelsk økonomisk politik var da også i perioden før labour-regeringens magtovertagelse i 1964 i høj grad indrettet på at holde ligevægt på betalingsbalancen. Dette gjordes gennem den ortodokse »stop-go«politik, der bremsede den økonomiske vækst, når betalingsbalancen viste for store minus, og stimulerede den økonomiske aktivitet, når overskudene begyndte at vokse. I det efterfølgende økonomiske opsving havde importen imidlertid tendens til at vokse hurtigere end eksporten, på grund af de opstemmede behov, der ikke straks kunne tilfredsstilles gennem den tidkrævende indenlandske produktionsstigning. Overskudet på betalingsbalancen forsvandt derfor hurtigt og den påfølgende belastning af de lave valutareserver fremkaldte atter mistillid til sterling. Det blev da atter nødvendigt at slå bremserne i.

Det er imidlertid ikke ubetinget givet, at høj økonomisk aktivitet giver underskud på betalingsbalancens løbende poster. I det korte løb kan det ganske vist ikke undgås, at handelsbalancen tenderer mod underskud. Når økonomien er blevet fuldt beskæftiget, skulle eksporten have muligheder for at kunne stige hurtigere end importen på grund af de omkostningsreducerende faktorer, der optræder ved høj kapacitetsudnyttelse. Erfaringerne fra mange lande i de senere år viser netop, at høj intern økonomisk vækst fremmer den udenlandske konkurrenceevne. Det engelske eksempel modbeviser ikke denne tese. Opsvingene har her sjældent fået lov til at løbe ud over den initiale underskudsfase, på grund af reservetabene.

»Stop-go«politikken har uden tvivl været skadelig for den langsigtede økonomiske vækst i England. Kapacitetudnyttelsen har over perioden som helhed ligget lavere end i lande, der har oplevet en ubrudt vækstperiode. Investeringstilbøjeligheden har under disse forhold ligget under den i Kon-

TABEL 1

Løn-, omkomstnings- og prisudviklingen i en række lande

(Gennemsnt. årlig stigningstakt i pct., 1961–66)

	Timeløn	Lønomk. pr. enhed	Ind. eksportpriser
England	+ 4,7 pct.	+ 2,3 pct.	+ 2,6 pct.
Tyskland	+ 7,9 -	+ 3,3 -	+ 0,9 -
Frankrig	+ 7,3 -	+ 2,0 -	+ 1,8 -
Italien	+ 9,3 -	+ 1,9 -	+ 0,4 -
U. S. A.	+ 3,0 -	÷ 0,2 -	+ 0,6 -
Japan	+ 10,4 -	+ 3,2 -	÷ 1,3 -

tinentaleuropa rådende, hvorfor den modernisering og effektivisering, der har fundet sted i disse landes erhvervsliv, ikke i samme omfang er slået igennem i det engelske.

Dette forhold viser sig at undergrave betalingsbalanceligevægten på længere sigt. Eksporten, der er afgørende for indtægterne på de løbende poster, vil stilles stadig svagere i konkurrencen med varer fra lande, der har haft et bedre vækstmønster.

Et lavere investeringsniveau vil føre til mindre produktivitetsstigninger. For at kunne konkurrere på verdensmarkedet, må de engelske omkostningsstigninger ligge under dets konkurrenters.

Som det fremgår af tabel 1, har udviklingen i de engelske timelønsatser i de senere år ligget betydeligt under niveauet hos alle dets større konkurrenter, bortset fra U.S.A.

Ikke desto mindre er lønomkostningerne pr. produceret enhed steget relativt kraftigt. Japan og Tyskland kan ganske vist opvise endnu større stigninger. Det har dog i disse to lande været muligt at modvirke disse omkostningsstigningers indflydelse på priserne gennem en reduktion af det meget høje profitniveau. Priserne er steget mindre end lønomkostninger pr. enhed. Engelske producenter har omvendt forøget deres priser *udover* stigningen i lønomkostningerne pr. enhed. Dette tyder på, at profitniveauet i udgangssituationen har været for lavt.

For at kunne afsætte deres varer på verdensmarkedet har de engelske eksportører måttet klemme deres profitmargin. Dette reducerer mulighederne for salgsindsats og efterfølgende service – konkurrenceparametre, der ved afsætning af industrivarer er lige så afgørende som prisen. De skuffende profitforventninger ved eksport har uden tvivl gjort den engelske producent mere hjemmemarkedsorienteret og dermed endnu mere afhængig af den indenlandske konjunkturudvikling i sin produktions- og investeringsplanlægning.

Det er således muligt at give en fyldestgørende forklaring på, at den engelske eksport ikke er vokset i samme omfang som andre industrilandes, uden at måtte ty til svævende forklaringer som dårlig arbejdsdisciplin, manglende lederegenskaber og for megen konservatisme i det engelske samfund. Den belastning for den økonomiske vækst, som en for lille valutareserve og dermed en ensidigt betalingsbalanceorientereret økonomisk politik medfører, er forklaring nok.

Man kan således med en vis ret hævde, at resultatet af »stop-go«politikken i sidste ende vil blive det modsatte af det tilstræbte. Nok lykkes det i deflationsperioderne at fjerne underskudet på betalingsbalancen. Men dette sker først og fremmest gennem et fald i importen på grund af den aftagende indenlandske aktivitet og faldende efterspørgsel. I realiteten forringes de underliggende eksportmuligheder også, hvilket afsløres under det påfølgende

TABEL 2

Englands betalingsbalance

(i mill. £)

	1960–64	1965–juli 1967
»Private« sektor:		
Handelsbalancen	÷ 1.293	÷ 657
Usynlige poster	2.667	1.526
Kapitalbetalinger	÷ 278	÷ 145
1. Ialt = »private« basisbalance	1.096	724
»Offentlige« sektor:		
Tjenester	÷ 1.158	÷ 685
Overførsler	÷ 628	÷ 456
Kapitalbetalinger	÷ 473	÷ 157
2. Ialt = »off.« basisbalance	÷ 2.259	÷ 1.298
1 + 2 = Total basisbalance	÷ 1.163	÷ 574

Kilde: International Financial Statistics.

opsving. Konkurrenceevnen på verdensmarkedet forringes i hver »stop«-periode og de senere opsving vil hurtigere og hurtigere føre til fornyet underskud på betalingsbalancen. Enderesultatet for en sådan politik må blive en stadig deflation, hvor landet langsomt sakker bag ud i den almindelige velstandsudvikling.

En analyse af baggrunden for den engelske devaluering vil ikke være fuldkommen, hvis man ser bort fra den politisk motiverede belastning af betalingsbalancen, der udgøres af de offentlige udgifter til udviklingshjælp og til opretholdelsen af militært beredskab uden for landets grænser.

I tabel 2 er den engelske basisbalance (betalingsbalancens løbende poster, overførsler og langfristede kapitalposter) søgt opdelt i en »privat« sektorbalance, hvortil hele handelsbalancen regnes, og en »offentlig« sektorbalance, der overvejende opgør den engelske udviklingshjælp og de oversøiske militærudgifter.

Det fremgår heraf, at den »private« sektor i begge perioder har kunnet udvise en positiv basisbalance. Her har det løbende overskud været stort nok til at finansiere private investeringer i udlandet. Den »offentlige« sektorbalance viser derimod store underskud, således at totalt kommer både løbende balance og basisbalance til at vise underskud.

I den løbende debat om det engelske underskud har man ofte set det argument benyttet, at alene de engelske offentlig btalingsbalancudgifter er skyld i underskudet, mens »forretningen England« udviser overskud.

Det ville uden tvivl også være muligt at reducere underskudet noget gennem en kraftig nedskæring af de offentlige udgifter. Nedskæringen må imidlertid være større end den ønskede besparelse, da de offentlige udgifter i høj grad er medvirkende til at skabe overskudet for den »private«

sektor. En stor del af den engelske udviklingshjælp vender tilbage til England i form af øget eksport, og er altså med til at reducere underskudet på handelsbalancen. Tilsvarende gør sig gældende for en del af de usynlige poster.

Spørgsmålet melder sig, om England har politisk råd til at gennemføre den omfattende reduktion i sine udenlandske engagementer for at opnå en begrænset besparelse for betalingsbalancen. Udviklingen i de senere år, hvor betalingsbalancen er gået efter med lup, tyder ikke på dette.

Perioden fra Labour's overtagelse af regeringsmagten i slutningen af 1964 og frem til sommeren 1967 er tidligere blevet behandlet indgående i »Økonomi og Politik« (Se 1966, nr. 3, s. 359–368 og 1967, nr. 3. s. 318–322). Perioden skal derfor kun kort beskrives her.

I valgåret 1964 var den siddende konservative regering for tilbageholdende med at søge et økonomisk opsving dæmpet i rette tid. Dette medførte et rekordstort underskud på handelsbalancen på 545 mill. £. Den nye regering havde i perioden op mod valget ikke været tilbageholdende i sin udmaling af, hvilken økonomisk situation, landet befandt sig i. Ikke mindst udlandet blev rystet over de afsløringer, som Labour-økonomerne lagde for dagen. Samtidig med regeringsmagten fik Labour derfor en international tillidskrise til sterling. Denne krise har, med varierende intensitet, fulgt sterling i resten af perioden.

Labour-regeringen var gået til valg på et program, der lovede en modernisering af økonomien og balanceret vækst uden pludselige stop. Der herskede uden tvivl bred forståelse for det ødelæggende i en »stop-go« politik. Frem til juli 1966 fulgte man en taktik, der gik ud på at begrænse underskudet på basisbalancen uden for kraftig påvirkning af den indenlandske konjunktur. Importen søgtes fordyret gennem en 15 pct.s særtold, mens eksporten billiggjortes ved refundering af indirekte skatter. Den høje indre efterspørgsel søgtes på forskellig måde dæmpet og kreditten søgtes kanaliseret over til eksportindustrierne.

En række utraditionelle midler til fremme af den økonomiske vækst toges i brug. *Arbejdskraftskatten* betød en subsidiering af eksporterende og importkonkurrerende erhverv, på bekostning af hjemmemarkedserhverv. Dette skulle fremme en tilgang af arbejdskraft uden forøgelse af lønomkostningerne til sådanne erhverv, der havde direkte betydning for betalingsbalancen. *Investeringspræmier* skulle ydes virksomhederne, især i arbejdsløshedsområder.

Selve betalingsbalanceunderskudet søgtes langsomt nedbragt. De fortsatte valutatab – stammende både fra basisbalancens underskud og fra den periodevise udstrømning af kort kapital – søgtes finansieret gennem udstrakt brug af internationale kreditter (se nedenfor).

Det skulle imidlertid vise sig, at regeringen ikke havde magtet at bringe

den indenlandske efterspørgsel ned på et niveau, der var forenceligt med en vedvarende forbedring af handelsbalancen. Dette hang ikke mindst sammen med en stadig forøgelse i befolkningens indtægter, som ikke kunne finde dækning i en langsom indenlandsk produktionsstigning. Både prisniveau og import steg mere end ventet.

Da udsigterne for den engelske økonomi blev offentliggjort i midten af 1966, udløstes den internationale mistillid i et kraftigt pres mod sterling. Regeringen så sig nødsaget til at indføre indgreb over for den private og offentlige indenlandske efterspørgsel, videre foranstaltninger til direkte begrænsning af valutaforbruget samt et løn- og prisstop. Hermed havde den i realiteten forladt sin tidligere linje og var vendt tilbage til sin forgængers »stop-go«politik.

Udviklingen i de følgende 16 måneder, frem til devalueringen i november 1967, må have været særdeles vanskelige for regeringen. Produktionen stagnerede, investeringerne i den private sektor var faldende og arbjdsløsheden viste en kraftig stigning. Et negativt psykologisk klima var opbygget, i indland såvel som udland.

I slutningen af 1966 og i begyndelsen af 1967 indtrådte den for »stop«-perioden så typiske forbedring af handelsbalancen gennem reduktion af importen. Regeringen forberedte så småt en lempelse af de indenlandske restriktioner og forudsagde et betydeligt overskud på betalingsbalancen i 1968. Udviklingen skulle imidlertid modsige denne optimisme.

Handelsbalancens positive udvikling viste sig kun at være midlertidig. Krisen i Mellemøsten, der brød ud i slutningen af maj 1967 ramte den engelske eksport, samtidig med, at importen af olie fordyredes og fragtudgifterne steg. Senere udbrød omfattende havnestrejker i Englands største udskibningshavne, hvilket umiddelbart resulterede i en yderligere forværring af de engelske handelsbalancetal. Frankrigs veto ved den engelske Fællesmarkedsansøgning slettede troen på et økonomisk opsving indenfor overskuelig tid og forøgede mistilliden til sterling.

I denne situation måtte regeringen afskrive muligheden af et større betalingsbalanceoverskud i 1968. Lempelser af den restriktive politik var herved umuliggjort. 9. november 1967 måtte diskontoen tværtimod hæves fra 6 til 6½ pct. Utilfredsheden i fagbevægelsen voksede faretruende og kriselignende tilstande opstod inden for Labours parlamentsgruppe. Under det stærke pres fra de økonomiske og politiske realiteter måtte regeringen omsider kapitulere.

Støtten til sterling

Som handels- og reservevaluta udgør sterling et betydningsfuldt led i de beholdninger af fremmed valuta, der befinder sig uden for centralbankerne

og som først og fremmest udgøres af guld, dollar- og sterlingtilgodehavender.

I perioder med tillid til reservevalutaerne foretrækkes disse fremfor guld. Indskud i form af dollars og sterling forrentes, mens guld intet afkast giver. Er tilliden til reservevalutaerne imidlertid ikke ubegrænset, vil en vis efterspørgsel efter guld gøre sig gældende, i håb om, at en opskrivning af guldprisen (svarende til en devaluering af reservevalutaerne) vil medføre en kapitalgevinst, der overstiger rentetabet.

Eksistensen af to reservevalutaer over for guld virker dæmpende på guldefterspørgslen. Forventes det at pariteten for den ene valuta opretholdes længere end for den anden, vil spekulation mod den svagere valuta fordele sig mellem guld og den stærkere valuta, afhængig af den enkelte spekulants vurdering af tidsintervallet mellem devalueringerne. Dette betyder i realiteten en stærk position for reservevalutalandenes centralbanker, der gennem gensidig støtte kan modvirke de valutatab, der finder sted hos den svagere part.

Under sterlingkriserne siden 1964 har valutaudstrømingen også fortrinsvis rettet sig mod USA og kontinentaleuropæiske lande med angiveligt »stærke« valutaer. Gennem et stærkt udbygget centralbanksamarbejde har det været muligt at recikulere midler, der forlod London til fordel for et af de andre centre. Herved kunne Englands valutareserver i det store og hele opretholdes intakt.

På samme måde har dollaren i presperioder kunnet opnå støtte.

En devaluering af sterling vil i denne situation betyde, at dollaren kommer til at bære et meget stort pres. Muligheden for en dollardevaluering – og hermed uden tvivl en verdensomspændende revaluering af guld – ville blive betragtet som mere sandsynlig. Dette ville øge guldefterspørgslen, der i forvejen havde et sådant omfang, at hele nytilgangen af guld gik til at tilfredsstille den private efterspørgsel. En reduktion af de globale officielle guldbeholdninger vil være faretruende for den nødvendige vækst i den internationale likviditet, der er baseret på de officielle guldbeholdninger.

Udfra det synspunkt at opretholde ordnede forhold på valutamarkederne og at undgå den destruktion af international likviditet, der finder sted ved omfattende omvekslinger af valutatilgodehavender med guld, måtte en devaluering af sterling betragtes som uønsket.

Mistilliden til steringkursen hænger sammen med det lave forhold, der i en længere årrække har været mellem Englands kortfristede valutatilgodehavender og guldbeholdning, og omverdens kortfristede tilgodehavender i England.

Englands kortfristede gæld har i de senere år været omkring fire gange større end valutareserverne. Gælden består dels af sterlingområdets valutabeholdninger, domineret af områdets centralbanker. Beholdningerne har

TABEL 3

Englands sterlinggæld

(i mill. £) ultimo

	1963	*1964*	*1965*	*1966*	*sept. 1967*
Centralbanker	2.294	2.413	2.354	2.620	2.628
Int. organisat.	627	991	1.481	1.656	1.439
Andre (private)	811	676	734	608	608
Ialt	3.732	4.080	4.569	4.884	4.675
heraf til £-området	2.509	2.462	2.363	2.388	2.312

Anm.: Bortset fra lokale myndigheders og finansieringsselskabers gæld. Nettotal.

Englands guld- og valutareserver

(i mill. £) ultimo

1963	*1964*	*1965*	*1966*	*sept. 1967*
942	827	1.073	1.107	1.003

Kilde: Bank of England quarterly review.

været svagt faldende over perioden og afspejler det underskud på betalingsbalancen, som også sterlingområdet som helhed har haft over for omverden. Det kan dog heller ikke udelukkes, at en vis omlægning af sterlingtilgodehavender til anden valuta har fundet sted i løbet af krisen.

Modsvarende dette fald har der dog fundet en betydelig forøgelse sted i den engelske gæld til internationale organisationer og til centralbanker uden for sterlingområdet, i forbindelse med støttearrangementer for sterling. På trods af stigningen i gælden har der kun været en mindre vækst i reserverne fra 1963 til 1967, på grund af det fortsatte betalingsbalanceunderskud. Endvidere skal det fremhæves, at den i tabel 3 foretagne opgørelser slet ikke omfatter de swapkreditter, som Bank of England har aftalt med en lang række centralbanker i forbindelse med den recirkulation af midler, der under kriser strømmer ud fra London.

Det engelske finanstidsskrift »The Banker« har i sit decembernummer (1967) resumeret Englands udestående forpligtelser i forbindelse med den internationale støtte til sterling. Opstillingen indeholder dels de offentliggjorte låneaftaler, andragende ca. 2 mldr. $ eller 684,3 mill. £ (efter devalueringen 798,3 mill. £), dels et skøn over udnyttelsen af swapaftalerne.

Det er ikke blevet oplyst, hvor stærkt disse swapaftaler er udnyttet. Skønnene varierer stærkt, fra 1 mldr. $ i London til 4 mldr. $ i Paris. Givet er det dog, at gælden i forbindelse med sterlingstøtten, som England stod med ved devalueringen, oversteg 3 mldr. $.

Et kortfattet resumé af de støtteaktioner, der siden 1964 er blevet iværksat for at redde sterling, understreger den høje grad af samarbejde, der er vokset frem mellem centralbankerne og internationale institutioner:

25. nov. 1964: Swapkreditter på ialt 3 mldr. $ åbnet hos en række centralbanker.
2. dec. 1964: Engelsk træk på Valutafonden på 1 mldr. $ til tilbagebetaling af korte lån. Trækket skulle være tilbagebetalt senest 1. dec. 1967.
Schweiz, der ikke er medlem af Valutafonden, ydede på egen hånd et lån på 80 mill. $.
12. maj 1965: Endnu et træk, på 1,4 mldr. $, på Valutafonden. Forfalder i 1970. Samtidig schweizisk lån på 40 mill. $.
11. sept. 1965: Swapaftaler på ialt 1 mldr. $ fornys hos andre centralbanker.
13. juni 1966: Baselgruppearrangementet til støtte ved nedgang i de oversøiske sterlinglandes tilgodehavender i London. 1 mldr. $.
13. sept. 1966: Swapaftalen med US Federal Reserve udvides med 600 mill. $ til 1.350 mill. $. Flere centralbanker indgår swapaftaler med Bank of England.
Marts 1967: Baselgruppearrangementet forlænges et år.
10. okt. 1967: En række store schweiziske forretningsbanker yder England et 1-årigt lån på 450 mill. SF (ca. 105 mill. $).
15. nov. 1967: BIS i Basel låner England 250 mill. $ til sidste afdrag på valutafondkreditten af 2. dec. 1964.

Det vides ikke med sikkerhed, hvornår den engelske regering tog sin endelige beslutning om nedskrivelsen af sterling. Det står nu klart, at beslutningen ikke, som oprindelig antaget, blev truffet over hals og hoved. Under forhandlinger mellem Ti-landegruppens ministre i dagene 15.–17. november 1967 forlød det, at England søgte om et yderligere lån på 3 mldr. $. Den engelske regering skulle imidlertid ikke have været villig til at påtage sig de forholdsregler til sanering af økonomien – læs: yderligere deflation – som kreditornationerne satte som nødvendig betingelse for yderligere støtte til sterling. I stedet meddelte England, at sterling ville blive devalueret den følgende dag.

I realiteten var fremgangsmåden dog næppe så dramatisk. Omstændigheder i forbindelse med skridtet tyder på, at England allerede var i fuld

TABEL 4

Den internationale støtte til sterling

	(i mill. $)
Til Valutafonden	1.522
- Schweiz	144
- BIS	250
Ialt lån	1.916
Swapaftaler:	
Med US Federal Reserve	1.350
- Baselgruppen	1.000
- Banque de France	150
- Andre	i. o.

Kilde: Bank of England quarterly review.

gang med underhåndsforhandlinger med de større industrilande om, hvor meget sterling kunne devalueres, uden andre betydende valutaer blev revet med. Beslutningen var altså allerede truffet, lån eller ikke lån. At sådanne forhandlinger har kunnet gennemføres i yderste hemmelighed viser også, at de større industrilande må være nået til den erkendelse, at endnu et forsøg på at redde sterling under de givne omstændigheder måtte være til mere skade end gavn. Det gjaldt nu om at realisere beslutningen med så lidt skade for det internationale valutasystem som muligt.

I realiteten passede alle brikkerne da også fint sammen, da devalueringsbeslutningen blev offentliggjort. Ingen andre betydende lande fulgte sterling. Sammenligner man med situationen omkring tidligere sterlingdevalueringer, får man indtrykket af en velkoordineret aktion.

Forlydender om den engelske låneanmodning i dagene umiddelbart før devalueringen må dels ses som en afledende manøvre for at berolige guld- og valutamarkederne, dels som et oplæg til den engelske premierministers kampagne for at neutralisere de indenrigspolitiske konsekvenser af beslutningen. I sin fjernsynstale efter offentliggørelsen af devalueringsbeslutningen fremholdt han, at England, i stedet for at underkaste sig sine kreditorers åg, havde valgt at bryde fri. »We are on our own now«. Når man tager i betragtning, at England samtidig med devalueringsbeslutningens offentliggørelse anmodede Valutafonden om en beredskabskredit på 1,4 mldr. $, der automatisk vil påføre landet international kontrol med hensyn til udformningen af sin økonomiske politik, står det klart, at åget næppe har været det afgørende for beslutningen.

Engelsk økonomi efter devalueringen

Da nedskrivningen af sterling med 14,3 pct. som ventet ikke fik følge af andre betydende industrilandes valutaer, har England mulighed for at kunne udmønte devalueringen gennem en forbedring af handelsbalancen.

I det omfang den ovenfor anførte analyse af den engelske eksportindustris situation er korrekt, har engelske eksportører nu mulighed for at øge deres profitmargin, udtrykt i sterling, hvis de fastholder deres priser i fremmed valuta. Dette skulle opmuntre til større investeringer i denne sektor af engelsk økonomi og muliggøre en øget salgsindsats og service. Mulighederne for aktiv priskonkurrence er forbedret.

Samtidig vil devalueringen resultere i, at priserne på importerede varer vil stige eller at udenlandske eksportører vil finde deres profitmargin presset ved salg til England.

Imidlertid vil den engelske eksport ikke opnå den fulde gevinst ved devalueringen. I det omfang eksporten indeholder importerede rå- og hjæl-

pestoffer, vil de højere importpriser øge de engelske produktionsomkostninger. Dette skønnes at ville øge eksportpriserne, udtrykt i sterling, med 3–4 pct.

Samtidig har regeringen som omtalt nedenfor reduceret den støtte, der ydes eksporterhvervene og samtidig øget selskabsskatterne. Herved reduceres devalueringsfordelen med yderligere 3 pct.

I gennemsnit kan man da regne med, at engelsk eksport i givet fald skulle kunne afsættes 7–8 pct. billigere på verdensmarkedet. Ved en priselasticitet på 2 som antages at gælde for engelsk eksport, skulle den afsatte mængde kunne øges med 14–16 pct.

Tilsvarende kan man beregne faldet i den engelske importmængde til 5–6 pct. Da et par af Englands største fødevareleverandører selv har devalueret, bliver prisvirkningen på den samlede import mindre end stigningen i værdien af ikke-devaluerede valutaer (der vil være 16,7 pct. ved en 14,3 pct. nedskrivning af sterling). Den beregnede prisstigning er derfor anslået til 10–12 pct. Da en priselasticitet på 1/2 antages at gælde for engelsk import, skulle man nå frem til anførte fald i importmængden.

Tager man hensyn til bytteforholdsforringelsen ved devalueringen, der kommer til at koste ca. 250 mill. £, skulle den engelske handelsbalance på årsbasis kunne forbedres med mindst 500 mill. £.

Forbedringen vil dog ikke kunne slå igennem med det samme, og da England straks vil mærke effekten af de højere importpriser, må man forvente, at handelsbalancen endnu i 1. halvår 1968 vil vise betydelige underskud. Allerede i 1969 skulle overskudet fuldt ud være slået igennem.

Det bør samtidig understreges, at denne positive udvikling må forudsætte, at de engelske pris- og omkostningsstigninger ikke overstiger udlandets. Devalueringsfordelen vil reduceres med 2 pct. for hver procent stigningen i det engelske omkostningsniveau i fremtiden overstiger udlandets.

Da regeringen allerede før devalueringen havde skønnet, at økonomien ville udvise en vækst, der på årsbasis andrager 3 pct., vil den ekspansive effekt, som udgår fra eksportsektoren, hurtigt kunne genskabe det høje interne efterspørgselsniveau, som vanskeliggør opretholdelsen af pris- og omkostningsstabilitet. For at få plads til den ekstra eksportefterspørgsel indenfor det snævre vækstpotentiel, er det nødvendigt at holde den indre efterspørgsel tilbage. Det skønnes, at denne efterspørgselsreduktion må ligge på 1 mldr. £. De herved frigjorte resourcer kan da anvendes i eksportsektoren, uden fare for omkostningsniveauet.

Regeringens strategi opererer dels med en kortsigtet stramning af finanspolitiken og en mere langsigtet plan for tilbageholdenhed på statsbudgettet.

Det kortsigtede program indeholder følgende punkter:

1. Reduktion af forsvars- og civile udgifter på ca. 200 mill. £ i 1968.
2. Præmier i medfør af Arbejdskraftskatten bortfalder for virksomheder

uden for udviklingsområder. Kompensation for erlagte indirekte skatter på eksportvarer ophører. Herved spares yderligere 200 mill. £.

3. Selskabsskatterne forhøjes fra 40 til 42½ pct. Ekstraindtægten er anslået til 95 mill £.

Straks efter devalueringen sattes en række pengepolitiske foranstaltninger i kraft:

4. Diskontoen hævedes fra 6½ til 8 pct.
5. Bankernes udlån til andet end eksportformål begrænsedes, og
6. Afbetalingsbestemmelserne strammedes atter.

På længere sigt vil regeringen nedskære eller udskyde visse offentlige projekter, der er særlig udgiftskrævende:

7. Udbygningen af skolevæsenet vil blive udsat til efter 1970.
8. Sundhedsvæsenet vil begrænse en række gratis ydelser.
9. Mindre vigtige offentlige anlægsarbejder vil blive udskudt, og
10. Militære baser i Mellem- og Fjern-østen vil blive opgivet i 1970.

Det langsigtede program skulle i 1970 betyde en udgiftsformindskelse på 1 mldr. £. Især det sidste punkt vil direkte få indflydelse på den engelske betalingsbalance. Som oven for omtalt har ikke mindst de offentlige løbende udgifter i forbindelse med Englands rolle som verdensmagt været medvirkende til underskudene i de senere år.

Det kortsigtede problem for England bliver i 1968 at begrænse løn- og omkostningsstigninger til et minimum. Prisstigningerne i kraft af importvarernes fordyrelse vil betyde et fald i reallønnen på ca. 3 pct., svarende til en reduktion i den indre efterspørgsel på 500 mill. £. Den engelske indkomstpolitik har ikke haft synderlig succes i perioden efter lønnedfrysningen fra juli 1966–67. Et nyt løn- og prisstop vil ikke være særligt hensigtsmæssigt i perioden efter devalueringen, hvor hele prisstrukturen skal finde sit nye leje. Fagforeningerne vil næppe vise sig samarbejdsvillige i denne henseende, selv om TUC nok vil gå med til en mere moderat lønstigning for at bakke Labourregeringens program op.

USA's nye betalingsbalanceprogram (se nedenfor) vil få en vis negativ virkning på de engelske betalingsbalanceudsigter for 1968. Programmet er imidlertid udformet på en sådan måde, at det tager hensyn til Englands nære erhvervsmæssige tilknytning til USA.

Udviklingen på det internationale valutamarked

Som forventet meddelte en række lande indenfor sterlingområdet straks efter det engelske skridt, at dette ville blive fulgt for deres vedkommende på grund af landenes snævre tilknytning til England. Dette gjaldt således Irland, Gibraltar, Malta, Cypern, den Sydarabiske Føderation, Seychellerne, Malawi, Gambia, Sierra Leone og en række mindre, tidligere engelske om-

råder i Mellemamerika og Caribiske hav [1]). Hong Kong og Fiji fulgte straks England, men revaluerede et par dage senere, så den endelige devaluering blev betydelig mindre. New Zealand og Ceylon devaluerede mere end sterling, med ca. 20 pct.

Uden for sterlingområdet fulgte kun Danmark, Spanien, Israel og Island Englands eksempel. I alle tilfælde var egne økonomiske vanskeligheder hovedårsagen og den engelske devaluering har i højere grad været et påskud end den egentlige årsag til skridtet.

Englands aftagende rolle i verdensøkonomien ses især af, at en række lande inden for sterlingområdet undlod at følge England, selvom disse lande måtte konstatere tab på den betydelige andel af deres valutabeholdninger, de holder i sterling. Dette kan tydes som en begyndelse til opløsningen af sterlingområdet som en økonomisk enhed. En sådan opløsning vil være en lettelse for England under landets forsøg på at vinde indpas som fuldt medlem i Fællesmarkedet.

Guldprisen under tryk

Lykkedes det således de store centralbanker i fællesskab at gennemføre sterlingdevaluringen som en velkoordineret aktion der viser hvor langt man i de senere år er kommet med det multilaterale valutsamarbejde, har udviklingen på det internationale guldmarked i perioden efter devalueringen afsløret en usikkerhed i myndighedernes holdning, der må give anledning til uro.

Som tidligere omtalt i oversigterne over det internationale likviditetsproblem (sidst i »Økonomi og Politik«, 1967, nr. 3, side 308–310) har den private guldefterspørgsel i 1966 og 1967 oversteget tilgangen til markedet af nyt guld. For at fastholde prisen på 35 $ pr. ounce har de store centralbanker igennem guldpool'en i London måtte sælge ud af deres guldbeholdninger.

Som omtalt ovenfor er den private efterspørgsel efter guld i høj grad afhængig af tilliden til opretholdelsen af dollarens guldværdi, i praksis udtrykt ved USA's villighed til fortsat at fastholde guldprisen på det internationale marked. Det rentetab, private udsættes for ved at købe guld kan kompenseres ved en væsentlig forhøjelse af guldprisen, svarende til en devaluering af dollaren. Når efterspørgslen på det internationale guldmarked overstiger det normale udbud fra guldproducenterne, kan prisen kun fastholdes, sålænge centralbankerne er villige til at lukke hullet mellem udbud og efterspørgsel. Når de officielle guldreserver slipper op, må prisen da kunne finde

[1]) Britisk Honduras, Guyana, Jamaica, Bermuda, Trinidad og Tobago, Barbados, Antiqua og Mauritius.

et naturligt leje. Endda er det yderst tvivlsomt, om centralbankerne virkelig er villige til at lade deres lagre tømme. En række europæiske lande har gulddækningsregler for deres seddelomløb, som ikke uden videre kan suspenderes. Størrelsen af centralbankerne guldbeholdning giver derfor intet fingerpeg om, hvornår støtten til guldprisen ophører.

De store industrilande, der gennem Londons guldpool samarbejder om at opretholde guldprisen, har med én undtagelse været enige om nødvendigheden af en fast guldpris, hvis det internationale valutasystem skal opretholdes intakt. Den franske regering har imidlertid i de senere år været tilhænger af en væsentlig forhøjelse af guldprisen. Frankrig har efter USA den største officielle guldbeholdning uden for østbloklandene. Den franske holdning er ikke blevet ved proklamationer. I 1966, da landets valutareserver var voksende, vekslede det sin overskydende dollarbeholdning til guld i USA, til amerikanernes fortrydelse.

Sålænge Frankrig var aktiv deltager i guldpool-arrangementet var denne guldvekslingspolitik en relativ ufarlig provokation. Men siden juni 1967 har Frankrig ikke været villig til at betale sin andel af pool'ens tab. Landet har på grund af udviklingen på sin betalingsbalance i 1967 ikke haft overskydende dollars til guldkøb i USA, og Frankrig tillægger det øjensynlig stor betydning, at landets guldbeholdning ikke reduceres.

Den franske udtræden af guldpool'en som aktivt medlem blev ikke offentliggjort på det tidspunkt og skridtet blev ikke tillagt større vægt. USA overtog landets forholdsvis ringe andel af salget, og pool'en fortsatte sin virksomhed, som om intet var hændt.

Ved offentliggørelsen af den britiske devaluering brød en guldkøbsbølge som forventet frem på markedet. Den kunne forventes at fortsætte indtil det stod klart, hvilke valuta'er, der ville følge England. På dette tidspunkt valgte de franske myndigheder at lade deres manglende støtte til den hårdt betrængte guldpool sive ud til offentlighedens kundskab. En stor fransk avis kunne, foruden denne oplysning fortælle, at pool'en siden Frankrigs udtræden i juni havde tabt guld for 700 mill. $ og at to andre centralbanker havde besluttet at følge Frankrigs eksempel.

Virkningen af disse indiskretioner udeblev ikke. Et par dage senere var pool'ens salg oppe over 100 mill. $. Heroverfor stod en »normal« daglig omsætning på 5 mill. $ i tiden før sterlingdevalueringen.

Frankrig havde opnået at sætte krisen i nær forbindelse med usikkerheden om det internationale betalingssystem. Blandt private var der nu alvorlig tvivl om dollarens fortsatte værdi. Chancen for en udbytterig spekulation meldte sig.

For at fjerne denne usikkerhed, der havde skabt helt usete forhold på guldmarkedet, mødtes centralbankerne fra de aktive guldpoollande (USA, England, Tyskland, Italien, Holland, Belgien og Schweiz) den 26. november

1967 i Frankfurt, hvorfra der udsendtes en officiel erklæring, der fastslog disse landes ubrydelige sammenhold om opretholdelsen af guldprisen på 35 $ pr. ounce og forsikrede om fortsat samarbejde for at opretholde ordnede forhold på guld- og valutamarkedet.

Deklarationen virkede. Efterspørgslen faldt brat, selv om pool'en stadig måtte sælge for at holde prisen. Ingen var dog i tvivl om, at spekulanterne havde trukket sig bort fra markedet.

Det skulle dog vise sig, at de ikke havde trukket sig langt bort. I den højspændte situation skulle der ikke megen officiel kluntethed til for at undergrave tilliden til centralbankernes forsikring. Under et ordinært møde i begyndelsen af december 1967 mellem centralbankchefer hos Bank of International Settlements (BIS) i Basel blev situationen på guldmarkedet diskuteret. Det forlød, at der var blevet forelagt forslag, der skulle standse spekulative køb. Dette syntes at blive understreget ved den amerkanske vicefinansministers tilstedeværelse i et forum, hvor han normalt ikke hørte til. Rygtet lød, at man havde planer om at standse salg fra guldpool'en til andre end centralbanker. Den private efterspørgsel skulle henvises til andre markeder, hvor prisen måtte finde sit eget leje. Dette ville i realiteten betyde, at guldprisen forhøjedes, selv om dollaren ikke officielt devalueredes.

Der blev uden tvivl blandt mange andre muligheder diskuteret et sådant skridt på Baselmødet, men centralbankchefernes indstilling har været negativ. Mødets resultat blev enkle justeringer, der skulle forhindre direkte spekulation, som termins- og kreditsalg af guld. Offentligheden havde imidlertid fået det indtryk, at Frankfurterdeklarationen af 26. november ikke skulle tages alvorlig. Guldpool'ens salg nåede atter op på rekordniveauet, med en omsætning, der oversteg 100 mill. $.

Denne gang måtte der en kraftigere deklaration til at bremse spekulationen. Den 16. december udsendte den amerikanske finansminister og Federal Reserve Boards formand en fælleserklæring, der gentog, at USA sammen med de andre aktive guldpoolmedlemmer stod fast på en uforandret guldpris og at denne ville blive opretholdt på sædvanlig måde gennem guldpoolens intervention på det frie guldmarked. Erklæringen eller de tilstundende julehelligdage bragte atter markedet til ro. Der herskede dog ingen illusioner om, at købspresset var manet i jorden. Den 1. januar 1968 offentliggjorde den amerikanske præsident derfor et nyt betalingsbalanceprogram, der skulle understrege, at der lå realitet bag erklæringen af 16. december.

USA's nye betalingsbalanceprogram

Som før omtalt er det kroniske amerikanske betalingsbalanceunderskud hovedårsagen til den mistillid til dollaren, der vil give sig udslag i stigende

guldefterspørgsel. I modsætning til England har USA et overskud på sine løbende poster, men valutaudgifterne i forbindelse med officielle hjælpeydelser, amerikanske virksomheders udlandsinvesteringer og finansielle institutioners långivning til omverden overstiger de løbende posters overskud. Dette giver omverden en stadig forøgelse af dens dollartilgodehavender. Tilliden til dollarens værdi betyder i denne sammenhæng tro på, at USA vil være villig til at indløse disse dollars med guld til den fastsatte pris. Da omverdens dollartilgodehavender er ca. tre gange større end USA's guldbeholdning, kan man forestille sig en situation, hvor guldbeholdningen slipper op og indløsning derfor umuliggjort. Da dollarbeholdningerne i omverden stiger hvert år og USA's guldbeholdning samtidig mindskes, f. eks. gennem støtten til guldpool'en, må tilliden af sig selv undergraves. USA har i en række år befundet sig i en ond cirkel, hvor betalingsbalanceunderskudet medfører guldtab, f. eks. når andre centralbanker veksler dele af deres stignede dollarbeholdninger om til guld i USA. Disse guldtab øger usikkerheden og USA må da ofre endnu mere guld gennem støtte til guldpoolen.

Siden 1961 har den amerikanske regering søgt at begrænse underskudet på betalingsbalancen. I de senere år er dette forsøg blevet intensiveret. Gennem renteudligningsskat på lån, optaget i USA, frivillige begrænsninger af amerikanske virksomheders udgifter til direkte investeringer i omverden og krav om tilbageholdenhed ved amerikanske finansielle institutioners udlandsaktivitet er det lykkedes at begrænse en del af dollarudstrømningen.

Betalingsbalanceprogrammets besparelser er dog blevet mere end opvejet af den væsentlige forøgelse af USA's udgifter i forbindelse med engagementet i Vietnam. Da regeringen ikke har været i stand til at tilpasse den indenlandske økonomi, så udgifterne på anden måde kunne dækkes – f. eks. gennem en kraftig stramning af finanspolitiken, har underskudet i 1967 været rekordstort. Underskudets størrelse var endnu under stormløbet på det internationale guldmarked ikke kendt og i realiteten ville offentliggørelsen helt slå bunden væk under tilliden til myndighederne, hvis der ikke straks gaves sikkerhed for, at dollarudstrømningen i fremtiden hørte op.

I de seks uger, der forløb fra Englands devaluering til proklamationen af det nye betalingsbalanceprogram, faldt USA's guldbeholdning med knap 1 mldr. $ mod et fald på 250 mill. $ i hele den forløbne del af 1967. Dette svarer til et »run« på dollaren.

I sin forelæggelse af det nye betalingsbalanceprogram den 1. januar 1968 er det forhåbentlig lykkedes den amerikanske regering at komme et endnu alvorligere stormløb i forkøbet. Samtidig med, at præsidenten gav meddelelse om et underskud på betalingsbalancen for 1967 på 3,5–4 mldr. $ – tre gange så stort som i 1966 – fremlagde han en skitse, der i 1968 skulle reducere underskudet med 3 mldr. $.

Skitsen indeholder 5 punkter:

1. Amerikanske virksomheder må ikke eksportere kapital til direkte investeringer i Kontinentaleuropa. I England, Canada og Australien må de årlige investeringsbeløb kun udgøre 65 pct. af de i det foregående år udførte midler. I udviklingslande er der mulighed for at foretage investeringer med kapital, eksporteret fra USA, der ligger lidt over sidste års niveau.
2. Amerikanske finansielle institutioner skal reducere deres långivning til Kontinentaleuropa med 40 pct. og i øvrigt begrænse deres udenlandske kreditgivning mest mulig.
3. Offentlige udgifter til stationering af tropper i Europa og til udviklingshjælp vil blive reduceret.
4. Turistudgifter vil blive søgt begrænset.
5. Handelsbalanceoverskudet vil blive søgt øget, muligvis gennem eksportpræmier og importafgifter, hvilket svarer til en kamoufleret devaluering.

Reaktionerne på det nye amerikanske betalingsprogram har været blandede. England frygter, at saneringen af betalingsbalancen vil blive vanskeliggjort. Frankrig, der ofte har givet udtryk for sin utilfredshed med den amerikanske investeringsvirksomhed i Europa, har reageret overraskende negativt. Derimod har de andre Fællesmarkedslande hilst det amerikanske skridt med tilfredshed, selv om det erkendes, at især Fællesmarkedet vil lide under følgerne.

På guldmarkedet virkede programmet beroligende. Efterspørgslen efter guld er dog ikke ophørt og der er næppe tvivl om, at tilliden til guldprisens fastholdelse først vil være til stede, når USA kan dokumentere at betalingsbalancen nærmer sig ligevægt.

De videre perspektiver for verdensøkonomien, hvis denne ligevægt opnås, er usikre. For at undgå, at likviditetsmangel skal medføre en verdenskrise er det vigtigt, at forslaget om specielle trækningsrettigheder på Valutafonden gennemføres snarest muligt.

P. W.
19. 1. 1968

DEN DANSKE ØKONOMISKE SITUATION

DEVALUERINGEN

I sidste nummer af Økonomi og Politik lagde jeg i kvartalsoversigten hovedvægten på en omtale af betalingsbalancen. I den forbindelse blev forholdene omtalt, især fra 1960 og fremefter. I konklusionen blev der refereret til en udtalelse fra Det økonomiske Råd [1]) om, at det i de kommende år meget vel kan blive stadig vanskeligere at opretholde både den fulde beskæftigelse og acceptable betalingsbalanceforhold. Hertil blev der føjet nogle betragtninger om, at i en sådan tilspidset situation måtte man tvinges til at overveje muligheden af en devaluering. Den sidste oversigt var underskrevet den 26. oktober, og en lille måned senere devaluerede England.

Den engelske devaluering på 14,3 pct. blev fulgt af en dansk devaluering på 7,9 pct. Begge procenter er defineret således, at de betegner nedgangen i den dollarmængde, man kan købe for en given mængde af den devaluerende valuta. Den danske devalueringssituation blev kompliceret ved, at vi kun fulgte pundet delvis. Over for England blev resultatet af de to devalueringer en appreciering. Den væsentlige betydning heraf er, at landbruget måtte regne med en indtægtsnedgang. På devalueringstidspunktet måtte man vel også regne med, at dansk industri navnlig inden for EFTA ville møde hårdere konkurrence fra den engelske industri. Den sidste virkning er dog på kort sigt næppe følelig. Forskellen mellem de to devalueringssatser formindskes i realiteten noget ved, at England samtidig med, at det devaluerede, ophævede nogle forskellige former for eksportsubsidier. Hertil kommer, at det er en udbredt iagttagelse, at de engelske eksportvirksomheder i stort omfang benyttede devalueringen som en chance til at forbedre rentabiliteten. Man satte priserne i £ op, således at priserne på eksportmarkederne forblev uændrede. Herved undlod man således at benytte devalueringen til via prisnedsættelser i de fremmede valutaer at opnå fremgang i de eksporterede mængder. På kort sigt vil det således ikke mærkes, at devalueringen har givet den engelske eksport en forøget konkurrenceevne. På lidt længere sigt er det dog muligt, at den forbedrede rentabilitet i de engelske virksomheder vil give disse mulighed for gennem en intensiveret salgsindsats at give deres varer en større markedsandel.

Hvad angår Norge, Sverige, U.S.A. og fællesmarkedslandene blev den

[1]) Fra »Konjunktursituationen i efteråret 1967«.

danske devaluering effektiv med 7,9 pct. Dette betyder, at landbrugets tab på englandseksporten opvejes noget. Vigtigst er det dog, at omkring 9/10 af industrieksporten blev gunstigere stillet. Det må siges at være et af de største spørgsmål i den nuværende økonomiske situation, hvormeget denne fordel vil betyde for betalinsbalanceudviklingen og beskæftigelsesudviklingen i 1968 og på længere sigt.

Når devalueringen stort set kan siges at komme industrieksporten til gode, så må man sige, at det var den devaluering, der var brug for, da det er indenfor dette område, at der er ekspansionsmuligheder. Som omtalt detailleret i sidste kvartalsoversigt har den økonomiske situations vanskelighed været, at hvis man med den givne produktivitetsstigning skulle opretholde den fulde beskæftigelse, måtte man i stigende omfang lade efterspørgslen være stimuleret indefra, idet det ikke var muligt med det herskende omkostningsniveau at eksportere så meget, at der kunne opnås balance i samhandelen med udlandet. Der, hvor omkostningsniveauet er af særlig betydning, er i de eksporterende industrivirksomheder. Naturligvis er omkostningsniveauet også af betydning for landbruget, men her er det mere landbrugernes indkomstforhold end valutaindtjeningen, der påvirkes. For industrien skulle et lavere omkostningsniveau give en reel mulighed for at eksportere mere og, selv om dette opnås ved prisnedsættelser i fremmed valuta, så meget mere, at valutaindtjeningen sættes i vejret.

Der rejser sig nu flere spørgsmål. Forudsat at den danske industri i en længere periode kunne nyde godt af den fordel, der ligger i devalueringen, er denne da stor nok? Hvordan vil eksportvirksomhederne reagere på devalueringen? Vil devalueringens fordel blive meget kortvarig?

Det første spørgsmål er vel nærmest umuligt at besvare. Som omtalt i sidste kvartalsoversigt er det danske omkostningsniveau steget ret stærkt siden 1960. Om Danmark er kommet så meget foran, at det skulle opvejes ved, at omkostningsniveauet nu sænkes, regnet i dollars med 8 pct., er der vel ingen, der kan besvare. I den forbindelse må man også huske, at det stærkt stigende omkostningsniveau år for år, eller om man vil måned for måned kan have haft ganske små virkninger, der summeret op betød, at situationen i slutningen af 1967 var vanskelig. Hele denne proces kan ikke ophæves med et slag. Eksport af industrivarer afhænger ikke alene af prisfastsættelsen, men også af salgsarbejde og indarbejdethed på eksportmarkederne. Disse forhold forleder ofte til udtalelser i retning af, at eksporten ikke afhænger af omkostningsniveauet, men kun af konjunktursituationen i vore aftagerlande. Hvis konjunkturen her er god, så kan man afsætte, hvad det skal være, og omvendt kan man ved dårlige konjunkturer ikke begrænse faldet i eksporten, uanset til hvilke priser man kan tilbyde sine eksportvarer. Disse betragtninger kan næppe være holdbare. Det, der kan være

rigtigt, er, at ændrede eksportpriser (relativt til konkurrenternes) ikke ad statistisk vej kan påvises på kort sigt at have en sikker betydning for de eksporterede mængder.

Derfor kan det danske omkostningsniveau også meget vel have været for højt i slutningen af 1967, uden at man derfor skal vente, at devalueringen straks genopretter ligevægt på betalingsbalancen. Dette er imidlertid ikke noget argument mod at devaluere, hvis det på længere sigt er nødvendigt for at opnå balance, at omkostningsniveauet sænkes med lad os sige 8 pct.

I forbindelse med diskussionen af, hvor hurtigt en devaluering virker, er også det andet rejste spørgsmål: om, hvordan virksomhederne reagerer på devalueringen, vigtigt. Hvis virksomhederne, som det er nævnt om de engelske virksomheder, blot lader deres priser regnet i fremmed valuta være uændrede, er det i hvert fald givet, at der ikke kommer nogen hurtig virkning af devalueringen. Hvis virksomhedernes rentabilitet er så trængt, at de med begærlighed griber chancen for at afsætte uændrede mængder til højere kronepriser, så må dette tyde på, at en del af den produktion, der er eksporteret, har været tabgivende. Da tabgivende produktion efterhånden vil blive opgivet, må devalueringens virkning i dette tilfælde hovedsageligt være, at yderligere tilbagegang forhindres eller bremses. Det kan i øvrigt oplyses, at Danmarks Statistik efter devalueringen har indsamlet materiale om, hvordan industrivirksomhederne har fastsat deres priser efter devalueringen. Desværre foreligger resultatet af denne undersøgelse ikke endnu.

Endelig skal det sidste spørgsmål om muligheden for at bevare devalueringens fordel tages op. Hvis man mener, at devalueringen vil give så megen inflation, så den er spist op på et år eller endnu hurtigere, kan der heri ligge et argument for, at det havde været bedre at undlade devalueringen. Ganske vist kan man hævde, at så havde man dog fået en midlertidig fordel, men hvis der først er kommet forøget gang i inflationen, kan man forudse endnu større vanskeligheder ved senere at bremse den igen. Til støtte for dette synspunkt kan det også anføres, at det indenlandske omkostningsniveau havde vist en aftagende stigningstakt i tiden op til devalueringen. Hvis man stod foran en stabilisering af lønninger og priser, kunne man i løbet af nogen tid have opnået devalueringens fordele ved at lade udlandets omkostningsniveau løbe foran i stigninger. Jeg skrev i sidste nummer af Økonomi og Politik, at hvis en devaluering skulle virke efter hensigten, ville det nok være nødvendigt med en sådan stramning af den økonomiske politik, at der i en periode blev en stigende arbejdsløshed. Tankegangen var den, at kun herigennem kunne lønstigningen bremses. Arbejdsløshed må antages at virke bremsende både på lønkrav og på den løbende lønglidning.

Nu kom der efter devalueringen det nye ind i billedet, at lønmodtager-

organisationerne erklærede sig villige til at give afkald på en dyrtidsportion. Det betød, at man i princippet og i et vist omfang erklærede sig indforstået med, at forholdet mellem priser og lønninger ændrede sig, således at rentabiliteten i virksomhederne kunne blive forbedret samtidig med, at omkostningsstigningen blev bremset. Nu er det muligt, at det ville have været bedre at tilbyde afkald på 2 dyrtidsportioner end på 1 portion. I princippet var der dog peget på en formel, hvorefter der skulle være muligheder for på længere sigt at forbedre vilkårene for eksporten, uden at det skulle være nødvendigt at stramme den økonomiske politik så meget, at der ville komme en væsentlig stigning i ledigheden.

Den efterfølgende politiske udvikling ændrede imidlertid atter forholdene, idet man kan sige, at folketinget undlod at modtage det givne tilbud. Uden at dette bliver et politisk indlæg, kan man dog godt forfølge disse ting lidt længere. I dag er situationen den, at der er udløst 2 dyrtidsportioner af januarpristallet, og at disse efter reglerne skal komme til udbetaling til marts. Der er således intet til hinder for, at tanken om at destruere en dyrtidsportion stadig kan realiseres. Mig bekendt er der op til og efter valget ikke sagt noget, der med 100 pct.'s sikkerhed udelukker, at lønmodtagerne kan genfremsætte deres tilbud, og at det folketing, der er resulteret af valget den 23. januar, kan modtage dette tilbud. Man må således sige, at den aktuelle økonomiske situation i væsentlig grad er præget af et politisk spørgsmålstegn. At det vil være lettere at komme igennem med en fuld beskæftigelsespolitik, hvis der vises så megen tilbageholdenhed som overhovedet muligt med hensyn til pengelønstigninger, er givet.

DEN ØKONOMISKE SITUATION I ØVRIGT

I »økonomisk oversigt 1967«, et nummer af Statistiske Efterretninger, har Danmarks Statistik givet en oversigt over forholdene i 1967, der delvis er bygget på skønnede tal.

Det private forbrug skønnes i 1967 at være steget med ca. 10 pct. Da prisniveauet er steget med 7 pct., er den reale forbrugsstigning ca. 3 pct. Det offentlige forbrug er steget noget kraftigere.

De samlede investeringer er steget med ca. 11 pct. i løbende priser, hvilket er noget mere end stigningen fra 1965 til 1966. Stigningen er båret af et større boligbyggeri, og for de erhvervsmæssige investeringers vedkommende af et større byggeri af kontor- og butiksejendomme. Også for landbrugets avlsbygninger er der en stigning til trods for de dårlige rentabilitetsforhold i erhvervet. Derimod er investeringer i fabrikker og værksteder kun steget svagt, ligesom stigningen i maskininvesteringer har været svag og med en faldende tendens.

Eksporten er i de 3 første kvartaler af 1967 øget med 3 pct. i forhold til året før. Den lave procent skyldes især et fald i landbrugseksporten på 4 pct. Industrieksporten er steget med 10 pct. Denne procent bliver lidt lavere, når der ses bort fra salget af skibe.

Over for efterspørgslen står produktionen eller bruttonationalproduktet og importen. Produktionen er steget med godt 9 pct. i løbende priser og ca. 3 pct. i faste priser. Industriproduktionen i faste priser ligger i de første 3 kvartaler af 1967 4–5 pct. over niveauet året før. Produktionsfremgangen inden for bygge- og anlægsvirksomhed er noget større og inden for de øvrige erhverv noget mindre. I landbruget er produktionen i mængder faldet.

Importen steg i 1967 med ca. 7 pct. Ved betragtning af eksporttallene og importtallene er det iøjnefaldende, at de største stigninger falder inden for EFTA. Af en vareimportstigning på 985 mill. kr. i årets første 3 kvartaler faldt 669 mill. kr. på EFTA og vareeksporten til samme område steg med 551 mill. kr., medens hele vareeksporten kun steg med 358 mill. kr. Det kan endvidere bemærkes, at den udvidede handel inden for EFTA området i stor udstrækning er karakteriseret ved, at der sælges og købes flere færdigvarer. Dette tyder således på, at arbejdsdelingen inden for EFTA bliver udbygget. Derimod rummer denne udvikling ingen perspektiver i retning af en dansk betalingsbalanceforbedring.

I følgende tabel vises de summariske tal for rådighedsbeløb, produktion og vare- og tjenestebalanceunderskud i løbende priser.

Løbende priser	1965	1966	1967 (skøn)	Stigning 1966–1967
		mill. kr.		pct.
Forbruget	54,7	60,8	67,5	11
Investeringerne	22,1	23,6	25,6	9
Ialt	76,8	84,4	93,1	10
Nationalproduktet	75,8	83,4	91,8	9
Underskud over for udlandet	1,0	1,0	1,8	80

Gennem den store indenlandske efterspørgel er beskæftigelse i 1967 fortsat opretholdt på et højt niveau. I årets første måneder var beskæftigelsen væsentligt bedre end året før, men efter 1. kvartal er billedet vendt. Da den spekulationsprægede efterspørgsel i forbindelse med merværdiafgiftens indførelse var afsluttet, blev ledigheden betydeligt større end i 1966.

Den gennemsnitlige ledighed ifølge de ugentlige opgørelser

	Arbejdsmænd		Byggefag		Andre mænd		Kvinder		I alt	
	1000 ledige	Pct.	1000 ledige	Pct.	1000 ledige	Pct.	1000 ledige	Pct.	1000 ledige	Pct.
1966:										
Oktober	3	1,2	–	0,3	3	0,9	1	0,7	7	0,9
November ...	7	3,2	1	1,5	3	1,0	2	0,9	13	1,7
December ...	18	7,6	2	4,4	6	1,8	5	2,6	31	3,9
1967:										
Januar	22	9,3	2	5,0	6	1,9	3	1,4	33	4,2
Februar	21	9,0	2	4,4	6	1,8	3	1,3	32	4,0
Marts	15	6,4	1	2,3	5	1,6	3	1,5	24	3,1
April	11	4,5	1	1,4	4	1,4	2	1,0	18	2,2
Maj	5	2,2	–	0,5	3	1,1	2	0,9	10	1,3
Juni	4	1,6	–	0,5	3	0,8	1	0,6	8	1,0
Juli	5	2,1	–	0,2	3	0,9	1	0,6	9	1,1
August	6	2,3	–	0,3	3	1,1	1	0,7	10	1,3
September ...	8	3,4	1	1,3	5	1,6	2	0,9	16	1,9
Oktober	13	5,4	1	2,7	7	2,1	3	1,5	24	3,0
November ...	13	5,7	2	3,4	7	2,5	4	1,8	26	3,3
December ...	29	12,3	6	9,7	12	3,9	8	5,1	55	7,2

L. L.
28. 1. 1968

POLITISK KRONIK

UDLANDET

Oktober 1967

1. – Ved landdags(senats)valget i Bremen lider socialdemokratiet et nyt nederlag ved landdagsvalgene siden dannelsen af forbundskoalitionsregeringen med de kristelige demokrater i efteråret 1966. De opnår kun 46 (1963: 54.7) pct. af stemmerne og 50 (58) mandater. De kristelige demokrater får 29.5 (28.9) pct. og 32 (30) mandater og de frie demokrater, der i Bremen har dannet koalitionsregering med socialdemokraterne, 10.5 (8.4) pct. og 10 (8) mandater. Endvidere opnår Adolf von Thaddens nationaldemokratiske parti 8.84 pct. af stemmerne, hvilket giver 8 mandater.

NPD har hermed i løbet af et års tid fået repræsentation i 6 af enkeltstaternes parlamenter. Det tyske parti, dannet af Fritz Thielen, der er udstødt af NPD, og den venstreorienterede tyske fredsunion opnår ikke de 5 pct. af stemmerne, der er en betingelse for repræsentation.

2. – Den tidligere græske ministerpræsident Panayotis Kanellopoulos (se 3/4) sættes i husarrest på grund af kritiske udtalelser om regeringen. – 5. Fhv. ministerpræsident Georgios Papandreou's husarrest ophæves. – 20. Det meddeles i Athen, at ministerpræsident Kollias over for amerikanske journalister har udtalt, at folkeafstemningen om den nye forfatning vil blive afholdt i august eller september 1968. Kommissionsudkastet til en ny forfatning vil foreligge 15/12, hvorefter regeringen vil udarbejde den endelige tekst, sandsynligvis i løbet af 6 måneder. Tidspunktet for afholdelse af valg til parlamentet vil afhænge af den videre udvikling, bl. a. skabelsen af institutioner, som ifølge den nye forfatning vil være en forudsætning for afholdelse af valg. – 26. Kong Konstantin opfordrer i Saloniki officererne til at afholde sig fra enhver indblanding i anliggender, der er uforenelig med deres officerspligter.

Syd Vietnams konstituerende nationalforsamling godkender med 58 stemmer mod 43 præsidentvalget 3/9 og sætter sig dermed ud over undersøgelsesudvalgets forslag om at nægte godkendelse på grund af uregelmæssigheder ved valget. – 22. foregår valg til parlamentets andetkammer. Valgdeltagelsen opgives til ca. 75 pct. (Senatsvalg foregik 3/9 samtidig med præsidentvalget). – 31. Nguyen Van Thieu og Nguyen Cao Ky indsættes i embederne som henholdsvis præsident og vicepræsident. Nguyen Van Loc bliver ministerpræsident.

Lederen af den føderale regering i Nigeria, generalmajor Gowon udtaler, at efter afslutningen af borgerkrigen i Biafra (se 21/9) vil Ibostammen, der udgør flertallet i Øst Nigeria, igen kunne indtage sin retmæssige plads i den nigerianske føderation. – 4. Fra Lagos meldes, at forbundstropper har indtaget Enugu, hovedstaden i det løsrevne Biafra.

2. – 6. – Det engelske arbejderparti afholder sin årlige kongres i Scarborough. På kongressen lykkes det finansminister Callaghan, omend kun med et lille flertal, at opnå godkendelse af regeringens økonomiske politik. Derimod vedtager kongressen trods udenrigsminister George Browns modstand resolutioner, der op-

fordrer til fuldt ud at tage afstand fra USA's Vietnampolitik og udtaler sig for udelukkelse af Grækenland fra NATO og andre internationale og europæiske organisationer. Også her er flertallet dog kun ringe. Med 2/3 af de afgivne stemmer vedtages en resolution, der støtter regeringens ansøgning om Storbritanniens optagelse i EEC.

6. – Det internationale Røde Kors meddeler, at de europæiske lejetropper i og ved Bukavu i det østlige Congo, som under ledelse af major Jean Schramme i sommer deltog i oprøret mod centralregeringen i Kinshasa, er gået ind på at lade sig evakuere.

8. – Lord Attlee (Clement R. Attlee), Storbritanniens premierminister 1945–51 og vicepremierminister i Winston Churchills krigskabinet 1940–45, afgår ved døden, 84 år gammel.

9. – Indonesien suspenderer de diplomatiske forbindelser med Kina efter gentagne optøjer ved den indonesiske ambassade i Peking.

10. – Chefen for den bolivianske hærs 8. division meddeler, at guerillalederen Ernesto »Che« Guevara (se 31/7), tidligere cubansk industriminister og Fidel Castros højre hånd, er fundet dræbt efter en træfning mellem guerillaen og bolivianske tropper 8/10. – 15. Fidel Castro erklærer, at han er kommet til den overbevisning, at meddelelsen om Guevaras død er rigtig.

11. – Israels ministerpræsident Levi Eshkol udtaler på en pressekonference, at Sovjetunionen har erstattet Ægypten 80 pct. af de fly og tanks og af det artilleri, der gik tabt under 6 dages krigen med Israel i juni, og at Syriens rustninger nu er omtrent på førkrigsniveau. Herved er magtbalancen i Mellemøsten forrykket, og det er derfor mere nødvendigt end nogensinde, at Israel får lov til at købe våben hos vestmagterne. – 21. Den israelske destroyer Eilat sænkes af den ægyptiske flåde med sovjetbyggede raketter. – 22. En sovjetisk delegation under ledelse af viceforsvarsminister, marskal Sokholov er ifølge Cairo-dagbladet Al Ahram ankommet til Ægypten. – 24. Israelsk artilleri skyder de 2 ægtyptiske olieraffinaderier ved Suez, der dækker 80 pct. af den ægyptiske raffinaderikapacitet, i brand og beskadiger svært en gødningsfabrik og havneanlæg. – 24. Efter anmodning af Israel og Ægypten træder sikkerhedsrådet sammen for at drøfte den seneste udvikling i Mellemøsten. 25/10 vedtager rådet enstemmigt en resolution, der fordømmer de seneste krænkelser af våbenstilstanden. Generalsekretær U Thant meddeler, at han har til hensigt at forstærke FN's fredsbevarende apparat i Mellemøsten under general Odd Bull. – 27. Ifølge Al Ahram er enheder af den sovjetiske Middelhavseskadre ankommet til Ægypten.

12. – Den finske mark nedskrives med 23.81 pct., hvilket medfører, at valutakurserne stiger med 31.25 pct. I henhold til fuldmagtsloven indfører regeringen samtidig almindeligt prisstop og beslutter at fremsætte lovforslag om indførelse af en eksportafgift på 14 pct. Eksportafgiften skal have gyldighed til udgangen af 1969, men kan gradvis nedsættes. Den træder i kraft 21/10. Regeringen beslutter endvidere fra 1/1 1968 at ophæve de toldsatser, som ifølge EFTA-aftalen skulle afvikles gradvis over 2 år. – 13. Præsident Kekkonen udnævner finansminister dr. Mauno Koivisto (socialdemokrat) til direktør for Finlands Bank efter dr. Klaus Waris, der 1/1 1968 tiltræder stillingen som kansler for handelshøjskolen i Helsingfors. (Både Waris og Koivisto har iflg. pressemeddelelser været modstandere af devaluering).

25. – Ved valgene til det schweiziske nationalråd (andetkammer) har de 4 partier i koalitionsregeringen et nettotab af 8 mandater: socialdemokratiet får 51 (53), de frisindede demokrater 49 (51), de kon-

servative kristelig-sociale 45 (48) og bonde-, håndværker- og borgerpartiet 21 (22). Også det demokratiske parti går tilbage, idet det kun får 3 (4) mandater, medens de liberale konservative holder stillingen med 6 mandater. De sejrende partier er: de uafhængige (Landesring der Unabhängigen) 16 (10), kommunister 5 (4), det evangeliske folkeparti 3 (2) og det nye parti »aktion mod fremmed dominans« (Aktion gegen die Überfremdung) 1 (0).

26. – Libyens premierminister siden 1/7, Abdul Qadir Badri, indgiver regeringens afskedsbegæring, og kong Idris anmoder den hidtidige justitsminister Abdul Hamid Bakkoush om at danne ny regering.

29. – Ved et møde mellem præsident Kenyatta af Kenya og premierminister Ibrahim Egal, Somalia, med præsident Kaunda af Zambia for organisationen for afrikansk enhed (OAU) som opmand opnås enighed om en overenskomst om standsning af den 4 år gamle grænsekonflikt mellem Kenya og Somalia. Kampene skal ophøre, diplomatiske forbindelser oprettes, og der skal nedsættes et udvalg, som skal søge at løse de uoverensstemmelser, der opstår mellem de to nationer.

November 1967

1. – Den congolesiske hær indleder et angreb på lejetropperne i Bukavu (se 6/10). – 2. Congos regering meddeler, at en anden gruppe af lejesoldater fra Angola er gået over grænsen ind i Congo, og kræver sikkerhedsrådet indkaldt. – 4. Bukavu besættes af den congolesiske hær, og det meddeles, at lejesoldaterne og tidligere katangesiske gendarmer flygter over grænsen til Rwanda, hvor de afvæbnes og interneres. – 5. Udenrigsminister Bomboko erklærer, at evakueringen af lejesoldaterne ikke er ønskelig, efter at hæren har taget Bukavu.

2. – Ved suppleringsvalg i 3 valgkredse lider det engelske arbejderparti nye nederlag (se 21/9). I Gorton-kredsen i Manchester besejrer arbejderpartiets kandidat den konservative Winston Churchill, Sir Winston Churchills sønnesøn, med et flertal på knap 600, medens partiets flertal i 1966 var over 8.000. De konservative vinder imidlertid Leicester Sydvest og de skotske nationalister Hamilton fra arbejderpartiet. I Leicester forvandles et arbejderpartiflertal i 1966 på ca. 5.500 til et konservativt flertal på næsten 4.000, og i Hamilton opnår den skotske nationalist fru Winifred Ewing et flertal på ca. 1.800 over den nærmeste modkandidat (den liberale), medens arbejderpartiets flertal i 1966 var over 16.000. Ved et nyt suppleringsvalg 23/11 i Vest Derbyshire mere end fordobler de konservative deres flertal i 1966. Ved de 11 suppleringsvalg, der har fundet sted i 1967, har arbejderpartiet tabt i alt 5 mandater, 4 til de konservative og 1 til de skotske nationalister.

Den græske udenrigsminister Pavlos Economou-Gouras træder tilbage. Ministerpræsident Konstantin Kollias overtager foreløbig selv udenrigsministerposten. – 20. udnævnes Panayotis Pipinelis, diplomat og politiker (den nationalradikale union), til udenrigsminister. Pipinelis var indtil kuppet 21/4 minister for økonomisk samordning under Panayotis Kanellopoulos (se 2/10).

4. – Efter flere dages hårde kampe i Aden mellem NLF og FLOSY (se 11.–12./8) tager den sydarabiske føderations væbnede styrker parti for NLF og anmoder Storbritannien om at anerkende NLF som eneste repræsentant for folket og øjeblikkelig optage forhandlinger om overdragelse af suveræniteten til NLF. – 8. Lederen af NLF's politiske bureau Saif Dhali erklærer, at NLF har fuld kontrol over hele

Sydarabien, inkl. Aden, og betragter sig som de facto udøver af suveræniteten uden for de britisk besatte enklaver. – 14. Udenrigsminister George Brown meddeler i underhuset, at den britiske regering har besluttet, at den sydarabiske føderation skal være uafhængig 30/11, til hvilket tidspunkt de britiske tropper vil have forladt Sydarabien. Han meddeler videre, at en NLF-delegation og en britisk delegation i Geneve vil forhandle om overdragelse af magten til NLF. – 27. I de dele af den sydarabiske føderation, der allerede er rømmet af de britiske tropper, udråbes »Folkerepublikken Sydjemen«. – 29. udsender forhandlerne i Geneve en fælles udtalelse, i hvilken det hedder, at der vil blive optaget nye forhandlinger om britisk hjælp; i mellemtiden vil Storbritannien fortsætte den nuværende finansielle støtte til civile og militære formål i 6 måneder. – 30. Folkerepublikken Sydjemens uafhængighed proklameres. NLF's grundlægger og generalsekretær Qahtan as – Shaabi bliver den nye stats første præsident. – Udenrigsminister Brown udtaler i underhuset, at Perim og Kamaran vil tilfalde Folkerepublikken Sydjemen, medens Kuria Muria øerne vil komme under sultanatet Muscat og Oman.

Statschefen Norodom Sihanouk i Cambodia tilbyder USA genoptagelse af de diplomatiske forbindelser under forudsætning af, at USA fremtidig respekterer Cambodias nuværende grænser. – 27. Norodom Sihanouk erklærer, at Cambodia må være forberedt på bombardementer i stort omfang og må regne med muligheden af besættelse af en del af landet af amerikanske tropper.

5. – Overkommandoen for de jemenitiske stridskræfter erklærer præsident Sallal, der befinder sig på rejse i Sovjetunionen, for afsat. Til formand i præsidentskabsrådet udpeges Abdul Rahman al Iriani. Iriani forsikrer over for præsident Nasser, at hans folk aldrig vil glemme Den forenede arabiske Republiks støtte (se 1/9). I et interview med det ægyptiske efterretningsagentur MENA udtaler Iriani, at den nye regering i første række vil søge kontakt med royalisterne.

9. – Syd Vietnams nye premierminister Nguyen Van Loc (se 2/10) præsenterer den nye regering, der hovedsagelig består af civile med politisk neutral baggrund. Tran Van Do fortsætter som udenrigsminister, generalløjtnant Nguyen Van Vy bliver forsvarsminister og den hidtidige minister for den nationale sikkerhed generalløjtnant Linh Quang Vien indenrigsminister. Endnu en general, generalløjtnant Nguyen Bao Tri, bliver chef for det nyoprettede ministerium for revolutionær udvikling.

15. – To landsbyer på Cypern, Ayios Theodhoros og Kophinou, hvis indbyggere overvejende er tyrkiske cyprioter, besættes efter blodige kampe af den græsk-cypriotiske nationalgarde. FN-styrker griber ind og får standset kampen. – 16. De græske cypriotiske styrker rømmer landsbyerne, FN-styrker rykker ind i stedet. – 17. Den tyrkiske udenrigsminister Caglayangil overrækker den græske ambassadør i Ankara en note. Den tyrkiske nationalforsamling bemyndiger regeringen til at sende tropper til udlandet. – 18. Den øverstkommanderende for den cypriotiske nationalgarde og de på Cypern stationerede græske tropper, general Georgios Grivas, beordres til Athen. Den græske hær er sat i alarmberedskab. Cypern protesterer til FN's sikkerhedsråd mod det tyrkiske luftvåbens overflyvning over Cypern. – 19. Ministerpræsident Demirel understreger i et budskab til Cyperns vicepræsident, at den tyrkiske regering med magt vil vende sig mod enhver aggression mod øens tyrkiske befolkning. – 22. besvarer den græske regering den tyrkiske note af 17/11. Den nye græske udenrigsminister Pipinelis (se 2/11) oplyser, at svaret indeholder forslag om bilæggelse af krisen. – 23. Den tyrkiske regering afviser svaret som utilfredsstillende og erklærer, at stillingen på Cypern ikke giver

plads for forhandlinger mellem Grækenland og Tyrkiet. – 24. Præsident Sunay erklærer i et budskab til statsoverhovederne i Frankrig, Storbritannien, Sovjetunionen og USA, at Tyrkiet er tvunget til at tage endelig beslutning og ikke kan tage ansvaret for følgerne; alle diplomatiske midler er udtømt. Cypern anmoder om indkaldelse af sikkerhedsrådet. De følgende dage arbejder generalsekretær U Thant's repræsentant, José Rolz-Bennett, præsident Johnsons særlige udsending Cyrus Vance og NATO's generalsekretær Brosio i Ankara, Athen og Nicosia for en fredelig løsning. – 29. Den græske regering meddeler, at diplomatiske kontakter om bilæggelse af krisen har gjort store fremskridt. – 30. Præsident Makarios udtaler efter en samtale med Cyrus Vance, at han tror, freden er sikret.

18. – Sterling devalueres med 14.3 pct., fra 2.80 til 2.40 dollars. Bank of Englands diskonto, der 19/10 var sat op fra 5 1/2 til 6 pct. og 9/11 yderligere til 6 1/2 pct., forhøjes til 8 pct., og regeringen bebuder en række foranstaltninger, herunder en nedskæring af de civile og militære udgifter for 1968 med 400 mill. pund for at modvirke devalueringens inflatoriske virkninger. En snes lande og territorier inden og uden for Commonwealth følger Storbritanniens eksempel, i de fleste tilfælde også med hensyn til devalueringsprocenten. De devaluerende lande er: Britisk Honduras, Ceylon (20 pct.), Cypern, Danmark (7.9 pct., se Danmark), Fijiøerne, Gambia, Guyana, Hongkong, Island (24.5 pct.), Irland, Israel, Jamaica, Macao, Malawi, Malta, Mauritius, New Zealand (19.45 pct., hvorved den newzealandske dollar kommer i pari med den australske, der ikke devalueres), Sierra Leone, Spanien og Trinidad-Tobago. – 19. Premierminister Harold Wilson oplyser i en radio- og fjernsynsudsendelse, at kabinettet 16/11 enstemmigt besluttede at devaluere pundet for at komme ud af 15 års spændetrøje. – 23. Bank of England meddeler, at der er truffet overenskomster med en række centralbanker om støttekreditter for sterling på over 1500 mill. dollars (625 mill. pund). Det meddeles, at Banque de France ikke deltager i arrangementet. – 29. Indenrigsminister Roy Jenkins udnævnes til finansminister i stedet for James Callaghan, der overtager indenrigsministeriet. Samtidig offentliggøres et brev til premierministeren, hvori Callaghan få minutter før meddelelsen om devalueringen 18/11 tilbyder at træde tilbage, fordi han ved 16/11 at anbefale devaluering er kommet i modstrid med tidligere givne tilsagn til en række lande om værdien af deres sterlingbeholdninger. – Den internationale valutafond giver meddelelse om en ordning, der bemyndiger Storbritannien til at trække indtil 1400 mill. dollars (583 mill. pund) i de næste 12 måneder.

22. – FN's sikkerhedsråd vedtager enstemmigt en resolution, hvorefter en særlig FN-repræsentant skal begive sig til Mellemøsten, søge kontakt med de pågældende stater og bistå med at tilvejebringe en fredelig og anerkendt aftale. Han skal virke for, at Israel trækker sine tropper bort fra besatte områder og at der opnås garanti for fri sejlads gennem internationale vandveje i området, for en løsning af flygtningeproblemet og for garanti for hvert lands territoriale og politiske uafhængighed, bl. a. gennem oprettelse af demilitariserede zoner. – 23. udnævner generalsekretær U Thant den svenske ambassadør i Moskva, Gunnar Jarring, til FN's særlige repræsentant i Mellemøsten.

24. – Det norske storting vedtager en grundlovsændring, hvorefter valgrets- og valgbarhedsalderen sænkes fra 21 til 20 år. Kun 2 højremænd, den ene stortingspræsident Bent Ingvaldsen, stemmer imod, men 20 medlemmer er fraværende.

27. – Præsident de Gaulle tager på en pressekonference stilling til inden- og udenrigspolitiske problemer og går herunder skarpt imod Storbritanniens optagelse

i EEC på nuværende tidspunkt. Han kræver en ændring af Canadas struktur, så Quebecprovinsen bliver suveræn på samme måde som mange andre og mindre nationer. Endvidere beskylder han Israel for aggression og påstår, at Israel efter Suezkrisen 1956 har udviklet sig til en ekspansionistisk magt. I øvrigt giver han USA skylden for, at Mellemøstenproblemet ikke er løst, idet Vietnamkrigen gør det umuligt for USA sammen med de 3 andre stormagter at løse konflikten mellem de arabiske lande og Israel.

28. – Leon M'ba, Gabons præsident siden uafhængigheden 1960 og senere tillige ministerpræsident, afgår ved døden 65 år gammel. Han efterfølges af vicepræsidenten Bernard-Albert Bongo.

29. – USA's forsvarsminister Robert McNamara vil i løbet af 1968 nedlægge sit embede for at blive præsident for Verdensbanken.

December 1967

1. – En erklæring fra FN's generalsekretær U Thant om aftale mellem Tyrkiet og Grækenland om løsning af Cypernkrisen (se 15/11) må udsættes, fordi præsident Makarios' stilling ikke er klar. Hovedpunktet i aftalen, der er indgået med bistand af præsident Johnsons særlige udsending Cyrus Vance, er, at alle græske og tyrkiske styrker på Cypern ud over de i London-Zürich aftalerne af 1960 fastsatte kontingenter på 950 grækere og 650 tyrkere skal trækkes tilbage inden en bestemt, kort frist. Desuden skal den græskcypriotiske nationalgarde på øen opløses. – 3. Efter at Cyrus Vance har ført nye forhandlinger med præsident Makarios, opfordrer U Thant Grækenland og Tyrkiet til øjeblikkelig tilbagetrækning af alle tropper på Cypern bortset fra de aftalte kontingenter.

I Folkerepublikken Sydjemen (se 4/11) overtager præsident as – Shaabi selv premierministerposten med Saif Dhali som udenrigsminister. Det meddeles, at Sydjemen vil ansøge om medlemskab i FN og i Den arabiske Liga. – 3. Udenrigsminister Saif Dhali erklærer, at Storbritannien ikke har ret til at overdrage Kuria Muria øerne til sultanen af Muscat og Oman.

4. – De to svenske »midterpartier«, folkepartiet og centerpartiet, holder for første gang fælles partibestyrelsesmøde.

7. – Det rumænske kommunistpartis generalsekretær Nicolas Ceausescu vælges på forslag af Rumæniens nuværende præsident Chiva Stoica til dennes efterfølger. Ceausescu vil i sin person forene stillingen som partileder med den højeste stilling i staten.

Førsteminister i Mysore Siddavvanahalli vælges enstemmigt til formand for kongrespartiet efter Kamaraj.

12. – Storbritannien og Den forenede arabiske Republik genoptager de diplomatiske forbindelser, som har været afbrudt siden slutningen af 1965 på grund af Rhodesiakonflikten.

13. – Kong Konstantin gør fra Larissa et forsøg på at styrte den græske militærregering, men får ikke den ventede støtte fra garnisonerne i Nordgrækenland. Oberst Papadopoulos overtager premierministerposten efter Konstantin Kollias, der følger kongen, og general Zoitakis bliver »vicekonge«. 14/12 ankommer kong Konstantin med familie til Rom og tager ind i den græske ambassade. Regeringen i Athen hævder, at kongen frivillig har forladt Grækenland og når som helst kan vende tilbage, og der føres i de følgende dage ved forskellige udsendinge fra Athen

forhandlinger om betingelserne for kongens tilbagevenden. Kongen selv stiller som betingelse, at militærregeringen skal lade afholde frie valg på et fastsat tidspunkt. – 19. Vicepremier- og indenrigsminister general Patakos udtaler til pressen, at regeringen lader tronen urørt, således at kongen kan indtage sin plads på den, når atmosfæren efter kongens bortrejse er renset. – 20. Premierminister oberst Georgios Papadopoulos, vicepremier- og indenrigsminister general Patakos og minister for økonomisk samordning general Makarezos udtræder af aktiv tjeneste i hæren.

14. – Canadas premierminister, den 70-årige Lester Pearson meddeler, at han træder tilbage i foråret 1968, når det liberale parti har udpeget en ny leder.

15. – Algeriets leder oberst Boumedienne meddeler, at der er gjort forsøg på at styrte ham ved en væbnet opstand, og at han selv har overtaget kommandoen over de væbnede styrker. Han har dermed samlet al politisk og militær magt i sin person, idet han i forvejen er præsident og premierminister samt leder af revolutionsrådet og af enhedspartiet den nationale befrielsesfront. Bag det mislykkede kupforsøg står den tidligere stabschef for hæren, oberst Tahar Zbiri, der deltog i partisankrigen mod franskmændene i Algeriet, medens oberst Boumedienne var chef for »grænsehæren« i Marokko, der aldrig kom i kamp med franskmændene.

17. – Dahomeys præsident Christoph Soglo styrtes ved et ublodigt kup iværksat af en gruppe yngre officerer. Soglo havde, siden han i 1963, da chef for hærstaben, styrtede præsident Maga's diktatoriske etpartiregime, haft den virkelige magt i Dahomey, de sidste 2 år som præsident. Forsøg på økonomisk sanering med lønnedsættelser på 30 pct. i den offentlige og 25 pct. i den private sektor havde bragt ham i modsætning til fagforeningerne, der 14/2 erklærede generalstrejke. – 18. Major Maurice Kouandete bliver præsident og chef for regeringen, hvori han selv overtager forsvars- og informationsministerierne. Den eneste civile i regeringen er finans- og økonomiministeren, den hidtidige udenrigsminister Emile Zinnou nægter at fortsætte.

Australiens premierminister, den 59-årige leder af det liberale parti Harold Holt (se 20/1 1966) omkommer ved en drukneulykke. Vicepremierminister John McEwen, landpartiet, overtager premierministerposten, indtil det liberale parti har udpeget en ny leder, som kan akcepteres af landpartiet. – 20. McEwen udtaler, at landpartiet ikke vil deltage i en regering under ledelse af det liberale partis fungerende formand finansminister William McMahon.

18. – Premierminister Harold Wilson fastholder fortsat embargo på eksport af våben til Sydafrika i henhold til FN's sikkerhedsråds resolutioner af 1963 og 1964. – 31. Sydafrikas premierminister B. J. Vorster udtaler i anledning af Storbritanniens stilling til salg af våben til Sydafrika, at han i det kommende år på ny vil se på overenskomsten om Simonstown (den britiske flådebase i Sydafrika).

19. – På EEC's ministerrådsmøde i Bruxelles går udenrigsminister Couve de Murville på Frankrigs vegne imod forhandlinger om optagelse af Storbritannien som medlem af EEC på nuværende tidspunkt; han fremhæver, at en sanering af den britiske økonomi er en ufravigelig betingelse fra Frankrigs side for Storbritanniens optagelse i fællesmarkedet. De 5 andre medlemslande er enige i, at en sanering af økonomien er vigtig, men mener, at der kan føres forhandlinger om optagelse parallelt med saneringen. – 20. Uderigsminister George Brown erklærer i underhuset, at Storbritannien ikke vil trække sin ansøgning tilbage, men vil forhandle med de 5 medlemmer af EEC, som støttede Europakommissionens synspunkt, at forhandlinger straks skulle begynde.

23. – De amerikanske styrker i Vietman tæller nu 478.000; siden 1/1 1961 er 15.812 amerkanere faldet. – 31. Nordvietnams udenrigsminister Nguyen Duy Triah udtaler, at Hanoi er villig til at forhandle med USA, hvis bombningerne og alle andre krigshandlinger standses uden betingelser.

27. – På baggrund af meddelelser fra Washington om, at USA overvejer at forfølge Vietcong guerillaer og nordvietnamesiske tropper, der benytter Cambodias territorium som tilflugtssted og base, ind over grænsen til Cambodia, udtaler Cambodias præsident Norodom Sihanouk, at han om nødvendigt vil søge hjælp hos Kina, Nordkorea og Cuba. – 28. Norodom Sihanouk indrømmer over for Washington Post, at det er muligt for Vietcong at gå over grænsen ind i Cambodia og udtaler, at hvis han overbevises om, at dette sker, vil han ikke gribe ind, forudsat at det kun drejer sig om forfølgelse.

Sydjemens regering har konfiskeret 123 fremtrædende personers ejendom og spærret deres bankkonti siden Sydjemen 30/11 blev uafhængig. Blandt de ramte er 13 sultaner, 13 sheiker, 50 emirer samt medlemmer af den tidligere sydarabiske føderale regering og tidligere afsatte herskere.

DANMARK

Oktober 1967

1. – Statsminister J. O. Krag beslutter at indstille til kongen at afskedige handels- og markedsminister Tyge Dahlgaard med den motivering, at der ikke må herske uklarhed om Danmarks udenrigspolitik (se. 30/9). Til ny handelsminister udpeges fhv. borgmester i Ballerup-Måløv, folketingsmand Ove Hansen, der tillige bliver minister for nordiske anliggender, medens de europæiske markedsanliggender overføres til økonomiminister Ivar Nørgaard og udenrigsøkonomien i øvrigt til udenrigsminister Hans Tabor (se 6/9). Ivar Nørgaards hidtidige post som formand for regeringens planlægnings- og jordlovsudvalg overdrages til boligminister Kaj Andresen. De nye ændringer i regeringens sammensætning træder i kraft 2/10 samtidig med Hans Tabors overtagelse af udenrigsministeriet.

3. – Ved det nye folketingsårs begyndelse konstituerer tinget sig med Bomholt (s.) som formand og From (v.), Thestrup (k. f.), Morten Lange (s.f.) og Skytte (r.v.) som henholdsvis 1., 2., 3. og 4. næstformand. Samtlige valg er genvalg.

Statsminister J. O. Krag giver derefter i nærværelse af kongeparret, tronfølgeren prinsesse Margrethe og prins Henrik samt repræsentanter for højesteret den i grundloven påbudte redegørelse for rigets almindelige stilling og de af regeringen påtænkte foranstaltninger. Af redegørelsen fremgår, at videreførelse af skattereformen, gennemførelse af nye jordlove, en udvidet tillægspension efter norsk-svensk mønster samt hurtig forhandling om dansk tilslutning til EEC er de vigtigste punkter på regeringens program. Statsministeren påkalder bredt samarbejde om udformningen af love og beslutninger og understreger navnlig et ønske om, at den nye jordlovgivning kan vedtages af mere end to partier. Regeringen vil snarest indbyde samtlige partier i folketinget til en drøftelse af, hvorledes samarbejdet om jordlovgivningen bedst kan sikres.

4. – Boligminister Kaj Andresen fremsætter

forslag til lov om ændring i byggelov for købstæderne og landet (»landsbyggeloven«).

Socialminister Bundvad fremsætter forslag til lov om omsorg for invalidepensionister og folkepensionister. En hovedtanke i forslaget er, at det offentlige skal hjælpe pensionisterne til så vidt muligt at blive i deres eget hjem. Endvidere fremsætter socialministeren en række forslag, der navnlig tager sigte på en forhøjelse af grundbeløbet for indtægtsbestemt folkepension, invalidepension og enkepension samt af invalidepensionslovens satser for invaliditetsbeløb, erhvervsudygtighedsbeløb, bistands- og plejetillæg og invaliditetsydelse. Forhøjelsen af grundbeløbet udgør i forhold til de beløb, der kom til udbetaling pr. 1/4 1967, normalt 42 kr. månedlig for ægtepar, der begge er berettiget til pension, og 28 kr. månedlig for andre. Forhøjelsen fremkommer for det første derved, at det midlertidige tillæg, der som kompensation for lønforbedringene på arbejdsmarkedet ydes pensionisterne indtil 1/4 1968, fra dette tidspunkt indregnes i pensionernes grundbeløb, og for det andet derved, at grundbeløbet forhøjes svarende til de lønforbedringer, som lavtlønnede mandlige arbejdere vil opnå i overenskomstperiodens andet år. Statens samlede merudgifter ved forslagene anslås for 1968–69 til 60 mill. kr. og for 1969–70 til 76 mill. kr. Desuden foreslås arbejdsgiverbidraget til invalideforsikringsfonden forhøjet fra 14,25 kr. til 21 kr. pr. helårsarbejder eller med ca. 8.5 mill. kr. til ca. 26 mill. kr. årligt. Disse forslag vedtages enstemmigt 30/11.

Undervisningsminister K. B. Andersen genfremsætter forslag til lov om fritidsundervisning m. v. (se 26/1 1967), og indenrigsminister Hans Hækkerup genfremsætter forslag til lov om kommunernes styrelse (se 26/5 1966).

Endvidere fremsætter udenrigsminister Hans Tabor forslag til folketingsbeslutning angående Danmarks tiltrædelse af den som resultat af »Kennedyrunden« oprettede Geneveprotokol af 30/6 1967 om de toldbindinger og toldnedsættelser, som de enkelte deltagende lande påtager sig. Samtidig fremsætter finansminister Grünbaum forslag til ændring af toldloven indeholdende toldnedsættelser som, når den trinvise nedsættelse er gennemført 1/1 1972, vil medføre et provenutab for statskassen, beregnet på grundlag af importværdien i 1965, på ca. 105 mill. kr. årligt. For 1968–69 anslås nedgangen i toldindtægten til ca. 31 mill. kr. Forslaget til folketingsbeslutning vedtages enstemmigt 23/11 og forslaget til ændring af toldloven ligeledes enstemmigt 15/12.

Handelsminister Ove Hansen genfremsætter forslag til konkurrencelov og forslag om ændring i lov om indseende med priser (se 23/2).

Hastrup (kf.) genfremsætter forlag til folketingsbeslutning om adgang til gengivelser af udsendelser i Danmarks Radio (se 28/2).

5. – 6. – Under folketingets åbningsdebat rejser oppositionen tvivl om regeringens vilje til at træffe aftaler med den, uden at s.f. på forhånd er indforstået hermed, idet man navnlig interesserer sig for statsministerens indbydelse til forhåndsforhandling om de kommende jordlove. Statsminister J. O. Krag svarer, at regeringen vil møde med ubundne hænder. På foranledning af Hartling (v.) udtaler udenrigsminister Tabor, at hans forudsætning for at akceptere et regeringssamarbejde med s.f. måtte være, at man tilgodeser det socialdemokratiske hovedsynspunkt, at NATO giver Danmark den største sikkerhed. Han tilføjer, at han vil lade sig lede af ønsket om at bevare og styrke den brede enighed om grundprincipperne i udenrigspolitikken.

Per Hækkerup (s.) bemærker i anledning af en meddelelse i Land og Folk om en s.f.-fortolkning af samarbejdsaftalen, at han fra Aksel Larsen har modtaget et »stykke papir«, et internt dokument, og siger, at s. ikke skriver under på noget, det ikke har været med til at udforme. Aksel Larsen (s.f.) oplyser, at det drejer

sig om en redegørelse fra hans partis folketingsgruppe til s.f.'s hovedbestyrelse om, hvordan man opfatter samarbejdsaftalen.

6. – Henry Christensen (v.) genfremsætter forslag til lov om regler for organisationers og foreningers bidrag til politisk virksomhed (se 19/1).

8. – S.f.'s hovedbestyrelse tager s.f.-folketingsgruppens fortolkning af samarbejdsaftalen med socialdemokratiet (se 5.–6./10) til efterretning. Aksel Larsen udtaler, at efter hans opfattelse har socialdemokratiet også taget den til efterretning, hvortil Per Hækkerup (s.) med henvisning til folketingets åbningsdebat bemærker, at det er et internt dokument, som socialdemokratiet ikke kan tage stilling til. S.f.'s hovedbestyrelse henstiller i øvrigt, at diskussionen om aftalens fortolkning nu ophører, og at samarbejdet udmøntes i konkrete punkter i overensstemmelse med de to partiers programmer.

10. – Ninn-Hansen (k.f.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om maksimumsregler for udskrivning af indkomst- og formueskat. Efter forslaget skal den kommunale indkomstskat forblive fradragsberettiget ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst, og der skal fastsættes en højeste grænse for beskatningen til staten af den yderste del af indkomsten.

Regeringens økonomiudvalg går ind for øget støtte til skibsværfterne efter de retningslinjer, der for nylig er foreslået af handelsministeriets kontaktudvalg.

12. – Statsminister J. O. Krag indleder drøftelser med partierne om fremgangsmåden ved den forestående jordlovgivning (se 3/10). Regeringens forslag går ud på, at de ministre, der beskæftiger sig med jordlovgivningen, efterhånden som materiale til lovforslag foreligger skal indbyde repræsentanter for partierne til forhåndsdrøftelse heraf, og at de særlige problemer, der melder sig i forbindelse med dansk tilslutning til EEC, herunder sikring af dansk jord på danske hænder, skal drøftes i folketingets markedsudvalg eller et underudvalg heraf. Statsministeren erklærer, at regeringen vil møde med ubundne hænder til forhåndsdrøftelserne.

Folketingsmand Jens Peter Jensen (v.) hævder, at der ud over samarbejdsaftalen af 12/3 mellem socialdemokratiet og s.f. foreligger i hvert fald 3 tillægsaftaler, som ikke er offentliggjort. De vedrører detaljer om parcelhusbeskatning, kapitalvindingsskat, afgifter på tillægslån og arveafgift, endvidere en kulegravning af punktskatterne og begrænsning af de opsparingsfremmende fradrag. Desuden fremgår det af dokumenterne, at de to partier havde aftalt en lovgivning om indgreb i en evtl. arbejdskonflikt og i denne forbindelse gennemførelse af en 40 timers arbejdsuge og 4 ugers ferie inden 1970 enten ved overenskomst mellem arbejdsmarkedets parter eller ad lovgivningens vej. Per Hækkerup (s.) dementerer, at der eksisterer tillægsaftaler til samarbejdsaftalen af 12/3 og Aksel Larsen (s.f.) erklærer, at det drejer sig om referater af møder; der er tale om noget, man kan forhandle om i kontaktudvalget og om noget, som allerede er henlagt, fordi der ikke kan blive enighed om det.

S.f.-folketingsmændene Morten Lange, Krog Hansen og Poul Dam siger i en udtalelse, at den splid, der i det sidste halve år har været i s.f., er ved at udvikle sig til en trussel mod partiets muligheder for at gøre en politisk indsats. Det er yderste øjeblik, hvis hovedbestyrelsen ikke skal pådrage sig ansvaret for uoprettelige skader.

Socialminister Bundvad giver folketinget en redegørelse for regeringens planer m. h. t. en kommende tillægspensionsordning. Det er regeringens mål, at forslag om en indtægtsbestemt tillægspension (ITP) fremsættes inden udgangen af folketingsåret 1967–68 og søges gennemført i 1968–69, således at ordningen kan træde i kraft i 1970, samme år som den fulde folkepension føres ud i livet. Da hele ar-

bejdsindtægten indtil maksimalt 40.000–44.000 kr. skal være pensionsgivende, anses det for passende, at tillægspensionen sættes til 30 pct. af den pensionsgivende indtægt i de 15 bedste år. Udgifterne skal som helhed bæres af produktionen og udredes af arbejdsgiverne, og selvstændige erhvervsdrivende må betale hele bidraget til deres egen pension.

Indenrigsminister Hans Hækkerup fremsætter forslag om ændring af lov vedrørende personlig skat til kommunen. I forbindelse med skattefradragsreglens bortfald foreslås det særlige progressive beskatningssystem i København, Frederiksberg og de københavnske omegnskommuner ophævet, således at der fremtidig kun bliver én kommunal beskatningsordning med en for alle kommunens beboere fælles beskatningsprocent. Forslaget vedtages enstemmigt 8/12.

13. – Finansminister Grünbaum fremsætter forslag om ændring af ligningsloven. Foruden genfremsættelse af forslaget om afskaffelse af skattefradragsreglen og om et reguleringsfradrag for 1968–69 (se 19/5) indeholder lovforslaget bl. a. en forhøjelse af den skattepligtige lejeværdi i parcelhuse fra 2 1/4 pct. i 1967–68 til 2 1/2 pct. i 1968–69, jfr. boligforliget af januar 1966, samt en bestemmelse om, at fradrag for befordringsudgifter mellem hjemmet og arbejdspladsen kun gives i det omfang, de samlede befordringsudgifter overstiger 600 (hidtil 400) kr. og højst kan medregnes med 2000 (hidtil 1800) kr. for hver person. Samtidig fremsættes forslag om ændringer i lovene om nedslag i skatteansættelsen for renteindtægter, om investeringsfonds, om sømandsskat og om indkomstbeskatning af aktieselskaber m. v. alle en følge af forslaget om at afskaffe skattefradragsreglen. Endvidere fremsættes forslag om ændring af lov om særlig indkomstskat. Forslaget går bl. a. ud på at skærpe beskatningen af visse fortjenester ved afståelse af fast ejendom derved, at det nugældende tillæg til anskaffelsessummen på 40 pct. nedsættes til 20 pct. De gældende fritagelsesregler for fortjenester på parcelhuse og ejerlejligheder berøres ikke af lovforslaget.

B. & W.-arbejdernes repræsentantskab på Refshaleøen beslutter at udsætte nedskæringen af antallet af klubber fra 37 til 12, indtil værftets ledelse har fremskaffet nye ordrer.

17. – Det radikale venstres folketingsgruppes formand Karl Skytte udtaler, at statsministeren ingen grund har til at regne med, at de radikale vil levere de nødvendige mandater til regeringens opretholdelse, hvis s.f. ikke længere kan sikre regeringens parlamentariske eksistens.

Svend Haugaard (r.v.) genfremsætter forslag til lov om tilskud til opførelse af svømmebassiner.

18. – Udenrigsministeriet har hjemkaldt ambassadesekretær Ib Alken fra ambassaden i Athen, efter at han er blevet erklæret uønsket af den græske regering med den begrundelse, at Alken har udtalt sig mod den græske regering, hvad der betragtes som indblanding i indre græske forhold. Samtidig meddeles, at ambassadør, greve Moltke-Huitfeld er blevet hjemkaldt til konsultation.

Såvel venstre som det konservative folkeparti afslår at deltage i forhåndsdrøftelser om jordlovgivningen (se 12/10). Begge grupper henviser regeringen til at følge den normale fremgangsmåde og fremsætte lovforslag i folketinget. Med respekt for den private ejendomsret tilsiger venstre fortsat et positivt arbejde for egnede løsninger, og k.f. erklærer sig villig til saglig behandling af lovforslag. Både v. og k.f. udtrykker forståelse for at problemer i forbindelse med EEC drøftes i markedsudvalget. Det radikale venstre, der har gjort sin deltagelse i forhåndsdrøftelser afhængig af, at alle partier går med, tilkendegiver vilje til positiv forhandling, når konkrete forslag foreligger i folketinget.

19. – Liberalt centrums folketingsgruppe

siger nej til regeringens tilbud om forhåndsdrøftelser om jordlovgivningen, men beklager, at alle folketingets partier ikke har akcepteret tilbudet.

Haunstrup Clemmensen (k.f.) fremsætter på venstres og de konservatives vegne forslag til lov om opsparing på kapitalbindingskonti, således at der i stedet for den hidtidige, nu ophævede ordning med et nedslag i den skattepligtige indkomst bliver tale om et nedslag i statsskatten på 30 pct. af det opsparede beløb, dog højst et nedslag på 750 kr. for hver skatteyder, svarende til en opsparing på 2500 kr. om året. Forslaget afvises ved 1. behandling 2/11 af finansministeren og regeringspartierne.

20. – Liberalt centrum tilbyder partierne at virke som formidler for tosidede forhåndsdrøftelser med regeringen om jordlovgivningen og opfordrer partierne til at henvende sig til l.c. herom, idet det tilføjes, at statsministeren er villig til tosidet forhåndsorientering med l.c.

Formanden for socialdemokratiets folketingsgruppe Per Hækkerup angriber på et møde navnlig det radikale venstre for dets stilling til jordlovsforhandlinger og beskylder partiet for at have deponeret sin handlefrihed hos v. og k.f.

24. – Lindberg (s.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om nedsættelse af et folketingsudvalg til at drøfte problemer og til at modtage information i forbindelse med udbygningen af tunnelbaneforbindelserne i det storkøbenhavnske område. Forslaget vedtages enstemmigt 9/11.

Økonomiminister Ivar Nørgaard besvarer en forespørgsel af Poul Schlüter (k. f.) på vegne af v., k.f. og r.v. om resultaterne af det hidtidige arbejde for en rationalisering af statsforvaltningen samt om de foranstaltninger, ministeren måtte påtænke med henblik på en intensivering af rationaliseringen. Forespørgselen giver anledning til en længere debat.

Regeringen beslutter at modvirke den ledighed, som frygtes i den kommende vinter, ved at ophæve en række restriktioner på såvel privat som kommunalt byggeri.

På en konference mellem de danske skibsværfter og deres arbejdere opnås enighed om en række foranstaltninger til forbedring af værfternes økonomi og produktivitet. Det overlades til det lokale initiativ at virkeliggøre en modernisering af samarbejdsformer, forhandlingsstruktur, faggrænser m. v.

25. – Finansminister Grünbaum fremsætter forslag til udskrivningslov for skatteåret 1968–69. Kildeskattens ikrafttræden fra 1/1 1969 medfører, at reglerne i lovforslaget kun anvendes for 1. halvår af skatteåret, men af praktiske grunde er skalaerne for indkomst- og formueskat udformet således, at de angiver skatten for hele skatteåret. Efter lovforslaget skal skatten beregnes efter en enkelt skala, fælles for forsørgere og ikke-forsørgere, men da der indføres et personfradrag på 10.000 kr. for forsørgere og 5.000 kr. for ikke-forsørgere, vil der stadig være forskel mellem den skat, som en forsørger og en ikke-forsørger skal betale af samme indkomst. Den foreslåede enhedsskala indeholder kun 4 trin, og skattefradragsreglens bortfald og merindtægtsfradragets afskaffelse medfører en nedsættelse af de procentsatser, hvormed statsskatten beregnes. Medens den nuværende forsørgerskalas laveste sats er 21 pct. og højeste sats 105 pct., går enhedsskalaens satser fra 18 til 45 pct. Lægges procenterne for statsskat, kommuneskat (for en gennemsnitskommune) og folkepensionsbidraget på 3 pct. sammen, bliver marginalskatteprocenterne 12–60 mod efter de gældende regler 17–125 for forsørgere og 17–130 for ikke-forsørgere. For formueskatten medfører bortfaldet af retten til at fradrage betalt formueskat i indkomsten en nedsættelse af satserne fra nu mindst 16 og højst 23 promille til 10, 11 og 12 promille. Formuer under 200.000 kr. beskattes ligesom hidtil ikke.

Socialminister Bundvad fremsætter for-

slag om ændring af lov om folkepensionslovens bestemmelser om folkepensionsbidrag. Også dette lovforslag er en følge af skattefradragsreglens afskaffelse.

Jens Kampmann (s.) fremsætter på vegne af s., v., k.f., s.f. og r.v. forslag til folketingsbeslutning om nedsættelse af et folketingsudvalg til drøftelse af problemer i forbindelse med pristal. Forslaget vedtages enstemmigt 9/11.

26. – Henry Christensen (v.) fremsætter forslag om ændring af lov om alm. omsætningsafgift. Det foreslås, at virksomhederne får valgfrihed imellem, om de vil opgøre den afgiftspligtige omsætning på grundlag af modtagne betalinger eller på grundlag af foretagne leverancer, og at afregningsfristen forlænges fra 20 dage til 1 måned og 20 dage.

31. – Kulturminister Bodil Koch fremsætter forslag til lov om statsstøtte til musikkonservatorierne i Esbjerg, Odense og Ålborg og Svend Haugaard (r.v.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om sikring af privatlivets fred og den enkelte borgers demokratiske rettigheder.

November 1967

1. – Folketinget drøfter socialministerens redegørelse af 12/10 for regeringens planer om en tillægspensionsordning, der i realiteten kun får tilslutning fra socialdemokratiet. Peter Larsen og Poul Møller gør rede for henholdsvis venstres og de konservatives tanker, der foreligger i skitseform. Venstre ønsker udbygning af den nuværende ATP (arbejdsmarkedets tillægspension) til en værdifast tillægspension (VTP), som står åben for alle og sikrer ensartet tillæg til folkepensionen. Betalingen sker over skattebilletten, og venstres skitse bygger ikke som regeringens på fondsdannelse. Det konservative folkeparti ønsker en udbygning af folkepensionen, således at den i 1979 for ægtepar udgør 60 pct. af den aktive befolknings gennemsnitsindtægt mod nu 40 pct. Til finansiering af reformen forhøjes folkepensionsbidragene, der overføres til Nationalbanken til støtte for den almindelige rentepolitik, og Poul Møller understreger, at reformen kan gennemføres ved hjælp af en fond på ca. 8 milliarder kr. mod regeringsskitsens 70–80 milliarder. Morten Lange (s.f.) ser helst en ordning med ensartet samfundspension som grundlag og oven på den et system af samfundskontrollerede muligheder for tillægspension og slår til lyd for nationalisering af hele forsikrings- og pensionskassevirksomheden. Bernhard Baunsgaard (r.v.) kan ikke anbefale nogen af de foreliggende skitser, og Niels Westerby (l.c.) ønsker undersøgelser af forholdet mellem fond og erhvervsliv og opkaster spørgsmålet, om man ikke bør fritage alle under 35 år for at deltage i den ordning, der gennemføres.

Justitsminister K. Axel Nielsen udtaler som svar på et spørgsmål af Poul Møller (k.f.), at det ville være betænkeligt at bøje sig for urostiftere og forbyde demonstrationer foran udenlandske ambassader, og erklærer, at forbud mod demonstrationer ikke er i overensstemmelse med grundloven.

2. – Økonomiminister Ivar Nørgaard udtaler, at regeringens økonomiudvalg ikke har afsluttet sine overvejelser om en postsparebank, men at man har besluttet sig til foreløbig at koncentrere sine bestræbelser om særlige – frivillige – lønkonti for de statsansatte.

Ib Thyregod (v.) fremsætter på samtlige partiers vegne forslag til folketingsbeslutning om nedsættelse af et udvalg til modtagelse af oplysninger ang. arbejdet med rationalisering af statsadministrationen (se 24/10). Forslaget vedtages en-

stemmigt 16/11. Ib Thyregod fremsætter endvidere som ordfører for v., k.f. og r.v. forslag til lov om (fuld) offentlighed i forvaltningen.

Forbundsformand Hans Rasmussen udtaler til Kristeligt Dagblad, at han tror, beskæftigelsessituationen vil udvikle sig til det værre; han venter ingen lysning før i slutningen af 1968. Det vil derfor være nødvendigt, at regeringen tager den økonomiske politik op til omvurdering.

3. – Formanden for Bymæssige Kommuner, borgmester P. Fenneberg, udtaler, at kommunerne som følge af overgangen til kildeskat vil få et likviditetstab på tæt ved en milliard kroner, fordi nogle kommuner opkræver mere end halvdelen af årets skattebeløb inden 1. januar.

Indenrigsminister Hans Hækkerup udtaler, at vi ikke kan opretholde en så eksklusiv ejendomsret, som vi hidtil har haft. Jordsælgere skal have pligt til at tilbyde kommunerne jorden, og tilbudspligten må suppleres med en begrænset ekspropriationsret for at hindre, at en grundejer lægger sig i vejen for en byplan.

5. – S.f.'s hovedbestyrelse beslutter at indkalde til ekstraordinær kongres den 16. og 17. december. I anledning af, at partiformanden Aksel Larsen 30/10 i »Aktuelt Kvarter« har antydet, at visse folk eller kræfter eller organisationer herhjemme såvel som i udlandet er interesserede i at få destrueret s.f., vedtager hovedbestyrelsen med samtlige stemmer mod Aksel Larsens at udsende et dementi. Det hedder heri, at formanden ikke har villet eller kunnet dokumentere de fremsatte påstande, som alvorligt har kompromitteret partiet og nu af den borgerlige opposition søges udnyttet mod s.f., regeringen og folketingsflertallet.

6. – Efter et møde mellem repræsentanter for regeringens og LO om beskæftigelsessituationen udtaler LO's formand Thomas Nielsen, at der ikke er nogen grund til panik.

Statsminister J. O. Krag dementerer, at han skulle stå bag ved Aksel Larsens aktion til fordel for en ekstraordinær kongres i s.f.

8. – Justitsminister K. Axel Nielsen fremsætter forslag om forhøjelse af pasgebyret fra 20 til 50 kr.

Poul Antonsen (l.c.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om undersøgelse af forbrugernes lukkelovsønsker og Niels Westerby (l.c.) forslag til folketingsbeslutninger om lovfæstede mindste opsigelsesvarsler for arbejdere og om forbedring af afskrivningsreglerne.

Endvidere fremsætter Alfred Bøgh (v.) på venstres og de konservatives vegne forslag om ændring af lov om skattefri afskrivninger m. v., forslag om ændring af lov om skattemæssig opgørelse af varelagre m. v., forslag om ændring af lov om investeringsfonds m. v. og forslag til folketingsbeslutning vedrørende afskrivningsreglerne for bygninger. Forslagene går bl. a. ud på at genindføre de regler, der var gældende før ændringen af afskrivningslovgivningen i det foregående folketingsår. Ved 1. behandling 23/11 af disse forslag er finansminister Grünbaum kun positivt indstillet overfor ændringer i afskrivningsreglerne for bygninger.

9. – Statsminister J. O. Krag besvarer i folketinget en forespørgsel fra v. og k.f. om, hvorvidt regeringen vil medvirke til foranstaltninger der formindsker erhvervenes alvorlige vanskeligheder og dermed den stigende arbejdsløshed. Specielt ønsker forespørgerne tilsagn om, at regeringen i folketingsåret 1967–68 vil undlade igangsættelse af foranstaltninger, der pålægger erhvervslivet tid- og arbejdskrævende administrative opgaver, samt undlade at søge gennemført lovforslag, der ensidigt pålægger erhvervene øgede økonomiske byrder, og samtidig henstille til kommunerne i samme periode at afstå fra tilsvarende beslutninger I sin svartale fremlægger statsministeren et aktionsprogram for er-

hvervslivets trivsel og beskæftigelsen i 13 punkter. Under debatten konstaterer Hilmar Baunsgaard (r.v.), at hvis regeringen med et meget snævert flertal tvinger afgørelser igennem, kan det medføre psykologiske reaktioner i erhvervslivet, som ikke er heldige for den økonomiske aktivitet. Poul Antonsen (l.c.) foreslår en dagsorden, der opfordrer regeringen til hurtig afvikling af kreditstramningen og til at forberede en lettelse af finanspolitikken. Dagsordenen kommer ikke til afstemning, idet socialdemokraterne og s.f. foreslår en anden dagsorden, der tager statsministerens redegørelse til efterretning. For denne dagsorden stemmer 87 (s. og s.f.), medens 76 undlader at stemme.

Såvel v. som k.f. fremlægger i de flg. dage deres erhvervspolitiske programmer.

Finansminister Grünbaum fremsætter forslag til lov om kildeskattens ikrafttræden, der fastsættes til 1/1 1969, hvilket medfører, at kun halvdelen af skatten for skatteåret 1968–69 efter de hidtidige regler vil blive opkrævet. 1968 bliver et »skattefrit« år, for så vidt som indkomsten i dette år kun i særlige tilfælde kommer til at danne grundlag for beskatning. I tilfælde, hvor den ansatte skattepligtige indkomst for 1968 overstiger den ansatte skattepligtige indkomst for 1969 forhøjet med 20 pct., dog mindst 15.000 kr., beskattes den overskydende indkomst med 30 pct. I forbindelse med dette lovforslag fremsætter indenrigsminister Hans Hækkerup forslag til lov om ikrafttræden af lov om kommunal indkomstskat.

Handelsminister Ove Hansen fremsætter forslag til patentlov, forslag om ændring i lov om hemmelige patenter og forslag om ændring i lov om arbejdstageres opfindelser. I forslaget til patentlov, der ved den første fremsættelse i folketingsåret 1965–66 var praktisk taget ligelydende med lovforslag fremsat i Finland, Norge og Sverige, er der efter udvalgsarbejdet i folketingsåret 1966–67 indføjet visse ændringer, bl. a. om opretholdelse af det for Danmark specielle forbud mod meddelelse af patent på fremgangsmåder ved tilvirkning af levnedsmidler. Forslaget til patentlov vedtages enstemmigt 14/12.

10. – S.f. fremlægger en skitse til nye jordlove for offentligheden. Det hedder heri, at ejendomsretten i et dynamisk og moderne samfund ikke kan være en hellig urørlig ko.

12. – Det konservative folkeparti afslutter et 2 dages landsrådsmøde. På baggrund af landsrådsmødet i fjor og opfordringer efter valget 22/11 1966 til socialdemokratiet om at se bort fra samarbejdet med s.f., føres der en indgående debat om partiets muligheder for at gøre sin indflydelse gældende. Både folketingsgruppens formand Poul Sørensen og politiske ordfører Poul Møller fastslår, at alle forsøg på at få socialdemokratiet til at opgive samarbejdet med s.f. har være forgæves. Poul Møller drager den konsekvens af udviklingen, at k.f. må søge at fjerne de historiske modsætningsforhold, der har skilt de borgerlige partier fra hinanden, og Poul Sørensen erklærer sig rede til at drøfte et fælles valgoplæg for oppositionen. Nogle talere, bl. a. folketingsmand Lembourn, giver dog stærkt udtryk for, at muligheden for samarbejde med socialdemokratiet bør holdes åben.

13. – Det meddeles, at danske firmaers agenter i Grækenland i den senere tid er stødt på vanskeligheder, når der blev ansøgt om importtilladelse for danske varer. Der er i den anledning ført forhandlinger mellem den danske ambassade i Athen og de græske myndigheder, og man håber i udenrigsministeriet, at sagen vil løse sig på bedste måde.

Den radikale folketingsgruppes formand Karl Skytte udtaler til Aktuelt at han vil anse et fælles valgoplæg fra de borgerlige partier for meget lidt realistisk.

Det radikale venstres politiske ordfører Hilmar Baunsgaard udtaler, at regeringens 13 punkter (se 9/11) dels er en række

selvfølgeligheder, dels tanker om ændringer i den del af det økonomiske liv, som regeringen ikke har bestemmelsesret over.

14. – Statsminister J. O. Krag har i et møde med landbrugets repræsentanter afslået en anmodning om udskydelse af momsbetalingerne. Et nyt møde med finansminister Grünbaum er dog aftalt »som udtryk for regeringens vilje til at undersøge sagen til bunds«.

15. – Peter Larsen (v.) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om ændringer i lov om den offentlige sygeforsikring m. v. Forslaget der angår administrative forenklinger, er identisk med et i det foregående folketingsår fremsat forslag med undtagelse af et afsnit om forhøjelse af dagpengene, idet en sådan forhøjelse er gennemført.

16. – Statsminister J. O. Krag indbyder partierne til fælles kulegravning af punktskatterne.

Udenrigsminister Hans Tabor besvarer i folketinget en forespørgsel, stillet af samtlige partier, om den udenrigspolitiske situation. Fomanden udsætter debatten om redegørelsen til 21/11.

18. – Efter sterlingdevalueringen med 14.3 pct. beslutter regeringen at nedskrive den danske krones internationale værdi med 7.9 pct. Herved bliver pundkursen 18.00 kr. og dollarkursen 7.50 kr. Repræsentanter for landbruget og fiskeriet tilråder devaluering, byerhvervenes repræsentanter går imod. LO bifalder en devaluering på ca. 7 pct., medens Landbrugsrådet opfordrer regeringen til at følge sterling helt ud. Hvad de politiske partier angår, tilråder socialdemokratiet og s.f. devaluering, det konservative folkeparti går klart imod.

20. – Statsminister J. O. Krag giver folketinget en redegørelse for devalueringen. Han understreger, at devalueringen alene er motiveret af den forudgående britiske devaluering og de følgevirkninger, den vil få for den danske økonomi. Han lover forhandlinger med landbruget og bebuder foranstaltninger mod pris- og omkostningsstigninger. Han meddeler at LO har erklæret sig rede til at give afkald på den dyrtidsregulering, der bliver en direkte følge af devalueringen, under forudsætning af at andre befolkningsgrupper yder tilsvarende bidrag. Arbejdsminister Dinesen udarbejder derfor forslag om, at alle lønmodtagere skal give afkald på en dyrtidsregulering, og finansministeren udarbejder forslag om, at andre indkomsttagere skal betale en engangsskat som deres bidrag til stabilisering af udviklingen. Han oplyser til slut, at Nationalbanken har tilsluttet sig regeringens forslag.

Handelsminister Ove Hansen fremsætter derefter forslag til lov om avancestop for byerhvervene, som er regeringens første foranstaltning mod de skadelige virkninger af devalueringen. Loven skal bortfalde senest 1/7 1968. Lovforslaget gennemføres samme dag. Det vedtages ved 3. behandling med socialdemokratiets, s.f.'s og det radikale venstres stemmer; v., k.f. og l.c. undlader at stemme.

22. – Venstres folketingsgruppe offentliggør en udtalelse om planlægnings- og jordlove. Hovedvægten lægges på decentralisering af planlægningen, fremme af byggemodning, afløsning af kapitalvindingsskatten med en frigørelsesafgift og afvikling af ejendomsskatterne for erhvervsmæssigt anvendt jord.

Formanden for den konservative folketingsgruppe meddeler statsministeren, at hans parti ønsker normal folketingsprocedure for punktskatterne (se 16/11).

23. – Indenrigsminister Hans Hækkerup besvarer i folketinget en forespørgsel fra v. og k.f. om byrdefordelingen stat og kommuner imellem og kommunerne imellem.

Økonomiministeren oplyser, at det økonomiske sekretariat har beregnet, at januarpristallet vil udløse 2 reguleringstillæg, og at det er nr. 2, der skal fjernes. Giver

devalueringen ikke mulighed for tillæg nr. 2, må man vente til reguleringen efter julipristallet.

27. – Et fællesudvalg af eksperter fra regeringen og landbruget skal undersøge det materiale, som hver af parterne lægger til grund for udregningen af landbrugets kompensation som følge af den britiske devaluering.

28. – Folketinget afslutter forespørgselsdebatten om den udenrigspolitiske situation (se 16/11): Der konstateres på ny bred enighed mellem s., v., k.f. og l.c. om Danmarks positive stilling til NATO. Et andet hovedemne er krigen i Vietnam. K. Helveg Petersen (r.v.) foreslår, at en af de nordiske udenrigsministre skal rejse til Vietnam for at blive klar over Hanois og befrielsesfrontens indstilling til våbenhvile. Udenrigsminister Hans Tabor svarer, at han med glæde ville rejse, men ikke tror, det nytter noget. På foranledning af Erik Westerby (l.c.) erklærer forsvarsminister Victor Gram, at regeringen står fast på sin forsvarspolitik og ikke overvejer nogen udhuling af forsvaret. Noget andet er, at forsvaret ikke kan holdes udenfor almindelige krav om besparelser på statens udgifter.

Økonomi- og markedsminister Ivar Nørgaard erklærer, at Danmarks markedspolitik er uændret efter de Gaulles tale 27/11.

Indenrigsminister Hans Hækkerup fremsætter forslag til lov om folkeregistrering.

30. – Finansminister Grünbaum fremsætter forslag til finanslov for finansåret 1. april 1968–31. marts 1969. Forslaget viser en stigning i drifts- og anlægsudgifterne på godt 3 milliarder kroner til 22.5 milliarder. Finansministeren fremsætter endvidere forslag om ændring af lov om alm. omsætningsafgift. Blandt de foreslåede ændringer er en forlængelse af angivelses- og betalingsfristen for alle registrerede virksomheder.

December 1967

2. – S.f.'s hovedbestyrelse vedtager med 26 stemmer mod 4 en udtalelse, hvori man protesterer mod »et indgreb i dyrtidsreguleringen, som er sikret ved arbejdsmarkedets kollektive overenskomster, så vel af principielle grunde som på grund af deres urimelige sociale følger«. Der opstilles samtidig en række ønsker på den økonomiske politiks områder.

4. – LO's repræsentantskab vedtager med 417 af 438 stemmer en udtalelse, der går ind for en indefrysning af »den anden dyrtidsportion«, der ventes udløst af januarpristallet, fra 1/3 1968 til 28/2 1969.

Samtidig meddeles, at statstjenestemændenes og lærernes fællesudvalg er indforstået med, at tjenestemændene yder deres bidrag på lige fod med andre samfundsgrupper i forbindelse med nedfrysning af en dyrtidsportion. Fællesrådet for tjenestemands- og funktionærforeninger indtager det samme standpunkt. Det er en forudsætning, at ikke-lønmodtagere skal betale en tillægsskat, som har samme virkning som bortfald af en dyrtidsportion.

5. – Arbejdsminister Dinesen fremsætter forslag til lov om ændret dyrtidsregulering af lønninger m. v. og finansminister Grünbaum forslag til lov om engangsskat for personer for skatteåret 1968–69 (se 20/11). Det første forslag går ud på, at der i et år bortses fra de første 3 points, hvormed reguleringspristallene for 1968 overstiger 124. Besparelsen på statsbudgettet i finansåret 1968–69 andrager ca. 220 mill. kr. Ifølge det andet forslag udgør engangsskatten 3 pct. af skalaindkomsten; den svares ikke af skattepligtige, der i det indkomstår, der ligger til grund for skatteåret 1968–69, har haft indtægt, der

berettiger til lønmodtagerfradrag på 800 kr. Engangsskattens provenu anslås til 300–350 mill. kr.

5 medlemmer af s.f.'s folketingsgruppe erklærer sig for modstandere af indgrebet i dyrtidsreguleringen, men er villige til at forhandle om »snart sagt alt andet«. Mindretallets talsmand Erik Sigsgaard tilkendegiver dog, at det vil bøje sig, hvis hovedbestyrelsen indtager et andet standpunkt, end det gjorde 2/12.

7. – Indenrigsminister Hans Hækkerup fremsætter forslag til lov om vandforsyning.

8. – Landbrugsminister Chr. Thomsen fremsætter forslag om ændring af vandløbsloven. Forslaget har bl. a. til formål at forbedre reglerne om beskyttelse af vandområder mod forurening. I tilknytning hertil fremsætter landbrugsministeren samtidig forslag om ændring af lov om landvæsensretter.

Forslaget til ligningslov og 3 andre dertil knyttede regeringsforslag (se 13/10) samt venstres og de konservatives forslag til lov om opsparing på kapitalbindingskonti (se 19/10) færdigbehandles i folketinget. Det sidstnævnte lovforslag forkastes med 86 stemmer (s. og s.f.) mod 63 (v., k.f. og l.c.), medens r.v. undlader at stemme. For forslaget til ligningslov stemmer 88 (s., s.f., l.c. og den radikale Grethe Philip), imod 72 (v., k.f. og r.v.). Ved forslagets 2. behandling 7/12 er ændringsforslag fra v., k.f. og r.v. om at bevare fradragsretten for personlige skatter til kommunen og kirkelige afgifter blevet forkastet.

10. – Socialistisk folkepartis hovedbestyrelse fastholder sin opfordring til partiets folketingsgruppe om at stemme mod regeringens forslag om indgreb i dyrtidsreguleringen.

14. – Folketinget foretager 1. behandling af finanslovforslaget.

15. – Folketingets 3. behandling af forslaget om ændret dyrtidsregulering og forslaget om engangsskat (se 5/12) er stærkt præget af opgøret mellem socialistisk folkepartis højre- og venstrefløj. Under den langvarige debat foreslår Erik Sigsgaard, lederen af venstrefløjen, en dagsorden, der udtaler, at regeringen uanset afstemningen om lovforslagene har folketingets tillid. Dagsordensforslaget forkastes med 156 stemmer mod 7 (folkesocialisterne Erik Sigsgaard, Hanne Reintoft, Pia Dam, Kai Moltke, Bjørn Larsen og Kjær Rasmussen samt Holger Vivike). De øvrige folkesocialister undlader at stemme. Forslaget om engangsskat vedtages derefter med 91 stemmer (s., s.f. og grønlænderen Knud Hertling) mod 86 (v., k.f., r.v. og l.c.), medens færingen Poul Andreasen og grønlænderen Nic. Rosing undlader at stemme. Forslaget om nedfrysning af en dyrtidsportion forkastes med 92 stemmer (v., k.f., r.v., l.c. og s.f.'erne Erik Sigsgaard, Hanne Reintoft, Pia Dam, Kai Moltke, Bjørn Larsen og Kjær Rasmussen) mod 85 (s., 14 s.f.'er og Knud Hertling). Færingen Poul Andreasen og grønlænderen Rosing undlader at stemme.

Efter afstemningen meddeler statsminister J. O. Krag, at han vil indstille til kongen, at der udskrives valg til folketinget. Han meddeler samtidig, at regeringen ikke vil indstille det vedtagne lovforslag om engangsskat til stadfæstelse.

Valgdatoen fastættes til 23/1 1968.

I folketingsåret 1967–68, 1. samling, er der fremsat i alt 82 lovforslag, 73 regeringsforslag og 9 fremkommet ved privat initiativ. Af de fremsatte lovforslag, hvoraf 1 under behandlingen deltes i 2 selvstændige lovforslag, er 27 vedtaget, 56 blev ikke behandlet til ende eller bortfaldt. Desuden er der fremsat 15 forslag til folketingsbeslutning, heraf 3 regeringsforslag. 6 af disse forslag er vedtaget, deriblandt de 3 regeringsforslag. 4 forespørgsler er fremsat og besvaret, og der er fremsat 3 redegørelser fra ministre.

16. – På socialistisk folkepartis kongres aflægger partiformanden Aksel Larsen beretning for folketingsgruppen og Preben

Wilhjelm, der tilhører venstrefløjen, for hovedbestyrelsen. På kongressens første dag har henved en trediedel af kongressens 159 delegerede ordet. Ved afstemningen, der finder sted efter midnat, forkastes hovedbestyrelsens beretning med 80 stemmer mod 76, 3 undlader at stemme, medens folketingsgruppens beretning vedtages med 80 stemmer mod 76, 2 undlader at stemme, og 1 stemmeseddel forkastes.

17. – Efter nederlaget på s.f.-kongressens første dag beslutter venstrefløjen at danne et nyt parti, venstresocialisterne, der straks går i gang med at indsamle underskrifter på en partianmeldelse til folketingsvalget 23/1 1968. I det nye partis forretningsudvalg sidder bl. a. borgmester Willy Brauer, folketingsmedlemmerne Erik Sigsgaard, Kaj Moltke og Hanne Reintoft samt Preben Wilhjelm. Partiet vælger ingen formand. På den fortsatte s.f.-kongres vælges Aksel Larsen på ny til formand for partiet, og det fastsættes at næste kongres skal afholdes i efteråret 1968.

18. – Nationalbanken meddeler, at diskontoen fra og med 19/12 forhøjes med 1 pct. til 7.5 pct. Forhøjelsen motiveres med, at der under de foreliggende forhold vil gå nogen tid inden en stramning af finans- og indkomstpolitikken som den, folketinget netop har forkastet, kan gennemføres. Derfor må der foretages en yderligere stramning af pengepolitikken, dels ved en diskontoforhøjelse, dels ved fastholdelse indtil videre af bestemmelserne i aftalerne med de obligationsudstedende institutter og med bankerne og sparekasserne.

20. – Det konservative folkepartis repræsentantskab vedtager et valgmanifest, hvori det foreslås, at udgiftsstigningen på statens budget for 1968–69 formindskes med 600–700 mill. kr.

21. – Banker og sparekasser vedtager at forhøje de maksimale rentesatser for indlån med 1 pct.

Venstres formand Poul Hartling udtaler på et pressemøde, at en regeringsdannelse af socialdemokratiet og venstre vil være utænkelig, men ellers vil næsten ingen regeringsdannelse være utænkelig efter 23/1 1968. Han dementerer rygter om, at v., k.f. og r.v. vil udarbejde et fælles valgoplæg.

23. – Vejle Bank indfører en ny indlånsform med 1 års opsigelse og 8 1/2 pct.s rente og ekskluderes af Provinsbankforeningen for brud på renteaftalerne.

29. – Sparekassen Vejles tilsynsråd beslutter at indføre indlån med 12 måneders opsigelse og en rente på 8 1/2 pct. for at kunne konkurrere med Vejle Bank.

ØKONOMI OG POLITIK

POLITISKE OG ØKONOMISKE
KVARTALSOVERSIGTER

41. ÅRGANG
1967

UDGIVET AF
SELSKABET FOR HISTORIE OG
SAMFUNDSØKONOMI

SELSKABET FOR HISTORIE OG SAMFUNDSØKONOMI

DANSKE BOGHANDLERES KOMMISSIONSANSTALT

PERSON- OG SAGREGISTER

Et A efter sidetallet angiver, at emneordet er behandlet i en hel artikel.

Abdali, Fadhle bin Ali al-, Sydarab. Føderation pol., 336, 337.
Aden: Borgerkrig, 333, 458. Generalstrejke, 336.
Adenauer, Konrad, tysk pol., 236, 384.
Algeriet: Kupforsøg, 462. Mellemøstenkonflikten, 239. Tshombeaffæren, 333.
Aguero, Fernando, nicaraguansk pol., 122.
Alken, Ib, dansk diplomat, 466.
Alport, Lord, britisk pol., 334.
Amer, Abdel Hakim, ægyptisk vicepræsident, 237, 238, 240, 338.
Andersen, Anders, dansk pol., 340, 347.
Andersen, A. Chr., dansk pol., 248.
Andersen, K. B., dansk undervisningsmin., 137, 464.
Andersen, Søren, dansk pol., 248.
Andresen, Kaj, dansk boligmin., 134, 137, 346, 463.
Ankrah, J. A., ghanesisk pol., 332.
Antonsen, Poul, dansk pol., 469, 470.
Aref, Abdul Rahman, irakisk præs., 237, 332, 333.
Aref, Faud, irakisk general, 237.
Arze, Walter Giervara, boliviansk min., 335.
Astassi, Nureddin el-, syrisk præs., 167.
Attassi, Louai, syrisk præs., 151, 332.
Atomprøvestoptraktat, 29 f.
Attlee, Clement R., britisk pol., 457.
Australien: Mellemøstenkonflikten, 240.
Awolowo, Dbademi, nigeriansk høvding, 336.
Azhari, Ismail al-, sudanesisk præs., 332, 338.

Babakri, Ali Musaid al-, Sydarab. Føderation pol., 336.
Badran, Shamsheddin, ægyptisk min., 238, 338.
Badri, Abdul Quadir el-, libyisk premiermin., 333, 458.
Bahamaøerne: Valg, 121.
Bakkoush, Abdul Hamid, libyisk min., 458.
Banjo, Victor, nigeriansk oberst, 336.
Barber, Anthony, britisk pol., 338.
Barlev, Haim, israelsk general, 239.
Barre, Raymond, fransk pol., 332.
Bartels, Thomas, dansk pol., 245.
Baunsgaard, Bernhard, dansk pol., 468.
Baunsgaard, Hilmar, dansk pol., 127, 131, 132, 248, 249, 470.
Bayoomi, Husain Ali, Sydarab. Føderation pol., 337.
Belgien: Congo, 336. Fælleskommission for EEC, 332.
Benhima, Mohammed, marokansk pol., 333.
Berntsen, Klaus, dansk pol., 292.
Beslutningsprocesser, 49 A.
Beuve-Méry, Hubert, fransk red., 21.
Biafra: se Nigeria.
Bishty, Ahmed, libyisk pol., 333.
Bjarnason, Sigurdur, islandsk pol., 242.
Bjerregaard, Søren, dansk pol., 249.
Bjøl, Erling, dansk professor, 49 ff.
Blake, Charles, sierraleonesisk major, 125.
Blanco, Luis Carero, spansk ministerpræs., 339.
Bolivia: Regeringsomdannelse, 335.
Bomboko, Justin Marie, congolesisk udenrigsmin., 458.
Bomholt, Julius, dansk pol., 137, 245, 463.
Bongo, Bernard-Albert, gabonisk vicepræs., 461.
Borten, Per, norsk statsmin., 242, 339.
Boston, Henry Lightfoot, sierraleonesisk generalguvernør, 125.
Bottomley, Arthur, britisk min., 121, 336.
Boumedienne, Houari, algerisk præs., 332, 333, 337, 462.
Bourguiba, Habib, tunesisk præs., 123, 152.
Bouteflika, Abdel Aziz, algerisk udenrigsmin., 241, 337.

Bowden, Herbert, britisk min., 336.
Branco, Humberto Castelo, brasiliansk præs., 334.
Brandt, Willy, vesttysk udenrigsmin., 122, 384.
Brasilien: UNEF styrker i Mellemøsten, 238.
Bratteli, Trygve, norsk pol., 242.
Brauer, Willy, dansk borgmester, 252, 343, 474.
Britisk Honduras: Devaluering, 460.
Brosio, Manlio, NATO generalsekretær, 460.
Brown, George, britisk udenrigsmin., 238, 241, 335, 456, 459, 462.
Buhl, Vilhelm, dansk pol., 295, 303.
Bulgarien: Israel, 241.
Bundvad, Kaj, dansk socialmin., 136, 244, 250, 464, 465, 467.
Burton, John W., amr. professor, 35.
Bustamante, Alexander, jamaicansk premiermin., 123.
Byl, Pieter van der, sydafrikansk pol., 123.
Bøgh, Alfred, dansk pol., 248, 469.

Caglayangil, Ihsan Sabri, tyrkisk udenrigsmin., 459.
Callaghan, James, britisk finansmin., 456, 460.
Calwell, Arthur, australsk pol., 122.
Cambodia: Grænseepisoder, 463. USA, 459.
Camre, Mogens, dansk pol., 348.
Canada: Fransk præs. besøg, 334. UNEF styrke i Mellemøsten, 238.
Cann, Edward du, britisk pol., 338.
Capitant, René, fransk pol., 234.
Cassel, Leif, svensk pol., 242.
Castro, Fidel, cubansk præs., 457.
Ceausescu, Nicolas, rumænsk præs., 461.
Ceylon: Devaluering, 460.
Chaban-Delmas, Jacques, fransk pol., 14, 234.
Chagla, Mahomedali Currim, indisk udenrigsmin., 125, 338.
Chavan, Yeshwantrao Balwantrao, indisk pol., 124.
Cherkaoui, Mohammed, marokansk pol., 333.
Chiang-Kai-shek, taiwan præs., 269 f.
Chiguer, Mohammed Haddou, marokansk pol., 333.
Christensen, Bent, dansk professor, 345.
Christensen, Henry, dansk pol., 129, 131, 132, 243, 248, 341, 465, 468.
Christensen, I. C., dansk pol., 288.
Christensen, Jens, dansk udenrigsråd, 246.
Christensen, Rigmor, dansk pol., 131, 135.
Cohen, Bernhard C., amr. professor, 59 ff.
Congo: Belgien, 336. Lejetroppeoprør, 333, 335, 338, 457, 458.
Corrales, Edgardo Sevane, peruviansk ministerpræs., 338.
Couve de Murville, Maurice, fransk udenrigsmin., 234, 462.
Crosland, Anthony, britisk pol., 336.
Cuba: Den latinamerikanske solidaritetsorganisations 1. konference, 334.
Cypern: Devaluering, 460. Græsk-tyrkisk konflikt, 459 f.
Czettel, Hans, østrigsk pol., 122.

Dadjo, Kléber, togo oberst, 121.
Dahlgaard, Poul, dansk dir., 346.
Dahlgaard, Tyge, dansk handelsmin., 127, 132, 134, 135, 245, 246, 340, 345, 347, 348, 463.
Dahomey: Statskup, 462.
Dam, Peter Mohr, færøsk pol., 128.
Dam, Pia, dansk pol., 245, 473.
Dam, Poul, dansk pol., 128, 133, 245, 465.
Damgaard, Mads Eg, dansk pol., 248.
Damsgaard, K., dansk pol., 242.
Danmark: Administrationsrådet, 82, 341, 342, 343. Afskrivningsregler, 133, 138, 469. Aktieselskabsskatter, 129. Amtsskatteråd, 138. Arbejdsløshedsforsikring, 133. Arbejdsmarkedet, 127, 132, 134, 135, 246. Avancestop, 471. Beskæftigelse, 119, 230 f, 469. Betalingsbalance, 116 ff, 323 f. Boligbyggeri, 134, 251. Boligsikring, 130, 131, 135, 137 f. B & W, 245, 249, 250, 251, 252, 340, 341, 342, 343, 346, 466. Byggelov, 464. Byrdefordelingsudvalget, 81 ff. Dagpenge, 135. Dansk Arbejdsgiverforening, 243. Devaluering, 460, 471. Diskonto, 474. EEC, 466. Egnsudvikling, 132, 248. Eksport, 345. Finanslovforslag, 136, 139. Finanspolitik, 470. Fiskeri, 136, 247, 249. Folkepension, 244, 468. Forsvar, 127 f, 251, 472. Færøerne, 128. Grækenland, 345, 347, 466, 470. Grønland, 133, 245. Indefrysning af dyrtids-

portion, 471, 472, 473. Indkomstskat, 138. Industrieksport, 117 f. Inflation, 127. Investeringer, 243, 245. Islandske håndskrifter, 133. ITP, 465, 468. Jordlove 339, 344, 464, 465, 467. Kildeskat, 128, 137, 139, 341. Konjunkturbarometer, 226 ff. Kommunallovskommissionen, 81 ff. Kommunalpolitik, 82, 250. Kompensationsudvalg, 129. Konkurrencelov, 134, 464. Kulturpolitik, 136. Landbruget, 127, 128, 138, 232, 243, 247, 251, 471, 472. Ligningslov, 466, 473. Likviditet, 133. LO, 132, 134, 135, 139, 243. Lufthavn, 340, 344. Lukkelov, 469. Lønpolitik, 199 f. Markedspolitik, 127, 246, 247, 340. Merværdiafgift, 128, 137, 139, 339. Nationalbanken, 144 ff. NATO, 340, 472. Omsætningsafgift, 468. Overenskomstforhandlinger, 128, 129, 136, 247, 249. Patentlov, 470. Pornografilov, 135, 251. Postlov, 246. Postsparebank, 341, 468. Postvæsen, 346. Pristal, 130, 343. Priser, 243, 244, 252. Regeringsomdannelse, 463. Sanktionspolitik, 128. Skattepolitik, 128 f, 129, 130, 137, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 465, 466, 467, 470, 471, Skibsværftindustien, 346, 465, 467. Socialpolitik, 82, 250, 464. Statsfinanserne, 138. Statsrevisorer, 246. Sukkerproduktion, 357 ff. Svangerskabslov, 132. Sygeforsikring, 247. Tjenestemandspension, 245. Toldpolitik, 464. Trafik, 249 f, 467. Trontalen, 463. Udenrigspolitik, 250, 252. Udskrivning af valg, 473. Udskrivningslov, 131, 132, 138, 343, 345, 467. Udstykning, 129. U-Landspolitik, 128, 134, 135, 246, 249, 251, 340. Undervisning, 130, 137, 464. UNEF styrke i Mellemøsten, 238. Valutareserver, 243. Vietnam, 134. Økonomiske situation, 323 ff.

Dayan, Moshe, israelsk forsvarsmin., 146, 239, 240, 241.

Debré, Michel, fransk min., 14, 234.

Defferre, Gaston, fransk pol., 14, 22, 234.

Dehler, Thomas, vesttysk pol., 338.

Demirel, Süleyman, tyrkisk ministerpræs., 234, 459.

Desai, Morarji, indisk pol., 124, 125.

Dhali, Saif, sydarab. Føderation pol., 458, 461.

Diefenbaker, John, canadisk pol., 338.

Dinesen, Erling, dansk arbejdsmin., 129, 132, 137, 341, 472.

Djurhuus, Kristjan, færøsk pol., 128.

Dlamini, Makhosini, swazilansk pol., 236.

Do, Tran Van, sydvietnamesisk udenrigsmin., 459.

Dobi, Istvan, ungarsk pol., 235.

Dorticos, Osvaldo, cubansk præs., 334.

Due, Gunhild, dansk pol., 248.

Dulles, John Foster, amr. pol., 62 f.

Duval, Gaeten, mauritiansk pol., 335.

Dzu, Truong Dinh, sydvietnamesisk pol., 338.

Dönges, Theophilius Ebenhaezer, sydafrikansk præs., 123.

Eban, Abba, israelsk udenrigsmin., 143, 154, 239, 241.

Ecevit, Bulent, tyrkisk pol., 234.

Economou-Gouras, Pavlos, græsk udenrigsmin., 235, 458.

Edenman, Ragnar, svensk kirke- og kulturmin., 338.

Egal, Mohammed Ibrahim, somaliansk pol., 333, 458.

Eisenhower, Dwight D., amr. general, 28.

El Salvador: Præsidentvalg, 124.

Enggaard, dansk pol., 248.

Erhard, Ludwig, tysk pol., 237, 384.

Eriksen, Erik, dansk pol., 248, 291, 297.

Eshkol, Levi, israelsk ministerpræs., 237, 238, 457.

Eyadema, Etienne, togesisk oberst, 121, 236.

Faisal, Konge af Saudi Arabien, 238.

Faisal II, Konge af Irak, 149.

Farrah, Hadji, somaliansk pol., 333.

Fawzi, Muhammad, ægyptisk general, 239, 241.

Federspiel, Per, dansk pol., 248, 252.

Fedorenko, Nikolai T., sovjetisk diplomat, 154, 240, 241.

Fenneberg, Poul, dansk borgmester, 469.

Feyzioglu, Turhan, tyrkisk pol., 234.

Finland: Devaluering, 457. Nordisk Råds session, 242. Nordisk udenrigsministermøde, 344. Økonomiske situation, 105 A.

Fock, Jenö, ungarsk pol., 235 f.

Forenede Arabiske Republik (Ægypten): Kamphandlinger ved Suez, 332. Kon-

flikten med Israel, 143 A, 237 ff. Regeringsomdannelse, 241. Storbritannien, 461. Tiranstrædet, 238. Topmøde i Cairo, 332.
FN: Adenmission, 336. Mellemøstenkrisen, 154 ff, 238 ff, 332. UNEF styrkernes tilbagetrækning, 238.
Fijiøerne: Devaluering, 460.
Fouchet, Christian, fransk min., 234.
Frandsen, Jens, dansk pol., 341.
Frankrig: Fælleskommission for EEC, 332. Mellemøstenkrisen, 161, Mistillidsvotum, 239. Nedrustningspolitik, 24 f. Parlamentsvalg, 13 A. Regeringsdemission, 234. Regeringsomdannelse, 234. Storbritannien, 462. Valg til nationalforsamlingen, 124.
Frankel, Joseph, britisk professor, 56 ff.
Fransk Somaliland: Folkeafstemning, 126.
Frederiksen, H. Friser, dansk dir., 346.
From, Simon, dansk pol., 463.

Gambia: Devaluering, 460.
Gammelgaard, Søren, dansk professor, 345.
Gaulle, Charles de, fransk præs., 21, 22, 23, 234, 240, 241, 334, 460.
Genda, Ambrose Patrick, sierraleonisk oberst, 125.
Gestido, Oscar, uruguayansk præs., 124.
Ghana: Oprettelse af eksekutivråd, 332.
Ghandi, Indira, indisk premiermin., 124, 338.
Gibbs, Humphrey, rhodesisk guvernør, 334.
Giri, V. V., indisk pol., 237.
Giscard d'Estaing, Valéry, fransk pol., 13, 22, 234.
Goldberg, Arthur, amr. diplomat, 241.
Gomulka, Wladyslaw, polsk præs., 127.
Gordon Walker, Patrick, britisk pol., 121.
Gorse, George, fransk pol., 240.
Gottschalck-Hansen, Niels, dansk pol., 137.
Gowon, Yakubu, nigeriansk general, 456.
Gram, Victor, dansk forsvarsmin., 133, 472.
Gran, Henry, dansk pol., 128.
Grimond, Joseph, britisk pol., 121.
Grivas, Georgios, cypriotisk general, 459.
Grunitzky, Nicolas, togesisk pol., 121.
Grünbaum Henry, dansk finansmin., 127, 130, 131, 133, 134, 136, 138, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 464, 466, 467, 469, 470, 472.
Grækenland: Aspidaaffæren, 237. Cypernkonflikten, 459 f, 461. Kongeligt kup, 461. Krigsret, 125. Regeringsdannelse, 235. Statskup, 235.
Gudnason, C. H., professor, 245.
Guevara, Ernesto »Che«, cubansk pol., 334, 457.
Guldberg, Ove, dansk pol., 138.
Gustavsson, Bo, svensk pol., 239.
Guyana: Devaluering, 460.

Hansen, H. C., dansk pol., 305.
Hansen Ove, dansk handelsminister, 463, 464, 470, 471.
Hart, Judith, britisk pol., 334.
Hartling, Poul, dansk pol., 128, 242, 344, 347, 464, 474.
Hassan II, konge af Marokko, 333.
Hastrup, Aage, dansk pol., 135, 464.
Hauch, Viggo, dansk pol., 248.
Haugaard, Svend, dansk pol., 466, 468.
Haunstrup Clemmensen, Erik, dansk pol., 467.
Hedtoft, Hans, dansk pol., 268, 291, 297, 303, 304.
Heilmann, Peter, dansk pol., 246.
Heineke, Svend, dansk dir., 129, 130, 244, 342, 344.
Hellwig, Fritz, vesttysk pol., 332.
Helveg Petersen, K., dansk pol., 127, 472.
Helveg Petersen, Niels, dansk pol., 133.
Herbison, Margaret, britisk pol., 334.
Hermansson, C. H., svensk pol., 239.
Hernández, Fidel Sánchez, elsalvadoriansk præs., 124.
Hertling, Knud, dansk pol., 347, 473.
Herzog, Arthur, amr. professor, 35.
Hoffmann, Stanley, amr. professor, 54 ff.
Hoffmeyer, Erik, dansk nationalbankdir., 127.
Holland: Fælleskommission for EEC, 332. Mellemøstenkrisen, 240. Regeringskrise, 234. Valg, 123.
Holmberg, G., dansk pol., 248.
Holt, Harold, australsk premiermin., 462.
Honkong: Devaluering, 460.
Hopson, Donald, britisk diplomat, 335.
Horn, Svend, dansk trafikmin., 132, 243, 244, 246, 340, 344, 345.
Hornslet, V. K. K., dansk departementschef, 342.
Houghton, Douglas, britisk pol., 121.

Hove, Ove, dansk dir., 346.
Husain, Abdi Rijak Haji, somaliansk premiermin., 242, 333.
Hussein ben Nasser, Sherif, jordansk pol., 124.
Hussein, konge af Jordan, 155, 156, 157, 164, 170, 238, 332.
Hækkerup, Hans, dansk indenrigsmin., 464, 466, 469, 471, 473.
Hækkerup, Per, dansk pol., 127, 129, 134, 250, 346, 347, 464, 465, 467.
Høegh, Erling, dansk pol., 246, 249.

Idris, konge af Libyen, 458.
Indien: Regeringsomdannelse, 236 f, 338. UNEF styrker i Mellemøsten, 238. Valg, 123.
Indonesien: Kina, 457.
Inönü, Ismet, tyrkisk pol., 234.
Irak: Bagdadpagten, 149. Mellemøstenkrisen, 144 A, 238. Regeringsomdannelse, 333, 337.
Iran: Valg, 335.
Iriani, Abdul Rahman Al-, jeminitisk præs., 459.
Irland: Devaluering, 460.
Island: Devaluering, 460. Valg, 242. Økonomiske situation, 109 A.
Israel: Devaluering, 460. Flygtningeproblem, 332. Kamphandlinger ved Suez. Mellemøstenkrisen, 143 A, 237 ff.

Jacobsen, Frode, dansk pol., 346.
Jamaica: Devaluering, 460. Valg, 123.
Jay, Douglas, britisk min., 336.
Jakobsson, Aki, islandsk pol., 242.
Japan: Abortlovgivning, 172 A. Parlamentsvalg, 122. Præsidentvalg, 123.
Jarring, Gunnar, svensk diplomat, 460.
Jenkins, Roy, britisk indenrigsmin., 460.
Jensen, Eiler, dansk fagforeningsleder, 249.
Jensen, Fr. Lodbjerg, 342.
Jensen, Jens P., dansk pol., 248, 465.
Jensen, Søren, dansk pol., 248.
Johnson, L. B., amr. præs., 121, 238, 241.
Jong, Piet de, hollandsk pol., 234.
Jordan: FAR, 123. Flygtningeproblem, 332. Mellemøstenkrisen, 144 A, 237 ff. Regeringsomdannelse, 124, 236. Vesttyskland, 123. Yemen, 123.
Joxe, Louis, fransk min., 234.
Jugoslavien: Forfatningsændring, 236. Israel, 241. Parlamentsvalg, 239. Udenlandske investeringer, 333.
Juxon-Smith, Andrew, sierraleonisk oberst, 125.
Juma, Saad, jordansk pol., 236.

Kahn, Hermann, amr. professor, 38.
Kaladi, Ali Atif al-, sydjeminitisk pol., 336.
Kallai, Gyula, ungarsk pol., 235.
Kamaraj, Kumaraswami, indisk pol., 461.
Kampmann, Jens, dansk pol., 468.
Kampmann, Viggo, dansk pol., 287, 341, 342, 344, 345.
Kannelopoulos, Panayotis, græsk pol., 235, 456.
Kaplan, Morton, amr. professor, 58.
Kardelj, Edvard, jugoslavisk pol., 239.
Kassem, Abdel Karim, irakisk pol., 150.
Kaunda, Kenneth David, zambiansk pol, 458.
Kekkonen, Urho Kaleva, finsk præs., 457.
Kenya: Somalia, 458. Regeringsdannelse, 121.
Kenyatta, Jomo, kenyansk præs., 121, 458.
Kennan, George F., amr. diplomat, 256.
Khairallah, Ismail, irakisk pol., 333.
Khiber, Mohammed, algirisk pol., 121.
Khrushchev, Nikita, sovjetisk pol., 46.
Kiesinger, Kurt Georg, vesttysk forbundskansler, 237, 347, 384.
Kinesiske Folkerepublik: Brintbombe, 242. Indien, 337. Indonesien, 457. Kulturrevolution, 267 A. Optøjer i Hongkong, 333. Storbritannien, 335.
Kirkegaard, Jacob, dansk pol., 298.
Kjær-Rasmussen, dansk pol., 473.
Knudsen, J. Risgaard, dansk fiskerimin., 342.
Koch, Bodil, dansk kulturmin., 344, 468.
Koivisto, Mauno, finsk finansmin., 457.
Kollias, Konstantin, græsk ministerpræs., 235, 237, 345, 456, 458, 461.
Konstantin II, Konge af Grækenland, 235, 456.
Kosygin, Alexei, sovjetisk ministerpræs., 122, 167, 241.
Kouandete, Maurice, dahomeyisk præs., 462.
Kraft, Ole Bjørn, dansk pol., 297.
Krag, Jens Otto, dansk statsmin., 127, 128, 129, 132, 134, 138, 242, 243, 244, 245,

247, 250, 252, 289, 298, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 463, 464, 465, 469, 471, 473.
Kreisky, Bruno, østrigsk pol., 122.
Kristensen, Axel, dansk pol., 132.
Kristensen, Knud, dansk pol., 289, 295, 303.
Krog Hansen, dansk pol., 465.
Kuwait: Mobilisering, 238.
Ky, Nguyen Cao, sydvietnamesisk marskal, 242, 337, 456.

Lange, Morten, dansk pol., 132, 245, 250, 251, 252, 463, 465, 468.
Lansana, David, sierraleonisk hærchef, 125.
Larsen, Aksel, dansk pol., 128, 139, 243, 252, 341, 343, 344, 347, 464, 465, 469, 473, 474.
Larsen, Bjørn, dansk pol., 136, 473.
Larsen, Peter, dansk pol., 136, 468, 471.
Larsen-Ledet, Camma, dansk familiemin., 258.
Lecanuet, Jean, fransk pol., 14, 18, 124.
Lee, Frederick, britisk pol., 121.
Leigh, William, sierraleonisk politikommissær, 125.
Lembourn, Hans Jørgen, dansk pol., 345, 470.
Liberia: Præsidentvalg, 236.
Libyen: Mellemøstenkrisen, 248. Olieleverancer, 333. Regeringsdannelse, 332 f, 458.
Lindberg, Kaj, dansk trafikmin., 467.
Lin Piao, kinesisk pol., 273 f.
Liu Shao-chi, kinesisk præs., 281.
Loc, Nguyen Van, sydvietnamesisk ministerpræs., 456, 459.
Losonszi, Pal, ungarsk pol., 235.
Luisi, Hector, uruguayansk udenrigsmin., 124.
Lundkvist, Svante, svensk kommunikationsmin., 338.
Luthuli, Albert, zuluhøvding, 334.

Macao: Devaluering, 460.
Mc Ewen, John, australsk premiermin., 462.
Mc Mahon, William, australsk finansmin., 462.
Mc Namara, Robert, amr. forsvarsmin., 339, 378, 461.
Mahdi, Sadik el-, sudanesisk premiermin., 239.
Mahgroup, Ahmed, sudanesisk premiermin., 239.
Malaysia: Handelsaftale med USSR, 235.
Malawi: Devaluering, 460.
Malta: Devaluering, 460. EEC, 338. Storbritannien, 124.
Malraux, André, fransk kulturmin., 234.
Makarezos, Nicholas, græsk min., 462.
Makarios III, cypriotisk præs., 460.
Makotoko, Seth, lesothokisk pol., 121.
Manescu, Corneliu, rumænsk udenrigsmin., 122, 339.
Manley, Norman, jamaica pol., 123.
Mansholt, Sicco, hollandsk pol., 332.
Mansted, Ebbe, dansk dir., 347.
Mao Tse-tung, kinesisk partiformand, 270 ff, 343.
Margai, Albert, sierraleonisk premiermin., 125.
Marin, Luis Muños, puertoricansk pol., 334.
Marokko: Mellemøstenkrisen, 239. Regeringsomdannelse, 333.
Martensen-Larsen, Fl., dansk amtmand, 345.
Maurer, Gheorghe, rumænsk ministerpræs., 241.
Mauritius: Devaluering, 460. Valg, 335.
M'ba, Leon, gabonisk præs., 460.
Mellemøstenkrisen: 143 A, 457, 460.
Mende, Erich, vesttysk pol., 338.
Mendès-France, Pierre, fransk pol., 22, 124.
Messmer, Pierre, fransk forsvarsmin., 17.
Midgaard, Knut, norsk forsker, 54 ff.
Mierlo, Hans van, hollandsk pol., 123.
Mitterand, François, fransk pol.. 18, 124.
Moberg, Sven, svensk statssekretær, 338.
Mobuto, Joseph, congolesisk præs., 333, 335.
Modieddin, Zakaria, ægyptisk pol., 240.
Mokhehle, Ntsu, lesothisk pol., 121.
Moltke, Kaj, dansk pol., 131, 245, 473, 474.
Moltke-Huitfeld, A. N., dansk diplomat, 466.
Moi, D. A., kenyansk vicepræs., 121.
Mosoeshoe II, konge af Lesotho, 121.
Munck, Niels, dansk dir., 344, 345.
Muñoz-Grandes, Agustin, spansk ministerpræs., 339.

Murumbi, Joseph, kenyansk pol., 121.
Møller, Per, dansk pol., 128.
Møller, Poul, dansk pol., 131, 132, 243, 343, 344, 468, 470.
Müller, Otto, dansk departementschef, 245.

Naguib, Muhammed, ægyptisk pol., 149.
Nasir, Sharif Husain bin, jordansk pol., 236.
Nasser, Gamal Abdel, ægyptisk præs., 144, 151, 158, 170, 238, 240, 332, 339.
Nedrustning, 24 A.
Neergaard, Niels, dansk pol., 288, 292, 299.
New Zealand: Devaluering, 460. Mellemøstenkrisen, 240.
Nicaragua: Præsidentvalg, 122.
Nigeria: Borgerkrig, 333, 336, 339, 456. Ny forfatning, 236.
Nielsen, Harald, dansk pol., 242.
Nielsen, Johan, færøsk pol., 128.
Nielsen, K. Axel, dansk justitsmin., 129, 132, 135, 248, 268, 496.
Nielsen, Peter, dansk pol., 132.
Nielsen, Thomas, dansk LO formand, 247, 249, 469.
Nikezich, Marko, jugoslavisk pol., 239.
Nielsson, Torsten, svensk udenrigsmin., 338.
Ninn-Hansen, Erik, dansk pol., 341, 465.
Noack, Bent, dansk pol., 347.
Nordisk Råd: 15. session, 242 f. Færøsk repræsentation, 344.
Nordvietnam: Forhandlingsbetingelser, 463.
Norge: Kommunalvalg, 339. Markedspolitik, 332. Valgsretsalder, 460. Økonomiske situation, 96 A.
Nyerere, Julius, tanzaniansk præs., 122.
Nørby, Viggo, dansk dir., 245, 346.
Nørgaard, Ivar, dansk økonomimin., 133, 243, 245, 341, 342, 344, 345, 463, 467, 468, 472.

Ohlin, Bertil, svensk pol., 235.
Ojukwu, Odumegwu, nigeriansk oberst, 236, 239.
Okonkwo, George, nigeriansk oberst, 336.
Oliver, Berg, maltesisk premiermin., 124.
Olsen, Jørgen, dansk pol., 246.
Olympio, Sylvanus, togesisk pol., 121.
Opinionsdannelse, politisk, 195 A.
Ortuño, René Barrientos, boliviansk præs., 335.
Osman, Aden Abdulla, somaliansk pol., 242.

Pachachi, Adnan, irakisk pol., 237.
Pak, Chung Hi, sydkoreansk præs., 236.
Palme, Olaf, svensk kommunikationsmin., 338.
Papadopoulos, George, græsk premiermin., 461, 462.
Papaligouras, Panayotis, græsk pol., 235.
Papandreou, Andreas, græsk pol., 125, 235, 237.
Papandreou, Georg, 235, 456.
Paraskevopoulos, Ioannis, græsk ministerpræs., 125, 235.
Parsons, Talcott, amr. sociolog, 76 f.
Patakos, Stylianos, græsk general, 235, 237, 462.
Paul VI, pave, 122.
Pearson, Lester, canadisk premiermin., 334, 462.
Peru: Regeringsomdannelse, 338.
Petersen, Samuel, færøsk pol., 128.
Philip, Grethe, 473.
Pindling, Lynden, bahamesisk pol., 121.
Pipinelis, Panayotis, græsk udenrigsmin., 458, 459.
Pisani, Edgar, fransk pol., 234.
Pittermann, Bruno, østrigsk pol., 122.
Podgornij, Nikolai, sovjetisk præs., 122, 241.
Polen: Israel, 241.
Pompidou, George, fransk ministerpræs., 234, 239.
Popovich, Milentije, jugoslavisk pol., 239.
Poulsen, Finn, dansk pol., 248.
Prentice, Reginald, britisk min., 336.
Puerto Rico: Folkeafstemning, 334.
Pürschel, Victor, dansk pol., 295.

Rabin, Itzhak, israelsk general, 239.
Radhakrishnan, Sarvepalli, indisk pol., 237.
Rafael, Gideon, israelsk diplomat, 241.
Ram, Jagivan, indisk pol., 125.
Ramgoolam, Seewoosagur, mauritiansk pol., 335.
Rao, Koka Subha, indisk pol., 237.
Rasmussen, Hans, dansk forbundsformand, 127, 137, 342, 469.

Reeh, Rasmus, dansk ekspeditionssekretær, 234.
Reintoft, Hanne, dansk pol., 245, 473, 474.
Rey, Jean, belgisk pol., 332.
Riad, Mahmoud, ægyptisk min., 238, 241.
Rivera, Julio Adalberto, elsalvadoriansk pol., 124.
Rode, Ove, dansk pol., 299, 307.
Rolz-Bennett, José, FN diplomat, 460.
Rosen, Ulrik, dansk pol., 245.
Rosing, Nikolaj, dansk pol., 139.
Ross, Alf, dansk professor, 301 f.
Ross Else-Merete, dansk pol., 128.
Rumænien: Vesttyskland, 122.

Said, Nuri es-, irakisk pol., 149.
Sallal, Abdullah, jemenitisk præs., 459.
Sandri, Lionello Levi, italiensk pol., 332.
Sangster, Donald, jamaicansk premiermin., 123.
Sanguinetti, Alexandre, fransk min., 18.
Sato, Esako, japansk premiermin., 123.
Saudi Arabien: Mellemøstenkrisen, 149.
Scheele, Walter, vesttysk pol., 338.
Schlütter, Poul, dansk pol., 135, 341, 467.
Schmidt, Erik Ib, dansk departementschef, 340.
Schramme, Jean, belgisk lejetroppefører, 335, 457.
Schrøder, Per, dansk dir., 342.
Schumann, Maurice, fransk pol., 234.
Schweiz: Sanktionspolitik, 122. Valg, 457.
Seidenfaden, Gunnar, dansk udenrigsråd, 345.
Shaabi, Oahtan as-, sydjeminitisk præs., 459, 461.
Shermarke, Abdel Rashid Ali, somaliansk præs., 242, 333.
Shukairy, Ahmed, saudiarabisk pol., 153, 155, 156, 238.
Shukri, Shaker, Mahmoud, irakisk pol., 237.
Siddavvanahalli, indisk pol., 461.
Sierra Leone: Devaluering, 460. Valg, 125.
Sihanouk, Norodom, cambodiansk præs., 459, 463.
Sigsgaard, Erik, dansk pol., 343, 473, 474.
Singh, Swaran, indisk pol., 125.
Skak-Nielsen, N. N., dansk rigsstatistiker, 345.
Skræppenborg-Nielsen, Johannes, dansk pol., 139.
Skytte, Karl, dansk pol., 249, 298, 463, 466, 470.
Soohuza II, swazilansk pol., 236.
Soglo, Christoph, dahomeyisk præs., 462.
Sokholov, Sergei, sovjetisk viceforsvarsmin., 457.
Somalia: Kenya, 458. Præsidentvalg, 242. Regeringsdannelse, 333.
Somoza, Anastasio, nicaraguansk præs., 122.
Sovjetunionen: Afrustning, 336. Glassboromødet, 241. Malaysia, 235. Mellemøstenkrisen, 166 ff, 238.
Spandidakis, Gregorios, græsk general, 235, 237.
Spanien: Devaluering, 460. EEC, 332.
Spiljak, Mika, jugoslavisk pol., 239.
Stevens, Siaka, sierraleonesisk pol., 125.
Stewart, Michael, britisk min., 336.
Stoica, Chiva, rumænsk præs., 461.
Storbritannien: Betalingsbalance, 318, 319, 320, 434 f. Byrådsvalg, 237. Devaluering, 432 A, 460. FAR, 461. Forsvarspolitik, 334. Frankrig, 462. Grevskabsrådsvalg, 235. Hongkong, 335. Kinesiske Folkerepublik, 335. Mellemøstenkrisen, 165 ff. Regeringsomdannelse, 121, 336. Rhodesia, 334. Suppleringsvalg, 124, 339, 458.
Sudan: Mellemøstenkrisen, 238. Regeringsomdannelse, 239. Topmøde i Khartum, 337.
Sudreau, Pierre, fransk pol., 23.
Suharto, indonesisk general, 123.
Sukarno, Achmed, indonesisk pol., 123.
Sunay, Cevdet, tyrkisk præs., 460.
Sverige: Forfatningsreform, 125. Højretrafik, 337. Markedspolitik, 332, 338. Sikkerhedspolitik, 338. Økonomiske situation, 101 A.
Swaziland: Valg, 236.
Sydafrika: Malawi, 125.
Sydjemen: Konfiskationer, 463. Regeringsdannelse, 461. Uafhængighed, 459.
Sydkorea: Præsidentvalg, 236. Valg til Nationalforsamlingen, 242.
Sydvietnam: Ny forfatning, 126. Parlamentsvalg, 256. Præsidentvalg, 337. Regeringsdannelse, 459.
Symonette, Roland, bahamesisk pol., 121.
Syrien: Mellemøstenkrisen, 144 ff, 235, 237 ff.

Sølvhøj, Hans, dansk min., 128, 134, 138, 249, 344.
Sørensen, Henry, dansk pol., 248, 340, 342.
Sørensen, Poul, dansk pol., 132, 347, 470.
Stanfield, Robert, canadisk pol., 338.
Stauning, Thorvald, dansk pol., 288, 293, 296, 299.
Strangeland, Ole, dansk EDB-ekspert, 341.

Tabor, Hans, dansk udenrigsmin., 345, 463, 464, 471.
Taleb, Naji, irakisk pol., 237.
Tell Wasfi, jordansk pol., 124.
Terry, Fernando Belaunde, peruviansk præs., 338.
Thadden, Adolf von, vesttysk pol., 237.
Thant, U, FN generalsekretær, 154, 237, 241, 332, 460, 461.
Thestrup, Knud, dansk pol., 128, 339, 342, 463.
Thielen, Fritz, vesttysk pol., 237.
Thieu, Nguyen Van, sydvietnamesisk præs., 242, 337, 456.
Thomsen, Chr., dansk landbrugsmin., 128, 132, 247.
Thomsom, George, britisk min., 336.
Thorpe, Jeremy, britisk pol., 121.
Thyregod, Ib, dansk pol., 468.
Tito, jugoslavisk præs., 239, 337.
Tjekkoslovakiet: Israel, 241.
Toft, H. C., dansk pol., 138, 245.
Togo: Kup, 121. Regeringsomdannelse, 236.
Trevelyan, Humphrey, britisk højkommissær, 337.
Tri, Nguyen Bao, sydvietnamesisk min., 459.
Triah, Nguyen Duy, nordvietnamesisk udenrigsmin., 463.
Tshombe, Moise, congolesisk pol., 125, 333, 335.
Tubman, William, liberiansk præs., 236.
Tyrkiet: Cybernkonflikten, 459, 461. Mellemøstenkrisen, 239. Regeringsomdannelse, 234.

Ungarn: Israel, 241. Regeringsomdannelse, 235.
Uruguay: Præsidentindsættelse, 124.
USA: Betalingabalance, 315, 316, 317, 318, 447. Cambodia, 459. Forsvar (ABM), 121, 339. Glassboro-mødet, 241. Mellemøstenkrisen, 161 ff, 238 ff. Nedrustningspolitik, 24 f, 336. Raceoptøjer, 334, 335. Thailand, 124. Vietnam, 463.

Vance, Cyrus, amr. diplomat, 460, 461.
Vendroux, Jaques, fransk pol., 234.
Vesttyskland: Beskæftigelse, 210, Finanspolitik, 213 f. Fælleskommission for EEC, 332. Indkomstpolitik, 215. Jordan, 123. Landdagsvalg, 456. NATO, 373 ff. »Ostpolitik«, 384 ff. Rumænien, 122. Storbritannien, 236. Udenrigspolitik, 372 A. Økonomiske situation, 209 A.
Valutafond, Den Internationale, 208 A.
Valutareform, International, 416.
Trinidad-Tobago: Devaluering, 460.
Vien, Link Quang, sydvietnamesisk indenrigsmin., 459.
Vivike, Holger, dansk pol., 473.
Vorster, B. J., sydafrikansk premiermin., 462.
Vy, Nguyen Van, sydvietnamesisk forsvarsmin., 459.

Walker, Patrick Gordon, britisk pol., 336.
Waris, Klaus, finsk rektor, 457.
Wedén, Sven, svensk pol., 242.
Wehner, Herbert, vesttysk min., 384.
Westerby, Niels, dansk pol., 128, 137, 468, 469, 472.
Wilhjelm, Preben, dansk pol., 474.
Wilson, Harold, britisk premiermin., 236, 240, 334, 336, 460, 462.
Withlam, Edward, australsk pol., 122.

Yahaya, Taher, irakisk pol., 333.
Yemen: Borgerkrig, 150. Regeringsomvæltning, 459.
Yi, Chen, kinesisk min., 335.

Zahle, C. Th., dansk pol., 286, 291.
Zakharov, sovjetisk general, 241.
Zbiri, Tahar, algerisk oberst, 462.
Zeayen, Yisef, syrisk ministerpræs., 151, 154.
Zinnou, Emile, dahomeyisk udenrigsmin., 462.
Zoitakis, Efstratios, græsk general, 461.
Zwane, Ambrose, swazilansk pol., 236.

INDHOLDSFORTEGNELSE

ARTIKLER

ØKONOMI OG POLITIK gennem 40 år 3
Erling Bjøl: De Gaulles tredie parlament 13
Bertel Heurlin: Nedrustning og nedrustningsforskning 24
Ib Damgaard Petersen: Beslutningsprocessen som udgangspunkt for studiet af international politik 49
Ole Asmussen: Tanker om funktions- og udgiftsdeling mellem stat og kommune 81
Erik Reske-Nielsen: Opgøret i Mellemøsten 143
Erik Dueholm: Japans liberale abortlov 172
Erik Høgh: Meningspåvirkning og politiske opinionsledere 195
Bjarne Nørretranders: Sovjetunionen som forskningsobjekt 255
Ib Damgaard Petersen: Kinas anden revolution 267
Poul Meyer: Regeringsdannelsens teknik 284
Mogens Boserup: Beskyttelsen af sukkerproduktion i europæisk og dansk perspektiv 351
Bertel Heurlin: Forbundsrepublikken i Tyskland i international politik 372
Peter Andreas Bøggild: En international valutareform 416

REGELMÆSSIGE OVERSIGTER

Den international økonomiske stituation 96; 209; 308; 432
Den danske økonomiske situation 113; 226; 323; 450
Politisk kronik 121; 234; 332; 456